

MONTENEGRO ŠUME

LIST DIREKCIJE ŠUMA REPUBLIKE CRNE GORE

Broj 3 ● jun 2004. godine



Park ispred zgrade Direkcije šuma Crne Gore u Pljevljima

RADOMIR JAKIĆ I DRUGOVI...



Fotografija iz 1954. god.

Prvi red stoje:

1. Milun Petrović
2. Milorad Ćorsović
3. Radoman Lale Bošković
4. Dušan Dedajić
5. Šole Rondović
6. Radisav Peruničić
7. Branko Tabaš
8. Velimir Borović
9. ?
10. Bajo Cupara

Drugi red stoje:

11. Dušan Dujović
12. Drago Raonić
13. inž. Kosać
14. Ćedo Mitrović
15. Todor Laković
16. Momir Karović
17. Milovan Kljajević
18. Sićo Anđelić

Treći red sjede:

19. ? - opštinski predstavnik u upravnom odboru
20. Radomir Jakić - direktor
21. Joko Knežević - predstavnik u Upravnom odboru
22. Mikailo Ilinčić
23. ? - opštinski predstavnik u upravnom odboru

Molimo rodbinu i prijatelje onih koje nismo prepoznali na fotografiji da nam se jave sa podacima, a ujedno se zahvaljujem gospodinu Milunu Petroviću na ustupljenom materijalu.

Gl. i odg. urednik

IZ SADRŽAJA:

- **Vukić Novović:**
Drvna industrija u Crnoj Gori
- **Milosav Mišo Anđelić:**
Sertifikacija i održivo gazdovanje šumama u Crnoj Gori - od ideje do realizacije
- **Razgovor sa direktorom Direkcije šuma Isom Kalačem:**
Direkcija šuma uspješno poslovala
- **Konstantin Varelides:**
Izvještaj o misiji: "Predlozi politike i regionalizacije gazdovanja šumama" (nastavak)
- **Banjo Šoć:**
Vraćanje šuma na osnovu otomanskih tapija



IZDAVAČ:
DIREKCIJA ŠUMA RCG
Pljevlja, Mirka Tošića bb
Direktor Iso Kalač, dipl.ecc.

Tel/faks Redakcije: 089 23 024
E-mail: cgsume@cg.yu

Javno glasilo "ŠUME" osnovano je odlukom Direkcije šuma RCG br. 531 od 7.5.2003. godine.

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
Radosav Kovačević

UREĐUJE UREĐIVAČKI ODBOR

List je registrovan kod Republičkog sekretarijata za informacije Podgorica, pod rednim brojem 530.

ŽIRO RAČUN:
55900-637-6-532

PRIPREMA ZA ŠTAMPU I TEHNIČKO UREĐENJE:
Rade Knežević

Fotografija na naslovnoj strani:
"Lane moje", R. Kovačević

ŠTAMPA:
"MAKARIJE", Podgorica

Poštovani čitaoci,

Ovo je treći broj časopisa "ŠUME" glasila Direkcije šuma Crne Gore. Ako ste pročitali uvodnike iz prethodna dva broja rado ću vas poštediti. Uostalom, neka o "ŠUMAMA" govore sami tekstovi kroz pera njihovih autora.

S poštovanjem,

glavni i odgovorni urednik
Radosav Kovačević

Tema broja:

EKO-TURIZAM RAZVOJNA ŠANSA ZA SJEVERNI DIO CRNE GORE

(Strana 25)



PIŠITE NAM...

Poštovani čitaoci, u našu Redakciju stigao je veliki broj vaših priloga i fotografija. Na žalost, i pored toga što smo povećali broj stranica vašeg i našeg lista, nismo u mogućnosti da ih sve objavimo. Ovom prilikom vam se zahvaljujemo na saradnji i pozivamo:

- učestvujte u uređivanju časopisa "Šume";
- šalžite tekstove, zapise, sjećanja, dokumenta, fotografije;
- javite se novostima iz struke, nauke, prenesite vaša iskustva;
- reklamirajte vašu djelatnost, proizvodnju, trgovinu, sve što ima veza sa šumom, ekologijom, lovom, ribolovom besplatno na stranici vašeg časopisa - oglasite vašu ponudu i potrebu.

Naša adresa je:

DIREKCIJA ŠUMA RCG Pljevlja,
(za časopis "Šume")
Ul. Mirka Tošića bb
84210 Pljevlja

E-mail: cgsume@cg.yu

STRANICE ČASOPISA "ŠUME" SU OTVORENE!

■ Vukić Novović

DRVNA INDUSTRIJA U GRNOJ GORI

AKTUELNI PROBLEMI I MOGUĆNOSTI REVITALIZACIJE



Drvena industrija, zajedno sa šumarstvom, predstavlja značajnu privrednu djelatnost u RCG, istina sada više po potencijalu nego po rezultatima koje ostvaruje. Raspoloživi sirovinski resursi i brojni kapaciteti koji su formirani, osnova su za znatno veći nivo proizvodnje i značajnije participiranje u ukupnom društvenom proizvodu, izvozu i zaposlenosti. Zato ovaj privredni kompleks zaslužuje dužnu pažnju pri definisanju strategije dugoročnog ekonomskog razvoja Republike.

Drvena industrija u RCG je duži niz godina bila u recesiji, što je imalo za posledicu značajan pad proizvodnje i bitno reduciranje zaposlenosti, uz evidentne gubitke u poslovanju i konstantno obezvređivanje imovine. U uslovima dugogodišnje zatvorenosti izgubljeno je vanjsko tržište, a u najvećoj mjeri i kriterij kvaliteta, po svim osnovama.

U uslovima stvaranja osnovnih pretpostavki za oživljavanje privrednih aktivnosti u Republici, predviđenih Agendom ekonomskog razvoja, pred drvnom industrijom su odjednom iskrsli brojni problemi, kao što su: nemogućnost adekvatnog obezbeđenja osnovne sirovine, bitno tehnološko zaostajanje, zastareli proizvodni programi, devalvirana kadrovska struktura, izgubljeno prvobitno tržište i dr.

Sirovinski resurs šumarstva, koji je ograničen i koji se sporo obnavlja, evidentno je, zbog neracionalnosti i neadekvatnog tretmana u jednom dužem periodu, pretrpio određene štete, sa posledicama koje su očigledne, makar kada se to mjeri količinom i kvalitetom sirovine za preradu, koji su u osjetnom padu.

Postojeća oprema je tehnički dotrajala i tehnološki zastarila, tako da kod većine postojećih kapaciteta nije moguće obezbijediti kvalitetnu i efikasnu proizvodnju. U svijetu je već odavno aktuelna nova generacija opreme sa numeričkim upravljanjem, koja uz fleksibilnost proizvodnih sistema, obezbjeđuje visok kvalitet i tačnost obrade, punu racionalizaciju normativa materijalnih i energetskih inputa, zatim omogućuje znatno veću produktivnost rada, primjenu novih materijala i isključuje mogućnost greške čovjeka. U kakvom smo zaostatku, u pogledu opreme i tehnologije, najbolje govori podatak da npr. u Njemačkoj, koja je najznačajniji proizvođač opreme za drvenu industriju u Evropi, praktično sva oprema za industrijsku pro-

izvodnju u preradi drveta je numerička, a kod 90% opreme koja se proda razvoj nije stariji više od 3 do 5 godina.

Proizvodni programi dugo vremena nijesu unapređivani niti inovirani, čak su kod većeg broja subjekata i izvjesno degradirani po osnovu kvaliteta i asortimana, što je zabrinjavajuće. Istovremeno, u svijetu su učinjeni značajni pomaci na planu promjena koncepta proizvodnih programa, što se može ilustrovati kroz sljedeće:

- Kod pilanske prerade, pored klasičnog proreza, aktuelno je sušenje i dorada sortimenata u smislu izrade lameliranih elemenata za stolariju, uslojenih nosača i lijepljenih konstrukcija za građevinarstvo, zatim lameliranih ploča za namještaj i uređenje enterijera i sl.

- U proizvodnji furnira i ploča bitno su poboljšana svojstva klasičnog asortimana ploča i uvedeni oštri standardi, posebno u pogledu ekoloških uslova, osvojena je proizvodnja novih tipova i vrsta drvnih ploča, napravljeni su revolucionarni pomaci u pogledu njihovog oplemenjavanja, bitno je poboljšan kvalitet furnira kroz primjenu novih tehnologija, usvojeni su strogi propisi za sortiranje, formatizovanje, pakovanje i obilježavanje furnira i sl.

- U proizvodnji parketa snažna je tendencija zamjene klasičnog parketa sa uslojenim i lameliranim parketom, u različitim kombinacijama.

- Kod građevinske stolarije, pored visokih estetskih zahtjeva, uvedeni su i oštri propisi u pogledu tačnosti i kvaliteta obrade, koje je moguće postići samo korišćenjem numeričke opreme, uz površinsku obradu sa materijalima koji obezbeđuju efikasnu i trajnu zaštitu,

kao i vizuelno dopadljive efekte.

- U proizvodnji namještaja, pored visokih zahtjeva u pogledu kvaliteta izrade i primjene adekvatnih materijala, što se naprosto podrazumijeva, svaka veća kompanija ili grupe proizvođača iz nekog područja ili regije imaju svoj prepoznatljiv stil, što sve skupa formira određeni dojam o proizvodu koji ima imidž "robne marke". Kopiranje tuđih modela, uz odsustvo vlastitog dizajna, ne daje željene efekte, pogotovo na

duži rok.

Uporedo sa narastanjem poteškoća u poslovanju preduzeća drvoprerađiva došlo je do stalnog osipanja kadra. Problemi sa novim menadžmentom su dijelom doprinijeli i nedopustivo dugom držanju nekoliko kolektiva u stanju stečaja, kao i uvođenje više uzastopnih stečajnih postupaka kod par preduzeća.

Proizvodi prerade drveta, preferiraju širem tržištu, dobrim dijelom i izvozu. Procesi globalizacije koji su u toku, proširili su zahtjeve svjetskog tržišta, na koje su kvalitet i inovativnost proizvoda glavni faktori konkurentnosti. Našim dugogodišnjim odsustvom aktivne komunikacije sa okruženjem, izgubili smo neka značajna ino tržišta, čije će ponovno osvajanje biti skopčano sa nizom ograničenja koja treba prevazići. Poseban problem se javlja i kod samog organizovanja izvoza, koji sada obavlja više malih eksportnih firmi i ta usitnjenost nam objektivno umanjuje osnovne cijene proizvoda i do 20%.

U nizu zadnjih godina, formiran je značajan broj manjih proizvodnih kapaciteta za preradu drveta, kapitalom u privatnoj svojini. U početku se računalo da će se na ovaj način proizvodna struktura u sektoru prerade drveta bitnije poboljšati, što je stimulirano i adekvatnom kreditnom podrškom, pored ostalog. Ispostavilo se, međutim, da izuzev početnih ohrabrujućih nagovještaja, značajnijeg zamaha finalizacije

kroz razvoj ovih programa nije bilo. Sve se u osnovi svelo na pilansku preradu, uz neke manje skromno opremljene pogone za finalizaciju i to, uglavnom iz domena pločastog namještaja i sl. Očigledno bilo je pomanjkanje znanja i organizacije u koncipiranju tehnologije, definisanju proizvodnih programa, plasmana i sl.

U cilju prevazilaženja ovako krajnje nepovoljnog stanja, u sektoru drvene industrije i šumarstva, Vlada RCG je sredinom protekle godine definisala i usvojila Sanaciono-razvojni program šumarstva i drvoprerađiva CG, kojim je predviđeno spajanje šumarstva i drvoprerađiva po lokalnim područjima i njihova revitalizacija kroz provođenje stečaja.

Odmah po usvajanju Programa otpočela je njego implementacija uz nadzor, finansijsku i drugu podršku resornih ministarstava /obrtna sredstva, nužna ulaganja u osnovna sredstva, provođenje socijalnog programa i sl/. Početni rezultati, već u periodu avgust - decembar 2003. godine, bili su ohrabrujući i prvo su se manifestovali kroz osjetno povećanje proizvodnje u primarnoj preradi i šumarstvu u odnosu na uporedni period prethodne godine, i to; kod čamove rezane građe za 11,6%, kod bukove rezane građe za 50,1%, kod impregnacije čak za oko 2,7 puta i u šumarstvu za 28,6%. Kod finalne prerade negativni trend u početku nije zaustavljen, budući da se radi o složenijoj pro-



Pogon za rezanje građe

Foto: V. Novović

izvodnji, kod koje brzi oporavak nije ni bilo realno očekivati.

Osjetno povećanje proizvodnje ostvareno je i u prva tri mjeseca tekuće godine, i u poređenju sa istim periodom prethodne godine, zabilježen je rast kod primarne prerade i dijela finalnih proizvoda /sem namještaja/ za oko 1,9 puta, a kod namještaja čak preko 2,2 puta, što je značajno i ako je osnovica za upoređenje jako niska.

Sanaciono-razvojnim programom nastojalo se, pored iniciranja primarnog impulsa razvoja, obezbijediti i povoljan ambijent i podstaći potencijalne partnere na ulaganja u drvoprerađu kroz privatizaciju, jer ranija iskustva u pronalaženju strateškog partnera, makar u ovoj oblasti, nijesu bila pozitivna.

Tako su i na planu privatizacije učinjeni određeni pomaci. Završena je privatizacija Javorka sa lokalnim šumarskim preduzećem i privatizacija DIT "Donja Brezna" sa šumarstvom Plužine, a u toku je procedura za privatizaciju Gornjeg Ibra, Bora, Polimlja, V. Jakića i pilane u Njegovući.

Među zainteresovanim partnerima je i nekoliko ino firmi, što posebno ohrabruje. Kod Impregnacije drveta postoji interesantna ideja postojećeg posloводства o preuzimanju menadžmenta na duži rok.

Kod Javorka je, u organizaciji novog većinskog vlasnika, firme "MI-RAJ" iz Nikšića, otpočela proizvodnja u nekim djelovima preduzeća, a vrše se opsežne pripreme za skoro aktiviranje kompletnih kapaciteta, što je jako značajno. Kod DIT "Donja Brezna" proizvodnja se kontinuirano unapređuje i povećava uz prijem i obuku jednog broja novih radnika, a u toku je i realizacija investicionih aktivnosti iz Biznis plana, koji je, uz Socijalni program, bio osnova za dogovor oko privatizacije sa firmom BAST iz Nikšića, koja je uspješno provedena.

Kroz programe privatizacije treba insistirati na doslednoj realizaciji jasno definisanih ciljeva i strategije budućeg razvoja ove značajne industrijske grane na duži rok, koji bi bili usmereni prema sledećem:

- promjeni proizvodne strukture koja će biti kompatibilna sa proizvodnom strukturom Evropske unije pri našem pristupanju ovoj zajednici;
- promjeni dominantnog učesća proizvoda sa nižim stepenom prerade u korist finalnih proizvoda, uz što veće učesće kreativnosti i znanja;
- dostizanju zadovoljavajuće međunarodne konkurentnosti proizvoda drvne industrije sa učesćem izvoza do oko 1/3 od njenog GDP u narednih 4-5 godina;
- povratku i osvajanju tržišta pojedinih zemalja EU za izvoz kroz kooperaciju ili gotove proizvode;
- optimalnoj valorizaciji postojećih šumskih resursa sa lo-

kalnog područja;

- doprinosu rasta zaposlenosti radno sposobnog stanovništva, posebno na manje razvijenom području Republike, uz porast korišćenja proizvodnih kapaciteta.

Sličan pristup pri restrukturiranju drvne industrije i definisanju osnovnih ciljeva razvoja, imale su i neke druge zemlje u okruženju. Srbija je npr. strategiju razvoja drvne industrije za period 2000 - 2010. godina uradila u sklopu studije ukupnog dugoročnog privrednog razvoja Republike. Slično je uradila i Hrvatska i neke druge zemlje u tranziciji, što se može vidjeti na njihovim web sajtovima.

Kroz program restrukturiranja šumarstva i drvoprerade bilo bi cjelishodno uključiti i bivšu Fabriku celuloze i papira u Beranama, prije svega, radi sagledavanja mogućnosti eventualnog aktiviranja dijela njenih osnovnih kapaciteta za proizvodnju hemijsko-termomehničke pulpe /CTMP/, kao savremene i kvalitetne sirovine u proizvodnji srednje finih i finih papira umjesto klasične sulfatne celuloze. Inače, slični poduhvati ovakve konverzije već su učinjeni kod tridesetak sličnih fabrika u skandinavskim zemljama i Kanadi. Nova proizvodnja CTM pulpe bila bi bazirana na celuloznom drvetu iz šumarstva i krupnom drvnom otpatku iz postojećih pilana.

U pripremi i definisanju novih proizvodnih programa, pri procesu privatizacije, treba posebno insistirati, da se kroz kvalitetne biznis planove, pored potrebnih ulaganja u sanaciju i inoviranje postojećih kapaciteta, obezbijedi i primjena potpunog tržišnog pristupa, odnosno marketing koncepta, umjesto starog proizvodnog, što bi omogućilo da se na tržište izađe sa pravim proizvodom, konkurentnom cijenom, na pravo mjesto i uz efektnu promociju. Ovakav tržišni pristup sa tz. marketing miks konceptom treba prihvatiti kao obavezan i stalan proces, od čijih aktivnosti umnogome zavisi opstanak na tržištu.



Mašinski transport sortimenata sa lagera do pogona

Foto: V. Novović

Milosav Mišo Anđelić

SERTIFIKACIJA I ODRŽIVO GAZDOVANJE ŠUMAMA U CRNOJ GORI

OD IDEJE DO REALIZACIJE



- Činom sertifikacije naše šumarstvo ulazi u tokove međunarodnih trendova, jer će po FSC sistemu biti sertifikovana cjelokupna površina državnih šuma, a to u međunarodnim razmjerama predstavlja izuzetan rezultat!

U decembru mjesecu 2002. godine u svojstvu eksperta UN zaduženog za zaštitu životne sredine, Crnu Goru je posjetio dr Rene Castro i tom prilikom, između ostalog, upoznao se sa radom šumarskog sektora u Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede.

Gospodinu Castru prezentiran je okvirni plan za razvoj crnogorskog šumarstva u narednom periodu. Iako je od tada prošlo gotovo godina i po dana, korisno bi bilo da se i ovom prilikom podsjetimo ključnih odrednica tog dokumenta, koji je bio svojevrsna kandidatura Crne Gore za potencijalnu donatorsku podršku od strane međunarodne zajednice.

Proklamovani ciljevi bili su usmjereni u sljedećim pravcima:

- *Uključenje u međunarodne integracije kroz implementaciju konvencija i protokola vezanih za održivo upravljanje resursima šuma.*
- *Izradu nacionalne šumske inventure, uz prostornu analizu podataka sa korišćenjem računarskog kartiranja i geografskog informacionog sistema (GIS), koja bi omogućila izradu strategije savremenog planiranja gazdovanja šuma zasnovanog na pouzdanim podacima.*
- *Sertifikacija šuma po FSC metodologiji.*
- *Obezbjedivanje relevantnih informacija o praćenju zdravstvenog*

stanja šuma.

- *Stvaranje kvalitetnog sistema protivpožarne zaštite.*
- *Razvoj sjemenske i rasadničarske proizvodnje.*
- *Sanacija i revitalizacija degradiranih šumskih staništa.*
- *Racionalno korišćenje sporednih šumskih proizvoda.*
- *Turizam i lovstvo u funkciji korišćenja brojnih opštekorisnih funkcija šuma.*

Za sve nas, koji smo taj program kreirali to je bila dobra šansa, a ujedno i prilika koja se ne smije propustiti, da se na pravi način uobliči institucionalna osnova za kvalitetno i odgovorno upravljanje šumskim resursima u Crnoj Gori.

Referentna stručna i naučna javnost podržala je postavljene ciljeve, kao jedino racionalno rješenje za upravljanje šumama na principima održivog razvoja. Upravo iz tog razloga, značajan dio tih zadataka je našao svoje mjesto u Agendi ekonomskog razvoja, koju je usvojila Vlada RCG u aprilu 2003. godine.

Sa realizacijom nekih zadataka iz pomenutog dokumenta se značajno odmaklo, a upravo ovih dana otpočinju aktivnosti, između ostalog, i na uspostavljanju FSC standarda.

Naime, sredinom mjeseca maja ove godine, okončan je međunarodni tender za odabir kompanije koja će da razvija FSC standard u

Crnoj Gori. Kao najozbiljniji pretendent za dobijanje tog posla pokazala se američka kompanija **Smart Wood**, sa kojom bi ovih dana trebalo da se potpiše ugovor.

Vlada velikog vojvodstva Luksemburga će ovu aktivnost isfinansirati u okviru FODEMO projekta ("**Razvoj crnogorskog šumarstva**") koji se realizuje kod nas od marta prošle godine.

O kompaniji **Smart Wood** možemo reći da je osnovana 1989. godine i da predstavlja najstariji i najintenzivniji sertifikacioni program na svijetu. Sjedište kompanije je u gradu Richmondu (Sjedinjene Američke Države). U početku svog rada, kompanija se fokusirala na tropske šume, ali u posljednje vrijeme se bavi svim tipovima šuma – od tropskih, preko umjerenih do borealnih, uključujući prirodne šume i plantaže. Do sada je sertifikovala više od 800 operacija i 25 miliona jutara širom svijeta. Godine 1994. osnovana je mreža **Smart Wood** (**Smart Wood Network**) od **Rainforest Alliance** i nekoliko nezavisnih neprofitnih organizacija, da bi se promovisala sertifikacija šumarskih proizvoda u cijelom svijetu. Među partnerima koji su uključeni u mrežu **Smart Wood** su i **Institut za održivo šumarstvo, ISF iz Kalifornije**, Nacionalna federacija za divljač (**National Wildlife Federation**) iz Vermonta, kao i Danska kompanija **NEPCo**. Trenutno, **Smart Wood** sa svojim partnerima radi na brojnim projektima u Evropi: u Slovačkoj (sa Asocijacijom privatnih vlasnika šu-

ma) u Litvaniji (sa državnim šumarskim preduzećima), u Rusiji gdje vrši procjenu za FSC sertifikaciju oko 82.300 hektara državnih šuma u Arkhangelsk regionu, preko danske kompanije NEPCon, koja je regionalni partner i ovlašćeni predstavnik Smart Wood programa za Rusiju. Uvjereni smo da će ova kompanija uspješno završiti posao na implementaciji FSC standarda i u Crnoj Gori.

● Značaj i svrha uvođenja FSC standarda

U toku prošle godine Crnu Goru je obišao veliki broj eksperata sa prestižnih svjetskih univerziteta i, između ostalog, gotovo svi su nam ukazali na neophodnost jačanja mehanizama kontrolne funkcije u šumarstvu, pri čemu su istakli da bi uspostavljanje nacionalnog standarda za šumarstvo /FSC ili PEFC/ bilo od velikog značaja, ne samo za kvalitetno upravljanje šumama, već prevashodno, zbog zahtjeva tržišta koja će sve više insistirati na kupovinu drveta iz certificiranih šuma.

To je bio i jedan od razloga da u dijelu realizacije već započetog FODEMO projekta, kao jedna od važnih komponenta, treba da bude uspostavljanje FSC standarda.

Sertifikat **Forest Stewardship Council (FSC)** je počeo da se primjenjuje u svijetu još 1993. godine i bio je prva široko prihvaćena međunarodna šema za sertifikaciju šuma. Ovaj standard u globalu zasniva se na 10 principa koji su razmotreni do detalja. Trenutno, širom svijeta postoji preko 30 miliona hektara šuma koje su sa FSC sertifikovane, većinom u vlasništvu velikih šumarskih organizacija u Evropi, sa nešto više od dvanaest FSC ovlaštenih sertifikatora. Sertifikacija šuma je uvedena kao instrument za davanje doprinosa postizanju održivog šumskog gazdovanja, a za-

govornici ovih šema potvrđuju povjerenje drvne industrije u sertifikaciju šuma. Glavni uticaj sertifikacije će biti ostvaren kod poboljšanja evidencije, monitoringa i dokumentovanja aktivnosti – sa poboljšanjima u planiranju i drugim efektima koji će uslijediti.

Krajnji ishod sertifikacije će biti kvalitetni operativni planovi, urađeni sa detaljnim fazama i troškovima institucionalnog i finansijskog razvoja državnog šumarskog sektora. Rezultati koje će akcioni plan podržati, u najkraćem, biće sljedeći:

- *Poboljšan organizacioni i operativni rad u šumarstvu;*
- *Održivo višenamjensko šumsko gazdovanje;*
- *Povećan doprinos privredi Crne Gore;*

Postojanje definisanih opšteprihvaćenih standarda gazdovanja šumama na nacionalnom nivou doprinijeće poštenom, otvorenom i sistematskom procesu sertifikacije i konačno, održivom gazdovanju šumama. FSC standard, koji bi trebalo uspostaviti u Crnoj Gori, s obzirom na naše prirodne specifično-

sti morao bi obavezno uzeti u obzir ukupnu vrijednost koju imaju brojne funkcije šume, uključujući proizvodnu, funkcije zaštite životne sredine i konačno socijalne funkcije.

Iako u ovom trenutku za našu šumarsku struku, sistem sertifikacije uglavnom predstavlja gotovo opštu nepoznanicu, od tog procesa ne bi trebalo bježati, kao što se to često događa u sličnim prilikama kada se treba implementirati nešto novo, gdje po pravilu, nastaje tihi otpor prema promjenama. Stoga nam, u vremenu koje je pred nama, predstoji organizovanje brojnih susreta naših šumarskih stručnjaka, potom organizacija velikog broja tematskih radionica i okruglih stolova u čijem radu bi učešće trebalo da zauzmu i svi zainteresovani subjekti (predstavnici države – kao ključni nosioci aktivnosti, vlasnici šuma, lokalne uprave, nevladin sektor i dr.) koji su uključeni u ovaj proces ili na bilo koji način zainteresovani za racionalno upravljanje šumama.

Osnovna svrha nezavisne sertifikacije jeste da se identifikuje, prepozna, komunicira i promovira šira upotreba najboljih aktivnosti kod održivog gazdovanja šumama.

Nezavisnu sertifikaciju je moguće postići kada se zadovolje sljedeći uslovi:

- *Učešće svih glavnih aktera u procesu definisanja standarda za gazdovanje šumama koji je široko prihvaćen;*
- *Kompatibilnost između standarda i globalno prihvaćenih principa, što pravi ravnotežu u ekonomskim i ekološkim dimenzijama gazdovanja šumama;*
- *Uspostavljanje nezavisnog i kredibilnog mehanizma za potvrđivanje dostignuća ovih standarda, kao i za praćenje rezultata svim glavnim akterima u tom procesu.*

Da bi se postigli osnovni ciljevi povezani sa razvojem standarda za gazdovanje šumama



Šumska staza čeka turiste

Foto: M. Anđelić



Made in Montenegro

Foto: M. Andelić

u Crnoj Gori, važno je da se zadovolje gore pomenuti kriterijumi. Principi za obuku ljudstva su više nego jednostavni. Svi zainteresovani će biti u prilici da koriste adekvatan materijal za obuku, koji će se kasnije koristiti za osnivanje nacionalnih radnih timova, kao i **“Upitnik za procenjivanje sveobuhvatnosti sistema / šema sertifikacije”**, koji je tipski napravljen za Svjetsku banku / WWF organizaciju, kao i druge relevantne materijale.

Ovaj projekat prvenstveno treba posmatrati u svjetlu napora koje Crna Gora čini da se pomogne drvenoj industriji da se revitalizuje. Naime, postoji jasna tendencija povećanja potražnje za sertifikovanim drvnim proizvodima na zapadnoe-

vropskim tržištima. Nakon Britanije, Holandije, Italije i Švajcarske, maloprodaja u Njemačkoj i Austriji proširuje svoje aktivnosti koje se tiču potražnje sertifikovane građe.

Planirana studija tržišta i potpuna primjena standarda, kroz ovaj projekat, analiziraće neke implikacije očekivanih promjena, i naglasiće mogućnosti koje proizvodi iz Crne Gore mogu imati na tržištima koja su osjetljiva po pitanju zaštite životne sredine. Ove konstatacije ne bi trebalo da zbune pojedine poslovodne strukture u drvenoj industriji, koje su tradicionalno bile okrenute uglavnom tržištima zemalja u okruženju. U prilog ovoj konstataciji govori i činjenica da najveći interes za privatizaciju naših preduzeća šumarstva i drvne

industrije imamo upravo od velikih kompanija koje dolaze sa prostora Centralne i Zapadne Evrope.

U toku trajanja predviđenog okvirnog roka za uspostavljanje standarda za izradu sertifikata, koji je planiran da se okonča za 18 mjeseci, organizovaće se i studijska putovanja do pojedinih zemalja zapadnoevropskog tržišta sa odabranim učesnicima iz drvne industrije, sa ciljem da se pruže praktična uputstva za domaće izvoznike rezane građe. Ove studijske posjete su važne zato što se pretpostavlja da našim izvoznicima u velikoj mjeri nedostaje znanje o proizvodima, njihovom kvalitetu i tržištima u Zapadnoj i Cen-

tralnoj Evropi. Neka skorija dešavanja u sferi međunarodne trgovine drvetom, kao što je osnivanje WWF grupe za drvo, i njihov uticaj na snabdjevače u Istočnoj Evropi će u znatnoj mjeri uticati na rasvjetljavanje ove problematike. Ova putovanja će uključiti i posjetu važnih trgovinskih sajmova u Centralnoj Evropi, kao što je **Xylexpo** (Italija) i **Interzum** (Njemačka), kao i posjete odabranim uvoznicima, proizvođačima i pojedincima iz maloprodaje sertifikovanih proizvoda od drveta. Tokom ovih posjeta, upoznaće se firme koje zadovoljavaju uslove međunarodnog tržišta, što će biti od ogromne koristi za naše privrednike.

Činom sertifikacije naše šumarstvo ulazi u tokove međunarodnih trendova, jer će po FSC sistemu biti sertifikovana cjelokupna površina državnih šuma, a to u međunarodnim razmjerama predstavlja izuzetan rezultat!

Sasvim je sigurno da će implementacija FSC sertifikata predstavljati veliku čast našoj šumarskoj struci i državi Crnoj Gori, kojima će se tako odati važno međunarodno priznanje, da je način gazdovanja našim šumama u skladu sa opšte prihvatljivim ekološkim kriterijumima.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u narednom periodu planira da pored započetih međunarodnih projekata iz oblasti šumarstva ojača saradnju sa stručnim institucijama iz ove oblasti kroz izradu i implementaciju zajedničkih projekata. Trenutno je u fazi pripreme projekat sa eminentnom norveškom konsultantskom kompanijom NFG (Norveška šumarska grupa), koji će se fokusirati na dvije aktivnosti: nacionalnu inventuru šuma i planiranje gazdovanja šumama.

Između ostalog, Nacrt projekta predviđa izradu pilot studije, koja će uspostaviti metodologiju i namjenu implementacionog plana za nacionalnu inventuru šuma u Crnoj Gori. Očekuje se da će se pomenuti projekat sljedećeg mjeseca dostaviti norveškoj Ambasadi u Beogradu, budući da je Vlada ove zemlje izrazila spremnost da finansira projekat.

Razgovor sa direktorom Direkcije šuma gospodinom Isom Kalačem



DIREKCIJA ŠUMA USPJEŠNO POSLOVALA

- Naplaćeni prihod, koji iznosi 4,343.247,84 eura veći je od planiranog za 8,18 %, a u odnosu 2002. godinu veći je za 35,89 %. - Skoro 70 % ukupnih prihoda odnosi se na prihode od koncesione naknade

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede je nedavno, saglasno Zakonu o šumama, razmatralo Izvještaj o poslovanju Direkcije šuma Crne Gore za 2003. godinu. To je bio povod za razgovor sa direktorom Direkcije, gospodinom Isom Kalačem, od koga smo zatražili ocjenu poslovanja u prethodnoj godini.

- Iskazana brojevima, prethodna godina izgleda ovako:

Sredstva iz člana 58. Zakona o šuma u 2003. godini ostvarena su u iznosu od 4,343.247,84 eura odnosno po strukturi kako slijedi:

- prihodi od koncesija	2,977.655,73 eura,
- prihodi od nakn. iz priv. šuma	573.469,53 “
- prihodi od taksi na ogr. iz drž. šuma	324.138,16 “
- prihodi od sanitarnih sječa	311.472,72 “
- prihodi od zaplijenjene građe	92.164,94 “
- prihodi od nezaštićenih biljnih vrsta	53.347,73 “
- razni prihodi	10.999,43 “

Planirani realno naplativi prihodi Direkcije po Programu upotrebe planiranih sredstava koji je usvojila Vlada RCG, Odluka br. 02-7447, a na osnovu člana 58. Zakona o šumama planirani su u iznosu od 4,014.783,82 eura i sastoje se od:

- prihodi od koncesione naknade	3,432.783,82 eura,
- prihodi od prodaje šum. proizvoda	233.000,00 “
- prihodi od naknada iz priv. šuma	338.000,00 “
- drugi prihodi	11.000,00 “

Naplaćeni prihod, koji iznosi 4,343.247,84 eura veći je od planiranog za 8,18 %, a u odnosu na naplaćeni prihod u 2002. godini veći je za 35,89 %.

Naplaćeni prihod od koncesione naknade u iznosu od 2,977.655,73 eura čini 86,74 % od planiranog po Programu za 2003. godinu, a u odnosu na 2002. godinu naplaćeni prihod od koncesione naknade je veći za 21,38 %.

Naplaćeni prihod od naknada koji plaćaju vlasnici privatnih šuma u iznosu od 573.469,53 eura veći je za 69,66 % u odnosu na planirani prihod po Programu.

Isto tako naplaćeni prihod od taksi na ogrijev iz državnih šuma u iznosu od 324.138,16 eura veći je za

39,11 % od prihoda planiranog Programom.

Prihod koji je ostvaren od sanitarnih sječa u iznosu od 311.472,72 eura i od zaplijenjene građe u iznosu od 92.164,54 eura veći je za 78,25 % od ostvarenog u prošloj godini (2002. godini).

U prvom redu, iz šume treba odstraniti ono što je štetno za šumu, prije svega oboljela stabla suhovrha, izvaljena, prelomljena, osušena kao i da se izvrše prorede, što je u prvom redu uzgojna mjera, pa su po osnovu tih aktivnosti u 2003. godini i ostvareni prihodi po ovom osnovu veći nego 2002. godine.

Naplaćeni prihodi od taksi na nezaštićene biljne vrste iznose 53.347,73 eura i uvođenjem kontrole prometa uz izdavanje dokumentacije o porijeklu od strane Direkcije šuma imaju tendenciju stalnog rasta.

Razni prihodi u iznosu od 10.999,43 eura sastoje se od prihoda po raznim osnovama (prihodi od zakupa poslovnog prostora i zemljišta za špediterske usluge, prihodi od kamata na izdvojena sredstva kod poslovne banke, obustave od zarada po osnovu disciplinskih kazni i dr.).

Komentarišući prihode Direkcije u prethodnoj godini gospodin Kalač konstatuje:

- Kao što se vidi iz datog pregleda 68,56 % ukupnih prihoda odnosi se na prihode od koncesione naknade. Ostvarenje ovih prihoda, prije svega zavisi od koncesionara da preuzete poslove saglasno sa Ugovorom o međusobnim odnosima na vrijeme i po dinamičkom planu završe i izvrše plaćanje koncesione naknade.

S obzirom da većinu koncesionara čine Šumarska preduzeća, koja su nastala transformacijom Javnog preduzeća “Crna Gora šume”, koja od starta posluju u izuzetno složenim uslovima, posebno ako se ima u vidu njihovo početno stanje (veliki broj zaposlenih, veliki broj invalida rada, izraubovana oprema, spor proces privatizacije i dr.) teško se ostvaruje naplata koncesione naknade.

Ništa nije bolja ni situacija sa preduzećima drvne industrije koja su na osnovu raspisanog Konkursa dobila koncesije u jednom broju gazdinskih jedinica ili

kao podkoncesionari kod šumarskih preduzeća.

Ostali prihodi čine 31,44 %, a razlozi više naplaćenih prihoda po osnovu prihoda od taksi iz privatnih šuma, prihoda od taksi na ogrijev iz državnih šuma, prihoda od sanitarnih sječa, od nezaštićenih biljnih vrsta, od planiranih Programom, su rigorozna kontrola prometa i porijekla drvnih sortimenata od strane Direkcije šuma.

Naplaćena sredstva po članu 58. Zakona o šumama u iznosu od 4,319.861,87 eura Direkcija šuma je utrošila za obavljanje poslova iz svoje nadležnosti predviđenih članom 51. Zakona o šumama, i za zarade radnika Direkcije u skladu sa Uredbom o zaradama državnih službenika, kao i finansiranje seoske infrastrukture po lokalnim upravama u visini od 10 % koncesione naknade, u skladu sa članom 58. Zakona o šumama.

Na temu uređivanja šuma u prethodnoj godini direktor Direkcije kaže:

- Uređivanje šuma u 2003. godini izvršeno je na površini od 30.498 ha, odnosno uređivano je sedam gazdinskih jedinica i to u Šumskoj upravi Pljevlja, Mojkovac, Andrijevića, Žabljak, Plav, Kolašin i Berane. Uređivanje šuma u 2003. godini veće je za 74,22 % u odnosu na 2002. godinu - izraženo u fizičkim pokazateljima.

U skladu sa šumsko-privrednim osnovama planirani šumsko-uzgojni radovi po svim šumskim upravama, kako po vrsti tako i obimu na površini od 1.652,80 ha.

Radovi na njezi šuma planirani su na površini od 975,66 ha, a izvršeni su u procentu od 32 % od godišnjeg Plana i uglavnom su se izvodili u Pljevljima, Rožajama, Beranama i Šavniku.

Radovi na obnovi šuma realizovani su na površini od 326 ha, odnosno 78 % od godišnjeg Plana i ukupno je zasađeno 484.865 komada sadnica smrče, bijelog i crnog bora.

Radovi na podizanju novih šuma realizovani su na površini od 119 ha ili 67 % od godišnjeg Plana i zasađeno je 278.238 komada sadnica smrče i crnog bora.

Radovi na rekonstrukciji šuma realizovani su na površini od 30 ha ili 45 % od godišnjeg Plana i to u Bijelom Polju i Beranama.

Na osnovu člana 45. Zakona o šumama i Pravilnika o izgradnji, održavanju i načinu korišćenja šumskih puteva, Direkcija šuma je u 2003. godini izgradila tri šumska puta u dužini od 10+238 km i to u Šumskoj upravi Rožaje ("Dimiški most - Vrelo Ibra") u dužini od 7+546 km, šumskoj upravi Pljevlja ("Trešnjica - Ujač") u dužini od 1+572 km i šumskoj upravi Podgorica ("Jeljenji potok"- odeljenje 11-14) u dužini od 1+120 km.



Zgrada Direkcije šuma Crne Gore u Pljevljima

Foto: R. Kovačević

Miloje Aničić

IZVOD IZ OPŠTE ŠUMSKO - PRIVREDNE OSNOVE ZA PLJEVALJSKO - ŽABLJAČKO ŠUMSKO - PRIVREDNO PODRUČJE



TEHNOLOŠKI POSTUPAK KONVERZIJE I REKONSTRUKCIJE ŠUMA

● Konverzija izdanačkih suma (indirektna konverzija)

U izdanačkim šumama planiranim za prevođenje u visoki uzgojni oblik putem indirektno konverzije sprovode se selektivne proredne sječe. Prorednim sječama treba ubrzati debljinski prirast kvalitetnih stabala i obezbijediti dovoljan broj sjemenjaka za obilan urod sjemena. Težište pri doznaci treba usmjeriti na odabiranje i dovođenje u povoljan položaj stabala nosioca proizvodnje i potencijalnih sjemenjaka. Potrebno je sječom pomagati pojedinačna stabla ili grupe stabala plemenitih i drugih ekonomski vrijednih lišćara i sačuvati ih za sjemenjake, bez

obzira na njihove kvalitete. Vršni se odabir 300 - 400 stabala po ha, a u lošim sastojinama manje (150 - 200). U bukovim sastojinama prorede se mogu izvoditi energičnije, jer bukva brzo reaguje na prorede i zatvara otvore. Hrastovi sporije i slabije zatvaraju otvore, te se moraju oprezno proređivati. U hrastovim sastojinama treba sačuvati pomoćni sprat, a proredom pomagati kitnjak na račun cera, kao i vrijedne lišćare: divlju trešnju, lipu, javor i sl. Sa podmlađivanjem ne treba žuriti sve dok sastojine postižu zadovoljavajuću prirast. Pravilno njegovane izdanačke sastojine rano fruktificiraju, hrastove oko 40 godine, a bukove 50 - 60. godine, zavisno od

stepena prorijeđenosti. Sjeme iz prvih uroda je dosta šturo, i sa slabom klijavašću, te treba sačekati da se pojavi obilan podmladak uz šumske puteve i progale, što je znak da je sastojina dospjela za generativnu obnovu.

Najprije se izvodi pripremni sjek, kojim se uklanjaju vrste iz prizemnog i pomoćnog sprata. Zatim se sačeka puni urod sjemena i kada sjeme dozri, od oktobra do kraja marta sljedeće godine, izvrši se progalna sječa da bi se obezbijedilo dovoljno svjetlosti za klijanje, nicanje i preživljavanje ponika u prvoj godini i uspješan rast u narednih nekoliko godina. Intenzitet ovog zahvata kreće se od 30 do 40%, a pri obilnom urodu 40 do 50%. Kada je podmlađivanje dobro uspjelo i kada podmladak počinje da zaostaje u visinskom prirastu, a pogotovu kada dođe do ponovnog jačeg uroda sjemena, treba izvršiti naknadni sjek vađenjem 40 - 50% preostale zapremine. Ovaj sjek se obavlja 4 - 6 godina u hrastovim, odnosno 6 - 9 godina u bukovim šumama poslije prethodnog sjeka. Završnim sjekom uklanjaju se sva preostala stabla.

● Rekonstrukcija izdanačkih suma (direktna konverzija)

Pri izboru objekata za rekonstrukciju prioritet treba dati većim kompleksima degradiranih suma na boljim staništima sa lošijom drvnom masom i povoljnim reljefnim uslovima. Površine u kompleksu na kojima su kvalitetne izdanačke sastojine i koje se ne



Nebo, kamen i drvo simboli su naših krajeva

Foto: M. Anđelić

rekonstruišu, obilježavaju se na karti projekta i na terenu i u njima se planiraju prorede ili druge mjere uzgoja.

Rekonstrukcija u jednom kompleksu odvija se etapno: izgradnja pristupnih puteva, sječa i privlačnija drveta i treća etapa priprema za sadnju. Krupnije granje se sklana sa mjesta sadnje i slaže se u provizorne hrpe. Grane koje ostaju na pošumljenoj površini ne ometaju rast sadnica, već ih donekle štite od izbojaka i krupnijeg korova, a truljenjem obogaćuju zemljište humusom i hranjivim elementima.

Štetno je spaljivanje granja, jer lišava tlo humusa, a zahtijeva mnogo rada. Priprema zemljišta za sadnju obavlja se kao i kod pošumljavanja goleti. Pri klasičnoj sadnji dimenzije jama su 35 x 35 ili 45 x 40 cm. Za sadnju se koriste školovane sadnice sa dobro razvijenim žilištem. Na staništima sklonim zakorovljavanju i pojavi izbojaka koriste se krupnije sadnice.

Sadnice treba da imaju sljedeće veličine: lišćarske vrste iznad 60

cm, dvoigličavi borovi 20 - 30 cm, ostali lišćari i četinari između 30 i 50 cm.

Na kserotermnim staništima dolaze u obzir sadnice dvoigličavih borova proizvedene u kontejnerima. Kvalitetna sadnica ima prečnik u vratu iskazan u milimetrima približno jednak 1/5 visine iskazane u santimetrima (npr. sadnica visine 40 cm, treba daje u vratu debela 8 mm).

Gustina sadnje i raspored sadnica zavisi od izabranih vrsta i stanišnih uslova:

- dvoigličavi borovi 1.600 - 2.500 (2.000) kom./ha.

- smrča i jela (domaća i kavkaska) 1.100 do 2.000 (1.600) kom./ha.

Razmaci sadnica su sljedeći: 2 x 2 (za 2.500 kom./ha), 2 x 2,5 (za 2.000 kom./ha), 2,5 x 2,5 (za 1.600 kom./ha) i 3 x 3 (za 1.100 kom./ha).

Ukoliko se rekonstrukcija obavlja na većim površinama, na strmim terenima, čista sječa se obavlja sukcesivno u etažama širine 100 - 200 m, koje idu u pravcu izohipsi počevši od grebena i napredujući prema dolje. Niža etaža se

siječe tek kada je gornja etaža obrasla zasađenim sadnicama i izbojcima, tako da ne prijete opasnost od erozije zemljišta. Izbor vrsta veoma je bitan za uspjeh rekonstrukcije.

Na staništima brdske kitnjakove šume od lišćara se preporučuje kitnjak i srebrnolisna lipa. Na lošijim i suvljim položajima sa plićim zemljištem treba koristiti crni bor. Na staništima šuma kitnjaka i graba od lišćara mogu se unositi gorski javor i širokolisna lipa.

Na staništima brdske bukve treba unositi gorski javor i bijeli jasen, a od četinara smrču na hladnijim područjima (veće visine sjeverne i sjeveroistočne ekspozicije), i na krečkim rendzinama crni i bijeli bor.

Pri rekonstrukciji ovih šuma, radi ishrane i zadržavanja autohtone divljači ne treba sjeći stabla divljih voćkarica: trešnja, kruška, jabuka, oskоруša, mukinja, brekinja i dr.

Njihov podmladak potrebno je uzgojnim mjerama pomagati, a po mogućnosti unositi sadnice.



Šumski pejzaž

Foto: M. Andelić

Milisav Čabarkapa

MOŽE VIŠE I BOLJE

Više pažnje zaštiti šuma i pošumljavanju

Šume kao čuvari zdravlja i ukupne flore i faune kod nas su preživljavale različite istorijske periode. Štete od ljudske ruke su bile katastrofalne. Na hiljade hektara sastojina u oba posljednja rata je pretvoreno u pustare. Ni u šumskim rasadnicima nije bilo bolje. Ogromna sredstva utrošena za proizvodnju sadnica bačena su uzalud. Produkciju drvne mase ugrožavali su nekontrolisani abiotski i biotski faktori. Prorijeđene sastojine nijesu više predstavljale objekte u kojima bi se moglo redovno gospodariti po svim principima šumarske nauke. Tlo se u njima zakorovljavalo ili degradiralo, pa je ponovno pošumljavanje bilo veoma teško. Nije postajao ni stručni kadar koji bi bio sposoban da se uhvati u koštac sa teškim problemima zaštite šuma. Naučno istraživački rad je bio skromnog opsega. Suvišno je isticati od kolike je važnosti

naučno istraživački rad u svim granama ljudske djelatnosti, pa i u šumarstvu. Suočeni sa činjenicom da godišnje gubimo teške milione usled smanjenja prirasta drvne mase ili smanjenja tehničke vrijednosti skupocene drvne materije, tjeraju nas da te probleme što prije rješavamo. Istina, njihovo rješavanje nije jednostavno i zahtijeva dugotrajna istraživanja i eksperimentisanja.

U razvijenim zemljama se vodi dosta računa o zdravstvenom stanju sastojina, pa čak i pojedinih stabala, dok mi još nijesmo uspjeli ni približno da ocijenimo gubitke usljed šteta u šumama iako smo svjesni da su one ogromne. No, u posljednje vrijeme na području naše opštine učinjeno je dosta toga oko organizacije zaštite šuma. U svemu tome nam je pomoglo Ministarstvo poljoprivrede šumarstva i vodoprivrede u Vladi Crne Gore.



Sa posebnim pijetetom se treba sjetiti Cana Janićijevića koji se svim svojim umnim i fizičkim bićem borio za očuvanje zdrave životne sredine, pogotovu šumskog blaga. Pored njega, za sve ono što je učinio Savo Pejatović u pošumljavanju goleti na svome imanju zaslužuje sve pohvale i priznanja. Pošumljavanje goleti se u našoj opštini ozbiljnije prilazi poslije II svjetskog rata. Pod zelenim oazama su se našle goleti predjela Ljutih strana, Kozlinovače, Mataruga, Tuležina, Ranča, Crnog vrha a stvoren je i zeleni pojas oko Pljevalja.

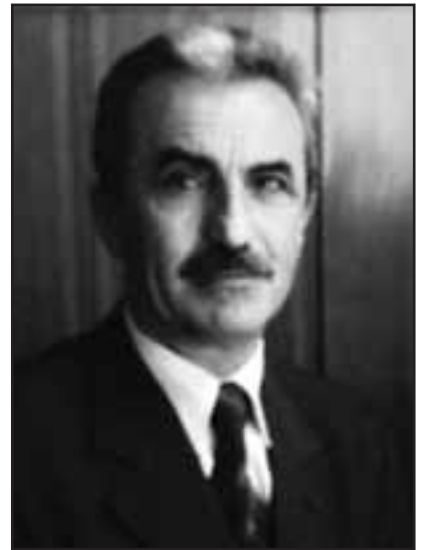
Zbog sušnih perioda, krečnjačkog terena i surovih klimatskih uslova, mnogi pokušaji ozelenjavanja pojedinih goleti bili su uzaludni. U toku ove godine vremenske prilike u proljećnjem periodu bile su naklonjene pošumljavanju. Sadnice su nabavljane u rasadnicima: "Montenamax" iz Nikšića, "Bukova Gora" iz Uzica i rasadnika iz Sjenice i sa Zlatibora. Za ove namjene dopremljeno je oko 100.000 sadnica crnog i bijelog bora i smrčice. Od te količine na području Srdanovog Groba, Potrlice i Otilovića zasađeno je preko 100.800 komada smrčice, crnog bora, javora i bijelog bora. Za ove poslove Šumska uprava iz Pljevalja izdvojila je pozamašna novčana sredstva, koja iznose preko 20.000 eura. U Šumskoj upravi se vrše pripreme i za jesenje pošumljavanje. Ovim putem molimo sve građane da se prema pošumljenim površinama odnose domaćinski. Nadamo se da ovaj trud neće biti uzaludan, a da će mlade generacije ubirati plodove ovog mukotrpnog rada.



Pošumljavanje goleti, mukotrpan rad za generacije koje dolaze

Adem Fetić, direktor Instituta za šumarstvo - Podgorica

POSEBNA OSNOVA GAZDOVANJA ŠUMAMA - OSNOVNI PLANSKI DOKUMENT GAZDOVANJA ŠUMAMA



Djelatnost planiranja u šumarstvu je od posebnog značaja, što je prepoznato i definisano i prvim Zakonom o šumama u Crnoj Gori. Shvatanje značaja planskog pristupa gazdovanju šumama je izraženo i kroz odluku Vlade Narodne republike Crne Gore, kojom je 9. 12. 1950. godine formiran Biro za uređivanje šuma - sa zadatkom da se bavi izradom planskih dokumenata i vodi Katastar šuma Crne Gore.

Danas, u vremenu burnog razvoja tehnike i tehnologije, te u vremenu izvanredno velikog značaja očuvanja šuma kao vrlo važnog resursa sa brojnim nezamjenjivim funkcijama od direktnog uticaja na životnu sredinu, još je izraženija potreba preciznog i blagovremenog planiranja, odnosno izrade obaveznih planova.

Zakonom o šumama Crne Gore "Sl. list RCG" 55/2000 od datuma 1. 12.

2000. godine predviđena su tri nivoa planiranja:

1. Prvi: okvirni - opšti nivo za period od 10 godina

- Opšte osnove gazdovanja šumama za šumsko područje

2. Drugi: posebni - za period od 10 godina

- Posebne osnove gazdovanja šumama za gazdinsku jedinicu

- Programi gazdovanja šumama za privatne šume

- Programi pošumljavanja goleti zajedno ili više područja

3. Treći: godišnji planovi gazdovanja šumama za period od 1 godine

- Izvođački projekti

Opšta osnova, kao opšti plan, definiše namjenu i prioritete funkcija pojedinih dijelova šume, ciljeve

gazdovanja i mjere za njihovo sprovođenje za nivo šumskog područja i ne može biti podloga za operativno planiranje, jer ne sadrži konkretne podatke na nivou odjeljenja da bi se na osnovu njih mogao izraditi izvođački projekat.

Posebna osnova gazdovanja šumama je 10-godišnji planski dokument koji se radi na nivou jedne gazdinske jedinice, i koji je osnovna i obavezna podloga kao izvor podataka za izradu izvođačkih projekata odnosno godišnjih planova gazdovanja.



Šumski tepih podno vrhova

Foto: M. Andelić



Oaza

Foto: M. Anđelić

Zašto je posebna osnova gazdovanja šumama najvažniji i nezamjenjiv planski dokument?

Poznato je u šumarskoj nauci i stručni da je osnovni princip gazdovanja šumama obezbjeđenje trajnosti i kontinuiteta prinosa i unapređenja ostalih korisnih funkcija šume, sa posebnim osvrtom na unapređenje funkcije zaštite životne sredine.

Tokom perioda važenja posebne osnove gazdovanja šumama dolazi do promjena, kako staništa i starosnih uslova, tako i u strukturi, starosti, zapremini, zapreminskom prirastu, zdravstvenom stanju i drugim elementima staništa i sastojine. Da bi se sagledali intenziteti tih promjena, kao posledični

efekti gazdovanja u prethodnom planskom periodu, potrebno je utvrditi veličine tih promjena i novo stanje, čiji pokazatelji su podloga za izradu posebne osnove kao plana za naredni planski period.

Te promjene stanja je moguće utvrditi samo mjerenjima na licu mjesta po jednom od naučnih i priznatih metoda premjera i izračuna potrebnih taksacionih podataka.

Obavezanim i nezamjenjivim planom u gazdovanju šumama posebnu osnovu čini baš to što je u njoj sadržan prikaz stanja staništa i sastojine u momentu snimanja podataka. To prikazano stanje, dobijeno na osnovu podataka sa terena, u sebi sadrži sve promjene nastale u prethodnom periodu i ono je prio-

ritetno i validno u odnosu na druge prikaze stanja koja se dobijaju bilansiranjem podataka, pri čemu su moguće greške ili neažurnosti evidencije. To utvrđeno stanje na terenu (uz pretpostavku korektnog snimanja i obrade podataka) je garancija da se mogu izraditi korektni planovi gazdovanja za naredni planski period koji će garantovati obezbjeđenje pomenutih principa trajnosti, kontinuiteta i unapređenja stanja šuma.

Neophodnost postojanja Posebne osnove je i u tome što su svi relevantni podaci za izradu planova gazdovanja iskazani na nivou odjeljenja po gazdovnim klasama sa detaljno utvrđenim ciljevima i mjerama za postizanje tih ciljeva, kao i svi neophodni podaci za izradu planova zaštite šuma, šumskougospojnih radova i planova sječa.

Nesporno je, što je Zakonom predviđeno kao imperativ, postojanje obaveze izrade planskih dokumenata u šumarstvu, kao osnovni uslov za gazdovanje šumama, što treba da važi kao glavni princip, a što podrazumijeva da izradu ove vrste planskih dokumenata mogu obavljati specijalizovane i stručne organizacije ili društva ili druge organizacije koje se bave gazdovanjem šumama - uz uslov da se zadovolje principi primjene naučnih metoda i metodike rada kako bi to bila garancija za dovoljan stepen sigurnosti iskazanih podataka i planova.

Iz navedenih razloga je i utvrđena forma i sadržaj Posebne osnove gazdovanja šumama Pravilnikom o sadržini i načinu donošenja Posebne osnove i plana gazdovanja šumama i izvođačkog projekta.

Kontinuitet planskih dokumenata je i uslov za uspostavljanje baze podataka o stanju šuma.

Prekid kontinuiteta postojanja ovih planova za sve gazdovne jedinice, posebno za visoke šume bio bi opasan presedan koji bi mogao da izazove dalekosežne posledice.

Nezamislivo je, na današnjem stupnju razvoja nauke i tehnologije, da se pristupi gazdovanju u smislu eksploatacije šuma na površini za koju nije urađena, odnosno za koju ne postoji važeća posebna osnova gazdovanja šumama kao glavni planski dokument.

Inače organizacija upravljanja planiranjima u šumarstvu je tematika koja zaslužuje poseban osvrt.

Dragan Marković

REVIRNI SISTEM GAZDOVANJA ŠUMAMA



- Prema revirnom sistemu Šumska uprava dijeli se na šumske revire. Na ovaj način su upravni poslovi odvojeni od izvršnih poslova na terenu.

- Veličina revira zavisi od više faktora. Glavni faktor pri određivanju veličine revira je prosječan godišnji obim poslova koje treba da obavi revirnik.

- Preduslov za uvođenje revirnog sistema gazdovanja šumama je kadrovska osposobljenost, jer s obzirom na prirodu poslova koji se obavljaju u reviru, revirom treba da upravlja isključivo diplomirani inženjer šumarstva.

Revirni sistem gazdovanja šumama, čiju osnovnu ćeliju organizacije u šumskoj upravi čini revir, predstavlja jedan od organizacionih oblika upravljanja šumama. Revirni sistem gazdovanja primjenjuje se u šumarstvu Srednje Evrope. U crnogorskom šumarstvu primijenjen je 1991. godine, prilikom izrade Pravilnika o organizaciji J.P. "Šumarstvo" Pljevlja. U šumskim upravama uveden je integralni metod organizacije gazdovanja šumama, gdje su reviri bili osnovne proizvodne jedinice, u kojima su objedinjeni poslovi uzgoja, zaštite i korišćenja šuma. Revirom je rukovodio dipl. inženjer šumarstva.

Zakonom o šumama od 2000. godine uveden je funkcionalni sistem organizacije gazdovanja šumama:

1. Proizvodnja drvene mase - Direkcija šuma u Pljevljima sa šumskim upravama

2. Proizvodnja šumskih sortimentata - šumarska preduzeća

3. Uređivanje šuma - specijalizovana preduzeća.

Prema revirnom sistemu Šumska uprava dijeli se na šumske revire. Na ovaj način su upravni poslovi odvojeni od izvršnih poslova na terenu. U reviru se obavljaju sledeći poslovi:

- zaštita i čuvanje šuma,
- doznaka stabala i izrada izvo-

đačkih planova gazdovanja šumama,

- realizacija planova gajenja šuma, korišćenja šuma i izgradnje i održavanja puteva,

- kontrola prometa drvnim sortimentima,

- evidencija gazdovanja šumama i dr.

Poslovi revirnog inženjera (revirnika):

- doznaka stabala za sječu i izrada izvođačkih projekata u reviru iz oblasti gajenja, zaštite i korišćenja šuma,

- organizacija i kontrola čuvarske službe

- kontrola poslova na gajenju šuma, korišćenju šuma, izgradnji i održavanju šumskih puteva, prometu šumskih proizvoda.

- saradnja sa službama za uređivanje šuma i dr.

Veličina revira zavisi od više faktora. Glavni faktor pri određivanju veličine revira je prosječan godišnji obim poslova koje treba da obavi revirnik. Najveći dio poslova u reviru je sezonskog karaktera jer zavise od klimatskih uslova.

Naši šumski kompleksi nalaze u planinskom i visoko-planinskom regionu, te je veoma kratka sezona za obavljanje glavnog posla na reviru - doznake stabala.

Veličina revira u zemljama Sred-

nje Evrope kreće se od 1.000 do 1.500 ha.

S obzirom da revirnik, sem doznake stabala u reviru obavlja i druge poslove, to površina revira ne bi trebala da ima više od 2.500 ha visokih privrednih šuma. Prednosti revirnog gazdovanja:

- konkretizuje se odgovornost za stanje šumskog fonda i izvršene poslove u reviru na jedno lice - revirnika,

- individualne stručne i kreativne sposobnosti šumarskog stručnjaka - revirnika dolaze do potpunijeg izražaja,

- stalni i direktni kontakt šumarskog stručnjaka sa objektom - revirom,

- praćenje rada šumarskog stručnjaka u dužem vremenskom periodu kroz promjene stanja šumskog fonda u reviru,

- stalno usavršavanje i sticanje novih znanja revirnog inženjera koje uslovljava vrsta radova u reviru.

Preduslov za uvođenje revirnog sistema gazdovanja šumama je kadrovska osposobljenost, jer s obzirom na prirodu poslova koji se obavljaju u reviru, revirom treba da upravlja isključivo diplomirani inženjer šumarstva.

Crna Gora raspolaže sa približno potrebnim brojem šumarskih inženjera, te postoji kadrovski potencijal za primjenu revirnog sistema gazdovanja.

Poslije oduke o primjeni revirnog sistema gazdovanja šumama potrebno je izraditi elaborat o formiranju revira, u kojem će se na osnovu analize faktora koji utiču na veličinu revira podijeliti šumske uprave na revire.

IZVJEŠTAJ O MISIJI: “PREDLOZI POLITIKE I REGIONALIZACIJE GAZDOVANJA ŠUMAMA”

Poštovani čitaoci u ovom broju prenosimo vam nastavak teksta Konstantina Varelidesa, eksperta za šumarstvo i prirodne resurse, naslovljen kao Izvještaj o misiji: “Predlozi politike i regionalizacije gazdovanja šumama”, urađen u okviru programa EAR - “Tehnička podrška opštinskim investicionim programima u oblasti šumarstva”.

UČEŠĆE OPŠTINA U SEKTORU ŠUMARSTVA

● Mjere za aktivno učešće opština

Država kao vlasnik šuma, upravlja njima preko Direkcije šuma. Međutim, dok je gazdovanje šumama aktivnost od opšteg interesa (Zakon o šumama, član 8), opštine imaju pravo da izraze svoje mišljenje i pokrenu inicijativu uključujući programe životne sredine, na svojoj teritoriji. Takođe, u Zakonu o šumama (član 17) se kaže da se opšte i posebne osnove gazdovanja šumama donose po pribavljenom mišljenju nadležnog organa jedinice lokalne samouprave. Ovo čini situaciju sa opštinom jasnijom po pitanju članova o šumskim putevima, (član 44) i koncesionim naknadama (član 58). Dakle, postoji jaka pravna osnova koja omogućuje opštini da učestvuje u planiranju i praćenju operacija vezanih za šumarstvo na njenoj teritoriji i nijesu potrebni dodatni zakonski propisi.

Problem komunikacije između opština i lokalnih direkcija šuma izgleda da potiče od:

a) Nedostatka stručnog kadra u opštinama, koji bi bio u stanju da razumije visoko tehničke dokumente, kao što su šumsko-privredne osnove gazdovanja šumama i koji je kvalifikovan da prati operacije vezane za šumarstvo i izrazi mišljenje o istim i

b) Lokalnih direkcija šuma, kojima nisu u potpunosti poznata prava opštine i ne informišu je u potpunosti o važnim odlukama i promjenama u realizaciji planova.

Preporučuje se:

a) Izdavanje uputstva od strane Ministarstva poljoprivrede Direkciji šuma i njenim lokalnim jedinicama kao i opštinama, gdje se potvrđuju zakonska prava opštine i upućuje ih da pozovu predstavnika opštine da bude prisutan sastancima gdje se odlučuje o mijenjanju ili prilagođavanju usvojenih osnova ga-

zovanja šumama na teritoriji opštine. Takođe bi trebali omogućiti opštini da zatraži praćenje operacija vezanih za šumarstvo, od strane njenog predstavnika, kad on (ona) to želi, kao i olakšati isto.

b) Opštine bi trebale zaposliti stručni kadar (inženjer šumarstva) sa obavezama u sektoru šumarstva i prirodnih resursa na teritoriji opštine. On treba pregledati osnove gazdovanja šumama na teritoriji opštine, dostaviti komentare sekretarijatu opštine i posle odobrenja, slati dokument sa mišljenjima opštine, Ministarstvu poljoprivrede radi konačne potvrde. On/ona bi trebao biti veza između opština i Direkcije šuma i voditi računa o interesima opštine u sektoru šumarstva, kao što je i gore navedeno. Takođe bi bio odgovaran za opštinske programe životne sredine i za programe vezane za parkove, kao i programe pošumljavanja na marginalnom poljoprivrednom zemljištu. S obzirom da sektor šumarstva nije od privrednog značaja za sve opštine, opštine se mogu grupisati i dijeliti usluge kvalifikovanog osoblja (vidjeti predloge).

● Koncesiona naknada opštinama

U zakonu o šumama (2000) kaže se da opštini pripada 10% od prihoda koncesione naknade ostvarenih na njenoj teritoriji (član 58); ovi prihodi se koriste za objekte infrastrukture (putevi i sl.) u šumama gdje je koncesija realizovana. Zakon o finansiranju lokalne samouprave kaže da opštini pripada 30% koncesionih naknada na prirodne resurse, na njenoj teritoriji (član 28), bez preciziranja kako će to biti iskorišćeno. Ova kontradikcija dovodi do sukoba interesa između Direkcije šuma i lokalne samouprave oko koncesija u budućem periodu i treba je ukloniti što je prije moguće. Ovaj problem ne treba ostaviti da se riješi sudskim putem, već država mora izraziti njenu volju jasno i pot-

puno. Treba napomenuti da, pošto su prihodi od koncesija skoro jedini prihodi Direkcije šuma, njihovo smanjenje može ozbiljno hendikepirati njihove operacije i može rezultirati istim ili manjim stvarnim prihodima od šuma za opštine, bez obzira da li se tih 30% ostvari ili ne.

Preporučuje se:

Da Vlada preduzme neophodne korake da se defini-

še šta je primjenjivo i riješi problem oko nesklada procenta koji pripada lokalnoj samoupravi od koncesionih naknada za prirodne resurse, po Zakonu o finansiranju lokalne samouprave i procenta koji pripada opštini od koncesionih naknada za eksploataciju šuma, po Zakonu o šumama. Ako je procenat od koncesionih naknada iz Zakona o finansiranju lokalne samouprave prikladan, onda bi lokalna samouprava trebala te prihode iskoristiti za unapređenje šuma.

UNAPREĐENJE U GAZDOVANJU ŠUMAMA

● Unapređenje šuma

Produktivnost šuma u Crnoj Gori je, ukupno gledano, u zadnje vrijeme smanjena. Razlozi su: nedostatak puteva koji bi omogućili pristup površinama koje obiluju starijim stablima koja su zrela za sječu; česti neuspjesi u regeneraciji četinarskih šuma što je rezultiralo invazijom izdanaka lišćara u četinarske šume; dug period rasta četinarara (djelimično zbog problema u regeneraciji), što rezultira u povećanoj količini starih stabala sa malim godišnjim prirastom. Opšti nedostatak sredstava je uzrok prvog i djelimično drugog problema, čijem rješenju bi pomogla mehanizovana priprema terena, gdje je to izvodljivo, kroz obezbjeđenje pošumljavanja. Treći problem, ukoliko se obezbijedi regeneracija, je samo pitanje odluke uprave.

Preporučuje se:

a) Rast finansiranja šumskih puteva, od strane Vlade i aktivniji doprinos opštine, iz prihoda od koncesija, u cilju povećanja istih, porastom drvne proizvodnje.

b) Povećanje finansijskih sredstava za pošumljavanje godišnjim doprinosom Vlade za pošumljavanje iz Budžeta Republike (Zakon o šumama, član 60). Uvo-

đenje mehanizovane pripreme terena, gdje je izvodljivo, u cilju obezbjeđenja uspješne regeneracije (pošumljavanja) četinarara. Postepeno smanjenje debljine stabla koje se siječe, kad je jednom osigurana regeneracija, tj. ne čuvati stabla čiji je prečnik veći od 60 cm.

● Osnove gazdovanja šumama

Ima mjesta za poboljšanja osnova gazdovanja šumama. Uvođenje nove tehnologije kao što je GIS i prihvatanje sugestija međunarodnih konvencija PEFC i FSC, svakako će poboljšati njihovu preciznost, unaprijediti zaštitu okoline i usavršiti ih do postojećih međunarodnih standarda. Izgleda da Vlada namjerava (prednacrt politike šumarstva) da usavrši osnove gazdovanja šumama i to svakako treba pratiti i podstaći.

Osnove gazdovanja šumama (njihova izrada) se nude na tenderu, gdje obično pobjeđuje Institut šumarstva, privatno akcionarsko društvo sa Vladom kao većinskim vlasnikom akcija. Opšte šumsko-privredne osnove izražavaju politiku Vlade i trebalo bi da ih donosi Vladina institucija. Posebne šumsko-privredne osnove (državne i privatne) takođe mogu biti ponuđene na tenderu, ali izgleda da trenutno nema mnogo konkurencije, te Institut za šumarstvo ima monopol na ovom polju. Pod trenutnim okolnostima skoro da nema svrhe da se vrši tenderska procedura isključivo za jednog kvalifikovanog ponuđača, te se prema tome predlaže da Institut za šumarstvo ponovo postane Vladina organizacija sa dužnošću da realizuje opšte i posebne osnove gazdovanja šumama za državne šume.

Takođe, trebalo bi preduzeti napore za razvoj tržišta za osnove gazdovanja privatnim šumama (planove), ako postoji interes u privatnom sektoru (nezavisni profesionalci - inženjeri šumarstva). Za ovo, treba podstaći formiranje udruženja vlasnika šuma, koje bi angažovalo stručnjake za kreiranje osnova gazdovanja privatnim šumama; ako je područje obuhvaćeno šumsko-privrednom osnovom veliko, onda bi ga trebalo podijeliti u manje (1, 2, 3 privatne šume na jednom području) što bi olakšalo nadmetanje. Kada tržište bude razvijeno, posebne osnove gazdovanja državnim šumama, takođe



Foto: M. Gačević

Za povećanje produktivnosti u šumama neophodno je iz prihoda od koncesija finansirati izgradnju šumskih puteva

mogu biti ponuđene na tenderu. U ovom slučaju, Institut za šumarstvo, kao Vladina organizacija će sačuvati odgovornost nad opštim šumsko-privrednim osnovama, naplaćivati usluge i pružati osnovne podatke (mape i sl.) nezavisnim, stručnjacima i verifikovati izrađene osnove gazdovanja šumama prije upotrebe. Ako ne postoji nikakav interes privatnog sektora za šumsko-privredne osnove, programi za privatne šume mogu, takođe, biti sastavljeni od strane Instituta za šumarstvo i vlasnik ili vlasnici će snositi troškove Direkciji šuma.

Preporučuje se:

a) Unapređenje tehničkog nivoa šumsko-privrednih osnova gazdovanja šumama kao što je i predloženo u pred-nacrtu (politike šumarstva) Ministarstva.

b) Da Institut za šumarstvo postane Vladina organizacija, pod nadležnošću Ministarstva poljoprivrede, sa dužnošću sastavljanja kako opštih, tako i posebnih šumsko-privrednih osnova gazdovanja državnim šumama.

c) Da se šumsko-privredne osnove gazdovanja privatnim šumama na tenderu ponude nezavisnim stručnjacima (kvalifikovanim inženjerima šumarstva) od strane Direkcije šuma dok se ne stvori udruženje vlasnika. Direkcija šuma treba da ima mogućnost da podijeli šumsko-privredne osnove u manje grupe, kako bi olakšala tendersku proceduru. Ako tender ne uspije, osnove u originalnom obliku bi trebalo da budu izrađene od strane Instituta za šumarstvo, za šta bi Institut uzimao naknadu.

d) Da Vlada ohrabri i podstakne osnivanje udruženja vlasnika privatnih šuma.

e) Kada tržište bude razvijeno, posebne osnove gazdovanja državnim šumama takođe mogu biti ponuđene na tenderu. U ovom slučaju, Institut za šumarstvo, kao Vladina organizacija će sačuvati odgovornost nad opštim šumsko-privrednim osnovama, naplaćivati usluge i pružati osnovne podatke (mape i sl.) nezavisnim stručnjacima i verifikovati izrađene osnove gazdovanja šumama prije upotrebe.

● Eksploatacija šuma:

Eksploatacija šuma putem koncesija je jedini sistem propisan Zakonom o šumama. Ovo je u suprotnosti sa karakterom koncesija kao metodom eksploatacije prirodnih resursa u Zakonu o učešću privatnog sektora u izvršenju javnih usluga, gdje su neki preduslovi za predlaganje takvih koncesija propisani (vidi komentar 2.4). Koncesije za eksploataciju šuma su u suštini ugovori o prodaji dubećih drvnih zaliha na godišnjem tenderu na osnovu koga preduzimači sijeku i prodaju drvo sami. Glavna mana sistema je to što dio drveta, koje je niske komercijalne vrijednosti, ostaje u šumi jer preduzimač nema želju za sječom istog. Treba uvesti alternativni sistem gdje bi preduzimač bio "plaćen za sječu, čišćenje i prenos drveta do šumskog puta, ali drvo i dalje pripada vlasniku šuma (državi) i on (Direkcija šuma) ga prodaje. Oba sistema mogu da koegzistiraju i mogu biti primijenjeni u zavisnosti od okolnosti, prema izboru poslovođe (Direkcija šuma) i prema procijenjenoj dobiti.

Preporučuje se:

Uvođenje alternativnog sistema korišćenja drveta iz šuma koje su u državnoj svojini, preko Direkcije šuma, ugovarajući sa preduzimačem samo sječu drveta po m³ drveta, očišćenog i prenesenog do šumskog puta. Zatim drvo može prodati Direkcija šuma, na otvorenom tenderu. Sistem može koegzistirati sa sistemom koncesija i može biti iskorišćen kada se Direkciji šuma čini da je to efikasniji i profitabilniji način.

● Javni tenderi za koncesije na eksploataciju šuma

Čitava godišnja drvna proizvodnja državnih šuma stavlja se na tender, početkom godine u Pljevljima, glavnom sjedištu Direkcije šuma. Tender organizuje lokalna direkcija šuma i ponude na tenderu su gazdinske jedinice sa količinom za sječu veličine 1.000 - 4.000 m³. Na javnim konkursima pobjeđuju privatizovana šumska preduzeća i drvoprerađivačke kompanije i to po cijeni koja je obično blizu početnog iznosa. Postoji potreba za otvaranjem tendera za više konkurenata, olakšavanjem učešća nekoliko manjih privatnih preduzeća koja trenutno koriste sama privatne šume, a državne samo kao podpreduzetnici nekih većih privatizovanih preduzeća. Radi ovoga je neophodna redukcija ponuda na tenderu (gazdinske jedinice) do veličine odjeljenja ili grupe odjeljenja. To će takođe pospješiti razdvajanje jednog velikog tendera u nekoliko manjih (po lokalnoj direkciji šuma ili po grupi istih) koji će se održavati početkom godine i u različitim danima (januar - februar). S obzirom na to da trenutno postoji samo nekoliko privatnih firmi, a u cilju da se nepotrebno ne poremeti postojeći sistem, predlaže se da gore navedene mjere budu započete samo u oblastima gdje su privatne kompanije aktivne. Ako postoji interes privatnog sektora da investira u sječu šuma, mjere mogu vremenom doživjeti postepenu ekspanziju, tako da bi više privatnih firmi bilo uključeno na tržište sječe šuma.

Preporučuje se:

Smanjenje jedinica koje se nude na tenderu, na veličinu gazdinske jedinice ili odjeljenja ili grupe odjeljenja i organizovanje lokalnih tendera u lokalnim Direkcijama šuma, u mjestima gdje su male privatne firme aktivne i zainteresovane da učestvuju. Za ostale direkcije šuma, konkurs će se nastaviti kao i do sada, i postepeno mijenjati ako postoji dovoljno zahtjeva privatnog sektora za operacije sječe šuma.

● Pošumljavanje

Pošumljavanje čistina u šumama je propisano posebnim šumsko-privrednim osnovama gazdovanja šumama. Pošumljavanje goleti, melioracija i rekonstrukcija niskih šuma i šikara su urađeni na osnovu 10-godišnjeg programa pošumljavanja (analize su urađene sa posebnim šumsko-privrednim osnovama) i godišnjih planova saradnje. Prva dva su finansirana od strane Direkcije šuma, dok je treći finansiran iz Budžeta Republike. U oba slučaja, 2002. godine nije bilo ulaganja. Direkcija šuma nije imala sredstava za ulaganja zbog toga što šumska preduzeća nisu u potpunosti plaćala koncesione naknade, a Vlada za po-

šumljavanje nije usmjerila novčana sredstva iz Budžeta. Situacija je ozbiljna, jer bez obzira na institucije i reorganizaciju, pošumljavanje četinarima je tehnički skoro jedini način obnavljanja zaliha i poboljšanja crnogorskih šuma.

Tehnički, pošumljavanje se vrši samo ručno. Priprema terena se zasniva na sječi postojećih stabala lišćara pa zatim sadnji sadnica četinarara između preostalih panjeva listopadnog drveća (ručno pošumljavanje). Oko 12.000 ha (20-30% od ukupne površine pogodne za pošumljavanje) je površina na kojoj je izvodljiva mehanizovana priprema zemljišta, što će osigurati sadnju i pojačati tempo rasta sadnica.

Takođe, potreban je i dodatni program pošumljavanja na privatnim zemljištima kroz opštine, da bi se lokalna uprava i privatni sektor takođe uključili u aktivnosti oko pošumljavanja.

Preporučuje se:

- a) Redovno finansiranje pošumljavanja u skladu sa odredbama Zakona o šumama.
- b) Uspostavljanje pilot investicionog projekta za uvođenje mehanizovane pripreme terena u državni program pošumljavanja i pošumljavanje od strane lokalnih zajednica u opštinske programe.

● Prerada drveta i tržište drveta

Postoje ozbiljni problemi sa bivšim državnim sektorom drvoprerađivačke. Većina kompanija jedva opstaje, i to

zahvaljujući Vladinoj podršci, a neke su bankrotirale i zatvorene su. Ovo utiče na čitav sektor šumarstva, jer novac ne dolazi; šumska preduzeća za eksploataciju nisu plaćena u potpunosti, Direkcija šuma ne dobija u potpunosti koncesione naknade a opštine svoj dio.

Stoga, državne drvo-prerađivačke kompanije, u isto vrijeme u konkurenciji sa fleksibilnijim i efikasnijim manjim privatnim firmama, mogu opstati samo uz Vladine dotacije i sa jeftinim neobrađenim materijalom, što objašnjava nedavnu Vladinu odluku da zabrani uvoz trupaca. Čitava situacija je kompleksna razumljivim naporima od strane Vlade da sačuva bivša državna drvoprerađivačka preduzeća, kompanije koje nisu u stanju da prežive na tržištu zbog postojeće strukture i načina rada, i privatnog sektora koji se s pravom žali da Vlada sprečava nadmetanje i ne daje im šansu da se razvijaju i šire svoj posao.

Preporučuje se:

- a) Projekat tehničke podrške koji će detaljno pregledati sektor drvoprerađivača kao i tržište drveta i savjetovati Vladu o potrebnim mjerama za rekonstrukciju preduzeća koja mogu biti spašena, uvođenje slobodnog tržišta i povećanje izvoza drveta.
- b) Spajanje bivših državnih drvo-prerađivačkih kompanija sa šumskim preduzećima za eksploataciju nije preporučivo. To bi samo unazadilo šumska preduzeća, dok se neka od njih oporavljaju. To može biti opcija kada (i ako) se, drvoprerađivačke firme oporave.



Česti neuspjesi u regeneraciji četinarskih šuma rezultiraju invazijom izdanaka lišćara u četinarske šume

Joveta Terzić

OD ŠUME UZIMATI KOLIKO MOŽE DATI



Šumarstvo karakteriše vrlo dug proces proizvodnje i da bi se postigli dobri rezultati potreban je dugotrajan i sistematski rad, iz godine u godinu, na povećanju plodnosti tla, njezi i zaštiti sastojina tj. stalan sistematski rad koji se provodi radi povećanja prirasta, a to znači i na povećanju prinosa. Zato naš rad mora biti usmjeren na to da prinos bude trajno što veći. Za ono šumarstvo koje stalno preduzima mjere radi povećanja prirasta i trajno što većeg prinosa kažemo da gazduje u duhu kontinuiteta produkcije. To naravno uključuje i stalnu aktivnost na usklađivanju prinosa sa potrebama društva. Potrebe društva za drvetom su stalne, te da bi se one mogle zadovoljavati potrebno je da sastav šume bude tako formiran da se iz nje može iz godine u godinu dobijati ujednačen prinos u drvetu.

Princip kontinuiteta produkcije i princip kontinuiteta prihoda uvijek se nalaze u većoj i manjoj međusobnoj oprečnosti. Na primjer, kada su u pitanju sječe, jedan princip nameće obim sječa, A, a drugi obim sječa B. Rješenje u duhu principa kontinuiteta gazdovanja kada su u pitanju sječe mora ležati između A i B. Uopšteno rečeno princip kontinuiteta gazdovanja određuje amplitudu unutar koje moraju da leže rješenja.

U cjelishodnom i harmoničnom spajanju zahtjeva u pogledu regulisanja produkcije i korišćenja leži stvaralački zadatak uređivača šuma.

Princip kontinuiteta gazdovanja je našao vrlo široku primjenu još odavno u svim razvijenim evropskim zemljama. Zadatak uređivanja šuma u praksi sastoji se u regulisa-

nju gazdovanja šumama u duhu principa kontinuiteta gazdovanja i u tu svrhu ono sistematski prikuplja podatke o stanju šuma i šumske proizvodnje, izrađuje uređajne planove na bazi kontinuiteta gazdovanja i vrši kontrolu izvođenja tih planova.

Ukupna godišnja sječiva bruto masa u državnim šumama Crne Gore iznosi 613.032 m³.

Direkcija šuma Crne Gore je za 2004. godinu ponudila na korišćenje 429.279 m³ bruto drvene mase. Putem potpune koncesije u ovoj godini se ponudilo 296.530 m³ bruto drvene mase, dok putem parcijalnih koncesija se ponudilo 132.749 m³ bruto drvene mase. Možda na prvi pogled izgleda da se nije dala na korišćenje cjelokupna bruto sječiva drvena masa u 2004. godini, međutim ako smo ranije rekli da moramo poštovati princip kontinuiteta gazdovanja, to se detaljnijom analizom dolazi do sasvim drugačije slike.

Potrebe društva za drvetom su stalne, a pogotovu su došle do izražaja sada jer je drvna industrija Crne Gore, a i u okruženju, došla u vrlo tešku situaciju. Uvažavajući sve njihove probleme i potrebe za prevazilaženjem tih problema, ne može se u jednom kratkom vremenu od šume uzeti maksimum, a da joj se malo ili nimalo ne vraća. Društvo u cjelini u prošlom vremenu nije vraćalo šumi koliko je uzimalo, a to nam šuma nikada neće oprostiti. Da se nije u prošlom vremenu dobro gazdovalo u pojedinim šumsko-privrednim područjima najbolji je pokazatelj promjena drvene zapremine visokih privrednih šuma i koje po šumsko-privrednim područjima izgleda ovako:

- u Pljevaljsko-žabljačkom šumsko-privrednom području bilo je povećanje sa 247 m³ po ha na 253 m³ po ha ili 3,6%,

- u Limskom šumsko-privrednom području bilo je smanjenje sa 294 m³ po ha na 289 m³ po ha ili 1,7%,

- u Tarkom šumsko-privrednom području bilo je smanjenje sa 315 m³ po ha na 284 m³ po ha ili 9,8%,

- u Nikšičko-pivskom šumsko-privrednom području bilo je smanjenje sa 218 m³ po ha na 175 m³ po ha ili 19,7%,

- u Ibarskom šumsko-privrednom području bilo je smanjenje sa 325 m³ po ha na 207 m³ po ha ili 36,3%.

Zaključak je očigledno jasan - nije se gazdovalo u duhu principa kontinuiteta gazdovanja. Jasno je, takođe i očito vidljivo, da je stanje šuma najviše pogoršano u Ibarskom i Nikšičko-Pivskom šumsko-privrednom području u odnosu na prve osnove. Zato je krajnje vrijeme da se od šume, bez obzira na potrebe za drvetom, u ovom vremenu uzme samo, i samo onoliko koliko ona ovog trenutka može dati.

Ohrabrujuću ocjenu da je opravdana inicijativa države za formiranje posebne jedinice za šumarstvo sa sjedištem u Pljevljima, preko koje bi država lakše mogla da kontroliša cio mehanizam uređivanja i planiranja, jer u svim razvijenim zemljama Evrope sve planove gazdovanja šumama radi predstavnik države.

Zoran Čulafić

UZGOJ I ZAŠTITA ŠUME U BERANAMA

U Šumskoj upravi Berane postignuti su bolji rezultati iz oblasti gajenja i zaštite šuma u 2003. godini

U 2003. godini u Šumskoj upravi Berane su se značajno angažovali na poslovima gajenja i zaštite šuma i postignuti su dobri rezultati.

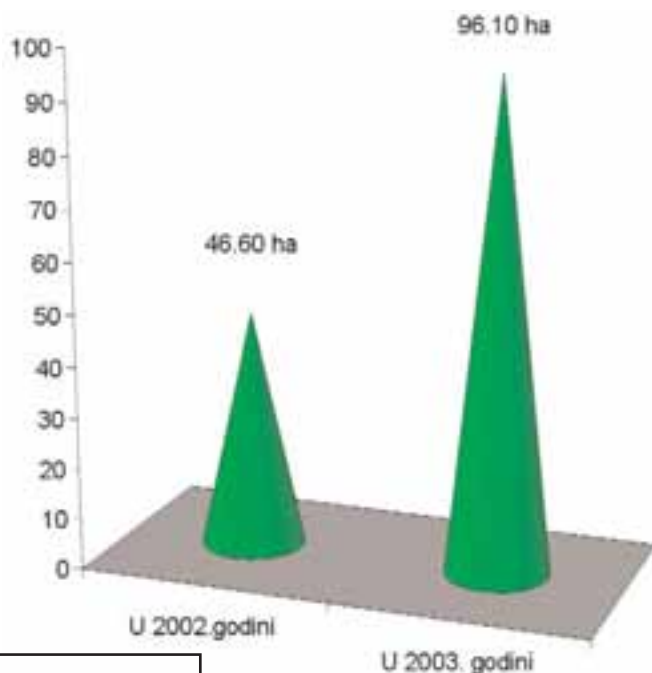
Šumsko uzgojni radovi su izvršeni :

- Njega šuma – 42,00 ha
- Obnova šuma – 37,20 ha
- Rekonstrukcija izdanačkih šuma – 16,80 ha

Ukupno izvršeno šumsko-uzgojnih radova na površini od 96,00 ha.

U odnosu na 2002. godinu pošumljeno je više nego duplo više, a izvršeni su i ostali šumsko-uzgojni radovi. Prikaz na grafikonu 1.

Takođe u 2003. godini u Šumskoj upravi Berane mnogo je bilo posla za one koji su odgovorni za zaštitu šuma. Blagovremeno je ugašeno više šumskih požara koji su prijetili da nanese ogromne štete. Postig-



Grafikon 1. Izvršeni šumsko-uzgojni radovi u šumskoj upravi Berane

Pronađeni i zaplijenjeni sakriveni čamovi trupci od bespravnih sječa

Foto: Z. Čulafić



nuti su značajni rezultati u otkrivanju i evidenciji bespravnih sječa, kao i zaplenama nelegalnih drvnih sortimenata. Izvršena je zaplena 450,49 m³ neto drvene mase, većinom čamovih trupaca, koji su često puta bili dobro sakrivani kao na slici 1. i 2.



■ Veljković Branislav

- EKOLOŠKI IZAZOVI - ZDRAVA HRANA I RAZVOJ SEOSKOG TURIZMA

Prateći trendove u razvijenim zemljama i opredjeljenje Vlade RCG da kao svoje prioritetne zadatke prihvati razvoj poljoprivrede i turizma u našoj zemlji, tim za izradu strateškog plana razvoja opštine Pljevlja je u nacrtu plana definisao svoje strateške ciljeve:

- razvoj poljoprivrede i revitalizacija sela, i
- razvoj turizma sa konkretnim aktivnostima i vremenskim okvirima za realizaciju pojedinih opredjeljenja.

Prepoznajući Kosanicu kao idealno mjesto za sprovođenje konkretnih aktivnosti na realizaciji projekata proizvodnje zdrave hrane i ruralnog turizma, članovi ovog inicijativnog odbora



Foto: V. Vojinović
Eko-kvalitet, polazna pretpostavka za ostvarenje cilja

su pokrenuli kampanju za realizaciju projekta EKO-selo Kosanica. Shvatajući da je kvalitet u trgovini tržišno razvijenih zemalja evoluirao od elementarnih svojstava kvaliteta asortimana (trajnost, korisnost), preko kvaliteta usluživanja, do ekokvaliteta, identifikovali smo polazne pretpostavke za ostvarenje konačnog cilja. Ovaj koncept je zasnovan na zakonskim regulativama i kroz primjenu eko-standarda (ISO 14000). Naši ciljevi se prvenstveno formulišu u sljedećim domenima: rentabilnost, konkuren-

tost, efikasnost i fleksibilnost. Svjesni smo da će nam na tom putu stajati, između ostalih, i faktori mago-
okruženja (makro-okoline): demografski, ekonomski, politički, tehnološki... Spomenimo još i tzv. faktor "ulazne barijere", kao npr. nivo investicija koji se mora posjedovati da bi se bilo prisutno na određenom tržišnom segmentu, tehnologija kojom se mora raspolagati, potreban nivo kadrovske osposobljenosti kao i potrebna finansijska snaga. Ipak smo sasvim sigurni u potencijale Kosanice i

mogućnosti sredine za njihovu valorizaciju. Projekat EKO-selo Kosanica je tim za strateško planiranje kandidovao sa još četiri projekata za donaciju CHF-a od približno 130.000 eura, u okviru USAID-ovog programa "Efikasna lokalna samouprava". Građani Pljevlja će se opredijeliti kojem od tih projekata dati prioritet za pomenutu donaciju. Željeli bi smo da to bude baš ovaj projekat, ali, i ako se to ne desi ne gubimo nadu jer vjerujemo u kvalitet i budućnost našeg projekta. Smatramo da bi izrada kvalitetnog biznis plana i njegova prezentacija potencijalnim investitorima dala dobar rezultat. Spremni smo da u njegovoj izradi damo svoj puni doprinos.

Zdrava hrana sa
zdravog podneblja



Koziji sir



Mladi kajmak



Štala za primjer



Domaća trpeza



U iščekivanju modernog pakovanja



Ovča pršuta made in Kosanica

Radosav Kovačević

EKO - TURISTIČKO SELO KOSANICA



Da li će i naredne zime snijeg biti samo elementarna nepogoda za pljevaljsku opštinu ili ćemo sopstvenim aktivnostima tu prirodnu atmosfersku padavinu pretvoriti u našu prednost? Možda se odmah treba ugledati na Kolašin i Ski centar Bjelasicu i pomisliti: šta nedostaje našim bjelasicama da postanu mali ski centri ili makar gradska skijališta. Njihovim stvaranjem obezbijedili bi alternativu sumornim pljevaljskim zimskim maglama, a možda bi se jednog dana morali gurati i sa turistima.

● Kosanica i njene prednosti

Ne prejudicirajući konačni odgovor, a posebno ne konačno rješenje, kao mogući odgovor na prethodno pitanje nameće se mjesto Kosanica, jer se nalazi na svega dvadesetak minuta vožnje od Pljevalja, sa svojim Crnim Vrhom, na 1540 metara nadmorske visine. Osim što je idealno blizu grada ovo rješenje i po drugim osnovama mo-

že pomiriti razne kriterijume i zadovoljiti većinu uslova koje ovakvi projekti traže, i to za kratko vrijeme i uz relativno mala ulaganja.

Za budućeg strateškog partnera za alternativne oblike turizma na sjeveru Crne Gore važno je istaći prednosti Kosanice, upravo kroz blizinu Nacionalnog parka Durmitor i rijeke Tare, koji su uz Žabljak već razrađene turističke destinacije a ujedno i prilično očuvani i

uglavnom netaknuti dragulji prirode. Samim tim Kosanica, i sama neistražena, mogla bi kao svojevrsna baza posjetiocima pružiti sav urbani komfor a opet, za kratko vrijeme, omogućiti prednosti netaknute prirode, tj. upravo ono o čemu se nedavno govorilo i u Podgorici na temu alternativnog turizma u centralnom djelu i na sjeveru Crne Gore, a u organizaciji Svjetske kancelarije Ujedinjenih nacija.

Na Kosanici bi se uspješno mogla pomiriti, tj. spojiti, zimska i ljetnja sezona. Zimski spustovi i slalomi mogu se ljeti zamijeniti splavarenjem, obilascima prirode, lovom na rijetke vrste divljači i ribolovom, a uređene trim staze tokom zimske sezone same se pretvaraju u staze za ski trčanje. Prostor Pušanjskog Dola svojom konfiguracijom idealan je za izgradnju golf igrališta ili hipodroma, a omogućava slijetanje ne samo helikoptera već i manjih sportskih letilca.

Ono što posebno privlači i predstavlja atrakciju na ovom terenu je istovremeno i ono što je najtraženije na svjetskom turističkom tržištu a to je je netaknuta prirodna ljepota, čista voda, čist vazduh i zdrava domaća hrana iz obližnjih domaćinstava ovog još uvijek živog kraja.

Zbog blizine ski centara Bjelasice i Durmitora, buduće eko turističko selo Kosanica svojom originalnom ponudom postalo bi dio jedinstvene turističke ponude Crne Gore.



Razvojem eko-turističkih sela pruža se realna šansa drvnoj industriji da uposli svoje kapacitete, posebno u dijelu gradnje montažnih objekata

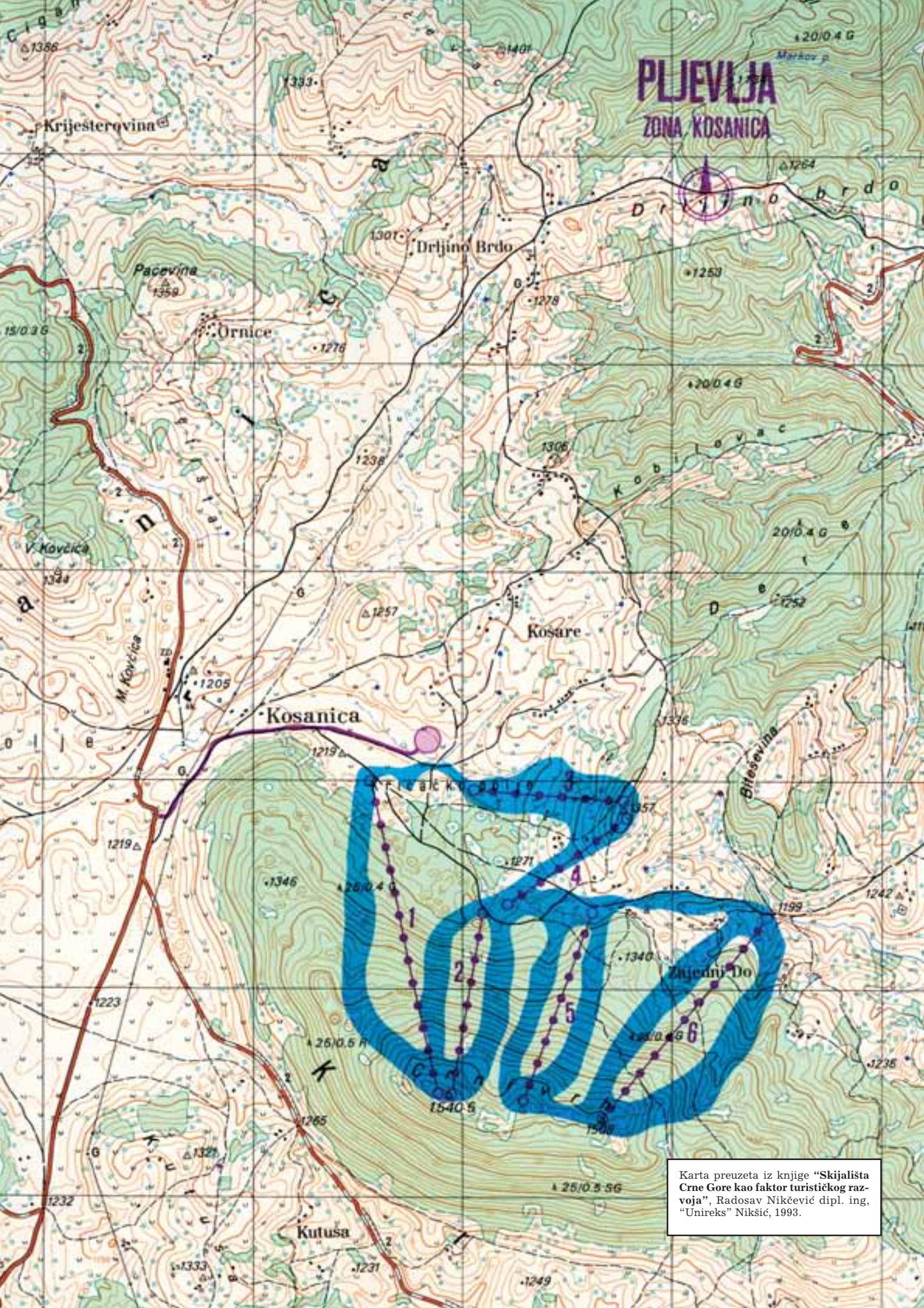
Inicijativni odbor Eko-turističkog sela Kosanica

- **Mr Milutin Simović**, ministar poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede - predsjednik
- **Radoman Gogić**, predsjednik opštine Pljevlja - potpredsjednik
- **Predrag Nenezić**, ministar turizma - potpredsjednik
- **Andrija Knežević** - sekretar
- **Iso Kalač** - predstavnik Direkcije šuma Crne Gore
- **Vuk Ročen** - predstavnik Rudnika uglja Pljevlja
- **Filip Vuković** - predstavnik Rudnika uglja Pljevlja
- **Slavko Vukašinović** - predstavnik Termoelektrane Pljevlja
- **Branislav Veljković** - predstavnik Radne grupe za - predsjednik strateški razvoj Pljevalja
- **Milisav Cabarkapa** - mještanan MZ Kosanica
- **Milan Knežević** - odnosi sa javnošću
- **Radosav Kovačević** - koordinator projekta



Mr Milutin Simović





PLJEVLJA ZONA KOSANICA

Karta preuzeta iz knjige "Skijališta Crne Gore kao faktor turističkog razvoja", Radosav Nikčević dipl. ing, "Unireks" Nikšić, 1993.

● Realizacija već počinje

Ipak, da bi Kosanica i postala eko turističko selo pa time uz turiste privukla i potencijalne investitore u vidu strateških partnera, mora se ispuniti niz preduslova. To su prije svega izrada prostornog plana, rješenje putne infrastrukture, izrada projekata žičara i smučarskih staza, projekti vodosnabdijevanja, energetike i telekomunikacija, programska rješenja eko - agro - turističkih gazdinstava i na kraju izrada fizibiliti studije, tj. studije opravdanosti i izvodljivosti. U okviru svih ovih aktivnosti bili bi definisani konkretni zadaci i potom bi se krenulo u realizaciju samog projekta eko turističkog sela Kosanica.

Ono što bi za veoma kratko vrijeme sa relativno malim ulaganjem dobili građani Pljevalja je pravo gradsko izletišta, oaza zdravog života uz sve već nabrojane mogućnosti.

Realizacija ove ideje na neki način je već započela. Formiran je Inicijativni odbor koji je na osnovu preliminarne kontakata sa lokalnom samoupravom i nizom privrednih subjekata i pojedinaca već na prvom sastanku zaključio da treba nastaviti sa daljim aktivnostima i ustanoviti formalno pravni okvir za dalje djelovanje. Izgleda da napokon postajemo svjesni prirodnog potencijala kojim raspolažemo a i obaveze da posljedice pruzrokovane raznim zagađenjima dijelom i



Foto: V. Vojinović

Kosanica kao primamljiva eko-turistička destinacija ljudi sa "višim dohotkom" iz sjevernih regija Evrope

sami saniramo.

Na ovom planu prva je krenula Direkcije šuma Crne Gore koja je u predlogu plana izgradnje šumskih komunikacija za 2004. godinu kao prioritet uvrstila upravo šumski put od Kosanice do Crnog Vrh, dužine 3,5 kilometara. Za Direkciju šuma od primarnog je značaja to da se tim putem otvaraju značajne i rijetke šumske sastojine, a izgradnjom osmatračnice na samom Crnom vrhu pokriva se gotovo 60% šumske teritorije opštine Pljevlja. Time se u ljetnjem periodu omogućava blagovreme-

na dojava požara, koji su veoma česti na ovom području. Takođe, na samom Crnom vrhu vršiće se uzimanje uzoraka vazduha i kišnice u cilju ispitivanja i analiza, a radi zaštite šuma od kisjelih kiša i drugih aero zagađenja. Realna je i izgradnja lovačkog doma s obzirom da je i gazdovanje lovištima u nadležnosti Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. To bi ukratko bio osnovni interes Direkcije šuma Crne Gore koji je opredjeljuje da Vladi RCG predloži izgradnju ove šumske komunikacije. Ako Vlada RCG usvoji ovaj segment Plana aktivnosti Direkcije šuma Crne Gore za ovu godinu i put bude izgrađen, otvoriće se prostor na Crnom vrhu i za druge komercijalne namjene, kao što su postavljanje i instalacija raznih laboratorija i predajničkih sistema Telekoma, Moneta i Pro Monte-a, kao i lokalnih televizijskih i radio predajnika. Odmah poslije toga opština Pljevlja je nagovijestila mogućnost da učestvuje dijelom koncesione naknade u modernizaciji postojeće putne infrastrukture a svakako i u fazi konačne realizacije projekta. Rudnik uglja i Termoelektrana su svakako oni na koje se može i treba računati a poziv na saradnju odnosi se i na sve druge koji mogu doprinijeti uspješnoj realizaciji jedne ovakve ideje odnosno projekta.

Važno je napomenuti da proje-



Pogled na južnu stranu Crnog vrha

Foto: V. Vojinović



Dvadeset minuta vožnje od Pljevalja do zelene oaze

Foto: V. Vojinović

kat trase skijališta i žičare, kao i sama žičara već postoje, pa bi uz male dorade mogli zadovoljiti po-

četne potrebe. Za prateće sadržaje, ugostiteljske objekte, usluge i sl, već postoji interesovanje mještana

i privatnih preduzetnika.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede moglo bi biti pokrovitelj čitave aktivnosti. Ministarstvo turizma, lokalna samouprava, privredni subjekti (a možda i CHF, kancelarija za turizam UN itd) uz strateškog partnera mogu naći zajednički interes pri eventualnoj ukupnoj realizaciji projekta eko turističkog sela Kosanica, na zadovoljstvo svih građana Pljevalja a na korist ukupnoj turističkoj ponudi Crne Gore.



Radnici nikšićkih "Boksita" vrše pripremne radove za nastavak bušenja na 2.250 metara dugom tunelu "Ivica", koji treba da prođe ispod Durmitora iz pravca Gornje Bukovice i na kom je ranije probijeno 550 metara...

Kosanica na magistralnom putu

Da bi jednog dana Kosanica, pa sa njom i Pljevlja, mogli postati turističko mjesto govori i podatak da bi se u narednih pet do deset godina mogli naći na najkraćem putnom pravcu do crnogorskog primorja. Naime, radi se o planiranom magistralnom putu od Risna do Žabljaka koji bi se preko Pljevalja i Prijepolja nastavio dalje autoputem

preko Požege do Beograda.

U budućnosti do Pljevalja, odnosno Kosanice, lako bi se i brzo stizalo, a i često prolazilo i odmaralo. Svakako, trebaće vremena da se Risan spoji sa Žabljakom, kao i Beograd autoputem sa Crnom Gorom, ali zašto ne vjerovati i ne zalagati se za realizaciju još jedne razvojne perspektive.

Prenosimo: Vijesti, 13. maj 2004.

TREBA DORADITI MODEL KOSTARIKE I PRIVUĆI EVROPSKE EKO-TURISTE

Predsjednik Rokfeler braders fondacije Stiven Hajnc najavio da bi ova institucija mogla ulagati u razvoj crnogorskog turizma

Predsjednik njujorške Rokfeler braders fondacije **Stiven Hajnc** u intervjuu za "Vijesti" je najavio je da bi ova privatna fondacija mogla finansijski učestvovati u realizaciji programa za razvoj održivog turizma u sjevernom i centralnom dijelu Crne Gore. On očekuje i da bi crnogorski Savjet za održivi razvoj trebalo uskoro da usvoji nacrt ovog dokumenta, koji su uradili eksperti UNDP-a, a izradu finansirala Rokfeler braders fondacija.

Hajnc je podsjetio da je Rokfeler braders fondacija, sa UNDP-om organizovala prošlog mjeseca simpozijum o održivom razvoju u Njujorku za crnogorskog premijera **Mila Đukanovića** i nekoliko njegovih ministara.

- Simpozijum je bio veoma uspješan. Bio sam impresioniran koliko je premijer ozbiljan, vezano za ova pitanja, kao i ministri iz njegovog kabineta. Oni vrijedno rade, i dok smo bili u Njujorku i Kostariki, pažljivo su proučavali i mislim da su puno naučili o procesu, što je bilo vrlo ohrabrujuće - kazao je Hajnc.

- Koje koristi će Crna Gora imati ako primijeni projekat održivog turizma u sjevernom i južnom dijelu Crne Gore?

To je dobar način da se privuku novi turisti u Crnu Goru, da podijelite ogromne prirodne ljepote zemlje sa ljudima iz ostatka Evrope i svijeta, na način dobar i za ekonomiju i prirodnu okolinu. Ako se to uspješno obavi, Crna Gora može da bude lider u Evropi, razvojem eko-turizma kao glavnog dijela razvojnih aktivnosti u turizmu.

- Razvoj eko-turizma do sada nije bio primarni cilj turističkih organizacija u Crnoj Gori. Težilo se više masovnom turi-

zmu. Da li mislite da su potrebna velika prilagođavanja, da bi se usmjerili ka nekoj vrsti alternativnih turista?

Uvijek su neophodna prilagođavanja, i dio posla u Crnoj Gori nam je da pomognemo i podržimo realizaciju tog prilagođavanja. O eko-turizmu može da se nauči i iz nekih drugih krajeva, kao što je na primjer Kostarika. Treba obezbijediti da eko-turizam bude značajan dio ukupnih aktivnosti, usmjerenih razvoju turizma u Crnoj Gori. Sigurno je da će biti i drugih vrsta turizma, ali je glavno pitanje kako da se ima uravnotežen prilaz.

- Dosta je nerazumijevanja šta je u stvari iskustvo Kostarike, i da li je taj model primjenjiv za crnogorske okolnosti. Kostarika za cilj ima američko tržište dok je Crna Gora dosta daleko od SAD. Koje bi tržište bilo ciljno za crnogorski eko-turizam?

Eko-turizam je sve važniji na evropskom tržištu, i eko-turisti dolaze iz sjevernih zemalja, Njemačke, Velike Britanije... Eko-turizam je rastući segment ukupnog turističkog



Stiven Hajnc, predsjednik njujorške Rokfeler braders fondacije

Turistima se ne smije obećati ono čega nema

- Koliko je značajan problem promocije, jer većina turista koji tragaju za ekološkim destinacijama ne zna šta je ponuda Crne Gore?

Tačno, promocija je veoma bitan faktor. Ali, ne možete, ipak, promovisati nešto što još nemate. To se može uporediti sa problemom kokoške i jajeta, i šta je starije. Crna Gora kao destinacija može da se promoviše, što je Ministarstvo turizma i počelo. Ipak, morate imati kapacitet i objekte, ili ih bar razvijati, da bi zadovoljili tražnju potrošača. Sve mora da se odvija na strateški pažljiv način, da promocija ne bi otišla predaleko i bila ispred konkretnog nivoa usluga koje su dostupne turistima. Turiste ne smijete da razočarate i da već od samog početka uspostavite obrazac procesa, koji nije uspješan.

tržišta i ljudi su sve osjetljiviji na ekološku dimenziju svog turističkog doživljaja. Globalne studije pokazuju da je ovo brzo rastuće tržište, koje "puca" na ljude sa višim dohotkom, tako da može biti veoma profitabilno, ako se stvari odrade pravilno i sa pažljivim planiranjem i pravim razumijevanjem. Ne možete jednostavno uzeti jedan model, na primjer iz Kostarike i nakalemiti ga na Crnu Goru. Morate da znate mentalitet, proces planiranja, i tehnike koje su se koristile u krajevima kao što je Kostarika. Zatim taj model, to treba da modifikujete i adaptirate i omogućite da bude odgovarajući za specifične okolnosti, na primjer za Crnu Goru.

- Savjet za održivi razvoj treba da se danas sastane i odlučuje o nacrtu strategije održivog razvoja turizma, koji je predložio UNDP. Da li očekujete usvajanje tog dokumenta?

Mislim da će biti usvojen. Optimista sam i siguran da će biti nekih stvari za diskusiju. Biće pitanja na koja će morati da se odgovori, ali je to normalno, i razumljivo. Ipak, optimista sam da će eko-turizam i pristup održivog rasta u turizmu biti značajan dio ukupne strategije razvoja turizma u Crnoj Gori.

- Bilo je diskusija i kako će se projekat održivog razvoja turizma za sjever i centralni dio Crne Gore uklopiti u Master plan, koji je definisan za period od 20 godina. Da li projekat turizma za sjever i centar Crne Gore može da se uklopi u Master plan kao cjelinu?

Očekujem da može. Možda će biti potrebna neka prilagodavanja Master plana, možda će trebati prilago-

Impresioniran prvim članom Ustava o ekološkoj državi

Šta je motiv Rokfeler braders fondacije da podržava održivi razvoj turizma u Crnoj Gori?

- Rokfeler braders je privatna fondacija formirana 1940. godine, koja, kao jedan od glavnih ciljeva, ima održiv razvoj širom svijeta.

Radimo u Aziji, južnoj Africi, na Balkanu, ali i u SAD. Bavimo se globalnim ekološkim pitanjima, kao što su klimatske promjene. Naš interes za održivim razvojem u Crnoj Gori postoji zato što u fondaciji zaista imamo dugoročno interesovanje za ekološka pitanja, kao i za Balkan kao posebnu oblast. Veoma smo impresionirani ustavnom promjenom iz 1992. godine kada je Crna Gora proglašena ekološkom državom, i kada je to dodato u prvom članu vašeg Ustava. U Crnoj Gori su nam partneri UNDP i Vlada, ali i ekološke nevladine organizacije i Univerzitet, što su veoma dobre okolnosti da bi se podspješio održivi razvoj.

đavanja okvira, ali ja shvatam da postoji široko razumijevanje i konsenzus da na ovom treba raditi zajedno.

- Rokfeler braders fondacija je finansirala izradu nacrtu ovog projekta. Da li planirate da finansirate i primjenu kada projekat bude usvojen, i počne implementacija?

Mislim da hoćemo. To će, naravno, biti predmet rasprave i pregovora. Ako crnogorski Savjet za održivi razvoj usvoji osnovni pristup, siguran sam da ćemo biti spremni da pomognemo dalje, sa UNDP-om.

Ono što je značajna okolnost, možda i neobično, je tripartitno partnerstvo između privatne fondacije kao što je Rokfeler braders, UNDP-a i crnogorske Vlade. To je možda neobično, ali je veoma produktivno, zbog čega smo veoma ponosni.

- Da li Vi lično očekujete da bi, recimo za desetak godina. Crna Gora mogla da bude poznata destinacija za eko-turiste?

Mislim da sigurno može. Imao sam zadovoljstvo da putujem po Crnoj Gori nekoliko puta, i to duž centralnog i dijela, po planinama, a bio sam i u obalskom dijelu. Za zemlju koja je površinski relativno mala, Crna Gora ima izuzetni diverzitet i prirodne atrakcije. To je lijepa zemlja, sa fantastičnim kulturnim nasljeđem, koja može biti veoma atraktivna i uspješna destinacija za eko-turizam.



Kosanica: idealno područje za sportski lovni turizam

Foto: V. Vojinović

Ž.Radulović

Milorad Joknić

NACIONALNI PARKOVI MEDALJONI PRIRODNE RASKOŠI



Značajan prostor crnogorskih šuma zahvaćen je nacionalnim parkovima, koji su svrstani na spisak svjetske baštine i predstavljaju neprocjenjivo narodno bogatstvo. Osnovani su da čuvaju, unapređuju i štite prirodne vrijednosti, rijetkosti, kulturna i historijska dobra. U Crnoj Gori postoje nacionalni parkovi "Durmitor", "Biogradska gora", "Lovćen" i "Skadarsko jezero". Svi ovi parkovi odlikuju se brojnim prirodnim i antropogenim vrijednostima koje su u funkciji razvoja turizma, očuvanja ekosistema i poznavanja tradicionalne narodne kulture na tim prostorima.

Nacionalni park "Biogradska gora" proglašen je nacionalnim parkom 1979. godine, a njena zaštita datira još iz perioda vladavine kralja Nikole, koji je proglasio "zabranom" 1878. godine. Ovaj nacionalni

park zahvata površinu od 5.400 hektara, mada je pod zaštitnom zonom 14400 hektara. Najveći dio "Biogradske gore" prostire se na području opštine Kolašin, 50 odsto, a ostali dio je na području mojkovačke i beranske opštine. Biogradska gora je najatraktivniji i najočuvaniji dio Bjelasice, u čijem sastavu je prašumski tip biljnih sastojina i vodeni potencijali: Biogradska rijeka, Jezerštica, Bendovac, Pešića potok, Biogradsko jezero, pešića jezero i dva Ursulovačka i dva Šiška jezera. Najveće je Biogradsko jezero u čijoj blizini su i najgušći šumski kompleksi. Najveća planina Parka Bjelasica, prostor zahvaćen Nacionalnim parkom "Biogradska gora", predstavlja jedinstvenu florističku zajednicu, u kojoj

je do sada evidentirano 86 drvenastih vrsta, 25 biljnih zajednica i 220 biljaka u okviru šumske zajednice.

Šume ovog nacionalnog parka, na nadmorskoj visini 850 do 1800 metara, u svom sastavu imaju: crni grab, jesenju šašiku, bukvu, jelu, subalpsku smrčču, kleku, bor i druge vrste drvenastih biljaka.

Na vodama Parka razvijen je sportski ribolov, što, zajedno sa skijaškim terenima i modernim ugostiteljsko-turističkim objektima, predstavlja nezaobilazan oblik ponude za razvoj turizma.

Durmitor, svojevrsno središte pleistocene glacijacije, sa kanjonom Tare, proglašen je nacionalnim parkom Odlukom Narodne skupštine Crne Gore 6. avgusta 1952. godine, decidnije granice određene su mu Zakonom o nacionalnim parkovima SR Crne Gore 3. februara 1978. godine. Ovaj prostor je dva puta stavljen na spisak svjetske baštine, (1977. i 1980. godine), što predstavlja najviši rang valorizacije i najveće priznanje kvaliteta, izuzetnosti i univerzalnosti njegovih prirodnih vrijednosti.

Među najveće vrijednosti ovog parka su Durmitor i Tara, njen kanjon i prašumski rezervat crnog bora na Crnim podima, Crno jezero čija voda



Nacionalni park Biogradska Gora

odlazi u dva sliva, prašuma kod Mlinskog potoka, kao i nekoliko endema flore i faune.

Nacionalni park "Durmitor" zahvata površinu od 39.000 hektara i zahvata područje opština Žabljak, Mojkovac, Pljevlja, Šavnik i Plužine.

U prašumi Crna pada, u kanjonu Tare, ima stabala crnog bora starih i po četiri vijeka, visokih 51 metar. Tu raste oko 150 vrsta ljekovitog bilja, 40 vrsta jestivih gljiva.

Evidentirano je šest vrsta biljnih endema iz predledenog doba. Vodenjak - vodozemac, iz Vražjeg i Zmišnjeg jezera, indikativan je po tome što istovremeno ima i škrge i pluća.

Na prostoru Nacionalnog parka "Durmitor" uspješno se razvija ekskluzivni turizam, kako ljetnji tako i zimski, zašta su, izgradnjom savremenih hotela i drugih objekata rekreativno-sportskog karaktera, stvoreni izvanredni uslovi.

Nacionalni park "Lovćen", površine 2000 hektara, ima više kulturno-manifestacionu funkciju, pa je pogodan za izletnički turizam, posebno u ljetnjem periodu.

U okviru ovog parka izdvojene su dvije zone sa posebnim režimom zaštite prirode: prostor između jezerskog vrha, Štirovnika, Trešteničkog vrha, babljaka i Goliša, gdje je dozvoljena samo sanitarna sječa šume, i rezervat bora munike na sjevernim padinama Lovćena, gdje je dozvoljeno samo

prikupljanje sjemena.

Nacionalni park Skadarsko jezero osnovan je radi zaštite, korišćenja i unapređenja prirodnih i radom stvorenih dobara 1983. godine. Tu su poznati rezervati Manastirska tapija (šuma vrbe na vlažnom staništu u kojoj živi kolonija čaplji), Pančevo sa velikom kolonijom pelikana, Goveđi brod, pogodan za razmnožavanje divljih plovki i pješčane plaže na kojima se mresti ukljeva, najpoznatija riba Skadarskog jezera. U posljednje vrijeme pokrenuta je inicijativa da se i **Prokletije** proglašene nacionalnim parkom, čime bi se potpunije ostvarila valorizacija prirodnih vrijednosti plavsko-gusinjskog kraja.



Projecé na Trnovačkom jezeru



Nacionalni park Durmitor: Bajlovića sige, vodopad u kanjonu Tare

Foto: S. Marković

Miloš Rosić

IMOVINSKO PRAVNI STATUS ŠUMA U CRNOJ GORI



Šume u Crnoj Gori kao prirodno bogatstvo i dobro od opšteg interesa u pogledu pravnog regulisanja i svojinskog statusa uglavnom su bile, od vremena donošenja prvih propisa, bez obzira na državno uređenje, u državnoj, privatnoj i kolektivnoj svojini (kao ostatka plemensko-feudalnog uređenja).

Svojinsko-pravni odnosi nad šumama i šumskom zemljištu u Crnoj Gori do 1918. godine, po opštinama su različito uređivani - u zavisnosti pod čijom su vlasti bile.

U opštinama u kojima je do 1912. godine bio režim otomanske carevine (Pljevlja, Bijelo Polje, Berane, Rožaje, Plav), pravni režim šuma uređen je 1858. godine, donošenjem Zakona od sedam ramazana. Ovim zakonom su šume i šumsko zemljište

utvrđeni kao državna - carska svojina. Takav status je zadržan i u propisima od 1869. godine, po koje su šume oglašene kao "mirija" - carska zemlja. Raspadom turske carevine, u ratnim uslovima, pojedini građani su uspjeli da dođu do privatnog vlasništva nad šumama, iako to propisi nijesu dozvoljavali.

Oslobađanjem ovih teritorija od turske carevine, svojina je prešla na bivšu Kraljevinu Crnu Goru, koja je ostala titular prava svojine nad šumama i šumskim zemljištem za svo vrijeme njenog postojanja kao samostalne države.

Stvaranjem Jugoslavije, 1918. godine, nastavljen je isti pravni režim i sproveden je princip neutuđivosti državne svojine nad šumom.

Na području Knjaževine Crne Gore postojala je kolektivna svojina, kao ostatak feudalnog oblika

svojine na šumama i šumskom zemljištu, kao plemenski, bratstvenički i opštinski komuni. U ovim područjima postojala je takozvana "vezana svojina" što je davalo za pravo pripadnika sela, plemena ili bratstava da radi plodotvornijeg uživanja svog posjeda, može u tim šumama za svoje potrebe, pod određenim uslovima koristiti se tim šumama. Odnosi između članova

● **Seoske, plemenske i bratstveničke šume su predstavljale specifičan oblik zajedničke svojine, u kojoj svi udioničari imaju jednaka prava na uobičajeno korišćenje.**

● **Kraljevina Crna Gora, kao ni bivša Jugoslavija do 1941. godine, nijesu priznavale turske tapije, kao sredstvo podobno za dokazivanje prava svojine...**

● **Novim Zakonom o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju ("Sl. list RCG" br. 21/04) odnosno njegovom primjenom će se dalje preciznije regulisati i urediti uslovi, način i postupak povraćaja prava svojine nad šumama**

ovih kolektiva povodom korišćenja šume uređivani su u skladu sa opštim propisima običajnog prava.

U ovom pravnom režimu seoske, plemenske i bratstveničke šume su predstavljale specifičan oblik zajedničke svojine, u kojoj svi udioničari imaju jednaka prava na uobičajeno korišćenje. Ta imovina je po svojoj prirodi bila nedjeljiva, jer je samo kao zajednička svojina mogla na odgovarajući način da se koristi za zadovoljenje potreba i korisnika poljoprivrednika i korisnika stočara (obezbjeđenje građe za izgradnju kuća i planinskih koliba, obezbjeđenje ogreva, korišćenje zajedničkih šumskih pašnjaka, sakupljanje šumskih plodova i sl.). Zato je dioba tih šuma bila zabranjena u staroj Crnoj Gori i u bivšoj Jugoslaviji, do 1941. godine.

Opšti imovinski zakonik za Crnu

Goru iz 1888. godine (paragraf 713) dozvolio je mogućnost plemenu, bratstvu i selu diobe kolektivne svojine nad šumama. Takvo rješenje je omogućilo opštu tendenciju na diobu komunika i privatizaciju kolektivne svojine na šumama i šumskom zemljištu. Zbog takvih tendencija i realne opasnosti da nestanu kolektivni oblici svojine, Ministarstvo unutrašnjih djela i Veliki sud u Podgorici, a po odobrenju knjaza Nikole, donio je 1. novembra 1896. godine, "Naredbu o seoskim, plemenskim komunikama i ispašama". Ovom naredbom predviđena je zabrana podjele seoskih, plemenskih i bratstveničkih šuma na dioničare - pojedince, a takve diobe proglašavane su ništavnim.

Propisi doneseni poslije 1918. godine, takođe su u kontinuitetu uređivali pravni režim na seoskim, plemenskim i bratstveničkim šumama, tako što je uspostavljen režim nedjeljivosti tih šuma, pa je predviđena zabrana sticanja privatne svojine na tim šumama. Propisi doneseni u ovom periodu smatrali su ništavnim sve diobe plemenskih, bratstveničkih i seoskih šuma izvršene za vrijeme bivše kraljevine Crne Gore ili izvršene od 1918. godine - od ujedinjenja Srbije i Crne Gore. I u ovom pravnom režimu udioničari su imali samo pravo uživanja, po pravilima usvojenim od strane plemenskog, bratstveničkog ili seoskog dogovora.

Po odredbama zakonodavstva bivše Jugoslavije do 1941. godine, državnim šumama su smatrane šu-

me “koje su po ma kom pravnom osnovu postale državnom svojinom, kao i one, na koje niko zakonskim putem nije pribavio pravo svojine”.

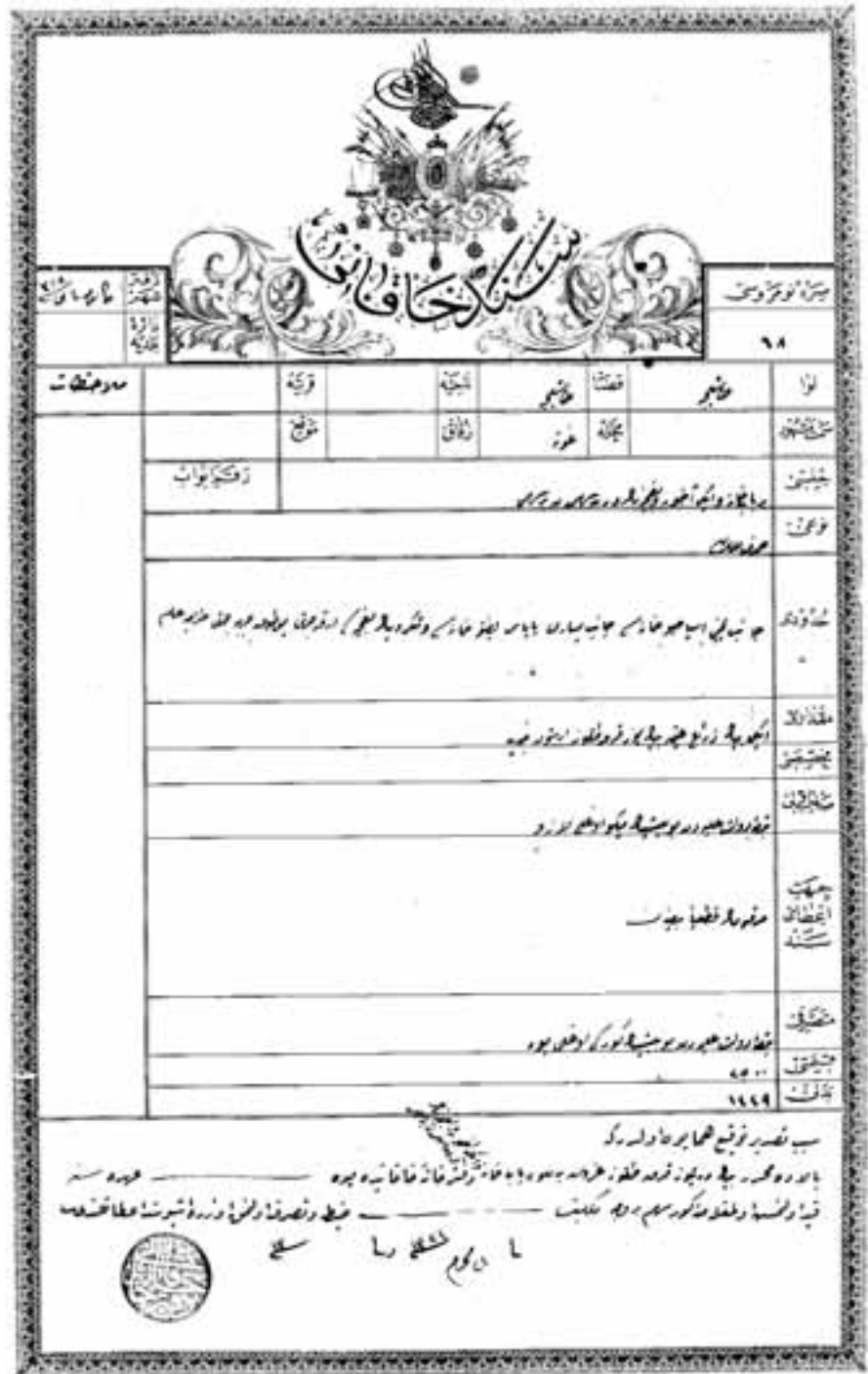
Kraljevina Crna Gora, kao ni bivša Jugoslavija do 1941. godine, ni jesu priznavale turske tapije, kao sredstvo podobno za dokazivanje prava svojine, već su težile očuvanju državne i kolektivne svojine, a posebno se težilo ostvarivanju principa nedjeljivosti i neotuđivosti plemenskih, seoskih i bratstveničkih šuma.

Stanje imovinsko-pravnih odnosa nad šumama od 1946. reguliše se na poseban način. Naime, donesenim Zakonom iz 1946. godine, o nevažnosti svih pravnih propisa donijetih prije 6. aprila 1941. godine, izvršeno je proglašenje nevažnosti propisa bivše države, sa ciljem uspostavljanja socijalističke svojine. To je uslovljavalo donošenje novih zakona, kako u društveno-ekonomskom, tako i u političkom sistemu. Sledstveno ovom, doneseni su i novi propisi koji su imali za cilj da rješavaju i pravno regulišu imovinsko-pravne odnose nad šumama. U ovom periodu doneseni su sljedeći zakoni: Zakon o proglašenju plemenskih, seoskih i bratstveničkih šuma i šumskog zemljišta u Crnoj Gori, opštom narodnom imovinom iz 1947. godine, Zakon o postupanju sa eksproprisanim i konfiskovanim šumskim posjedima iz 1948. godine, Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji iz 1946. i 1958. godine.

Posebnu pažnju i važnost predstavlja, po ovom pitanju, donošenje Uredbe Vlade RCG o organima i postupku za razgraničenje šuma u društvenoj svojini od šuma privatnih lica (“Sl. list NR CG br. 18/60). Osnovni cilj ove Uredbe bio je utvrđivanje granične linije između privatnih i društvenih šuma, bez raspravljanja problema vlasničkog statusa nad šumama.

Sprovedenjem navedene Uredbe u postupku razgraničenja, u više slučajeva, opšta je ocjena, postupalo se neprofesionalno, pristrasno, narušavajući principe - ravnopravnosti svojinskih prava građana.

Sledstveno rečenom, ne isključujući mogućnost da je bilo razgraničenja i na štetu privatnih vlasni-



Tapija na turskom jeziku iz 1903. godine

ka, postojali su pravni preduslovi da svaki vlasnik šuma koji se smatrao oštećenim pokrene svojinski tužbu kod odgovarajućih sudova.

Po ovom osnovu bilo je i u toku je znatan broj sporova kod nadležnih sudova.

Ovim putem vlasnici šuma koji su smatrali da su oštećeni, uz odgovarajuće dokaze, u posljednjih de-

setak godina i ranije, su uglavnom ostvarivali pravo na bespravno razgraničenje odnosno oduzetoj šumi.

Novim Zakonom o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju (“Sl. list RCG” br. 21/04) odnosno njegovom primjenom će se dalje preciznije regulisati i urediti uslovi, način i postupak povraćaja prava svojine nad šumama.

VRAĆANJE ŠUMA NA OSNOVU OTOMANSKIH TAPIJA

Nedavno sam se, u razgovoru sa novinarom “Vijesti” g-dinom Dejanom Peruničićem, dotakao pitanja tzv. vraćanja šuma, tačnije rečeno, pokušaja bespravno prisvajanja plemenskih, seoskih, bratstveničkih i drugih šuma (državnih šuma u Turskoj carevini u kojima se pravo poslužja nazivalo merematsko pravo, o čemu ću takođe pisati) na koje je postojalo pravo poslužja, ne samo u području Rožaja, već i na čitavom području Crne Gore, koje su navodno oduzimate u tzv. komunističkom vremenu. Stekao sam utisak, da taj moj razgovor nije bio dovoljno jasan g-dinu Veliji Muriću i g-dinu Erolu Hadžialjagiću iz Rožaja, stoga, evo mojeg odgovora i objašnjenja koja se zasnivaju na doktorskoj disertaciji, knjizi “Kapitalističko iskorišćavanje šuma u Crnoj Gori” (Titograd, 1965), koju je napisao dr Dušan Vučković, dugogodišnji rukovodilac šumarske službe u Crnoj Gori, na osnovu obimne dokumentacije koja postoji u Državnom arhivu Crne Gore, u Arhivu Istorijskog instituta Crne Gore i na mnogim drugim mjestima.

Advokat Murić pokušava da me diskvalifikuje naslovom njegovog odgovora u “Vijestima” - “Bolje je da se on bavi drvetom, a ja ću pravom” - izbjegavajući da u naslovu koristi izraz “šuma”, jer se radi o **šumi** (a ne o drvetu, naročito ne o bukovom!) i o njegovom “superiornijem” zanimanju. Ko se čime bavi, čitaoci će moći da zaključe iz teksta koji slijedi.

Mladi Hadžialjagić za knjigu istina o aferama sa crnogorskim šumama - disertaciju “Kapitalističko iskorišćavanje šuma u Crnoj Gori” - **čašćava** Dr Dušana Vučkovića banalnom floskulom, da ona predstavlja “komunističko opravdanje za pljačku”. U jednoj drugoj knjizi - za koju njih dvojica i ne znaju, sudeći po tome što pišu - dr Dušan Vučković (koji nikada nije bio komunista), u poglavlju “Ograničavanje iskorišćavanja šuma u područjima oslobođenim u Balkanskom ratu”, piše:

“U područjima oslobođenim u Balkanskom ratu (pećka, beranska, bjelopoljska i pljevaljska oblast i još neki krajevi), pored ostalog, dobijene su i velike površine **bivših turskih državnih šuma**. S tim šumama (i drugim nepokretnostima), i prije, a naročito odmah po oslobođenju tih područja, vršene su razne špekulacije, u nekim krajevima nalazio se i veći broj privatnih

● **U područjima oslobođenim u Balkanskom ratu (pećka, beranska, bjelopoljska i pljevaljska oblast i još neki krajevi), pored ostalog, dobijene su i velike površine bivših turskih državnih šuma. S tim šumama (i drugim nepokretnostima), i prije, a naročito odmah po oslobođenju tih područja, vršene su razne špekulacije...**

pilana potočara (u rožajskom kraju bilo ih je 14). Posebno mjesto u špekulacijama šumama zauzimale su lažne i falsifikovane turske tapije na šume, naročito u nekim krajevima. Pored mnogih drugih dokaza o tome, navodimo da je u julu 1913. godine, kapetan sreza u Rožajama izvjestio Oblasnu upravu u Bijelom Polju da su tamo **sve tapije, a posebno na šume**, dobijene nelegalnim putem, odnosno “mitom, silom oružja, snagom vlasti ili prevarom”, **jer turske vlasti nijesu nikome izdavale tapije na šume** (odnosni izvještaj nalazi se u Državnom arhivu Crne Gore, Ministarstvo

unutrašnjih djela, Odjeljenje narodne privrede, 1913, fascikla 32, br. 2050), a iste godine kapetan Pljevaljske kapetanije izvjestio je ministra unutrašnjih djela o velikom broju tapija koje su

dobijene nedozvoljenim putem (i ovaj izvještaj čuva se u Državnom arhivu Crne Gore, Ministarstvo unutrašnjih djela, upravno odjeljenje, fascikla 135, (novi) br. 1535). O slučajevima falsifikata tapija odnosno vrlo vještog imitiranja potvrda Carske teftershane i o tome da su na osnovu njih, i bez njih, u ovim krajevima, “pritisnuti veliki prostori državne zemlje”, govori i Vuletić (Narodna riječ, Cetinje br. 73, 1922, izjava Sava Vuletića, bivšeg crnogorskog ministra unutrašnjih djela; Savo P. Vuletić u knjizi “Agrarne prilike u Crnoj Gori”, str. 8-9). Zbog svega toga, Crnogorska vlada je u vezi s tim šumama morala formulisati i voditi posebnu politiku.

Zbog posebnog značaja šuma u novooslobođenim krajevima, ministar unutrašnjih djela u aprilu 1914. godine traži od odnosnih oblasnih uprava u Bijelom Polju i Pljevljima podatke o državnim šumama (DAC, MUD, Upravno odjeljenje, 1914, raspis br. 6672). Po izvještajima dobijenim od oblasnih uprava u Bijelom Polju i Pljevljima “uopšte sve šume su državne, jer su se kao takve za vrijeme Turske smatrale, **a dotični su imali pravo poslužja u istima**”. Oblasna uprava u Beranama, dostavlja, pored ostalog, **izvještaj Kapetanstva sreza u Rožaju u kome su dati nazivi 34 državne šume s podacima o vrsti drveta i o prostranstvu (izraženo u satima hoda po dužini i širini), među kojima su i šume Sijenovo (Seunovo), Dračenovac, Žglijeb (Žlijeb), Ibarska šuma, Jela i dr. (DAC, DMFG, 1914, br. 5798.)**

Osnovno pitanje koje se, uz organizaciju vlasti i državne uprave, pojavilo odmah po oslobođenju pomenutih područja bilo je obezbjeđenje, odnosno, zaštita državnih nepokretnih dobara, a posebno šuma. Prvu mjeru u tom pogledu predstavlja naređenje ministra pravde sudovima u oslobođenim područjima **da "za sad" ne potvrđuju nikakve ugovore o kupoprodajama nepokretne imovine (bez čega kupoprodaje nijesu ni bile pravovaljane)**. Ova mjera ministra pravde navodi se u raspisu ministra unutrašnjih djela svim oblasnim upraviteljima u novooslobođenim krajevima polovinom januara 1913. godine (Raspis ministra unutrašnjih djela br. 230. od 16. 1. 1913, Glas Crnogorca, br. 3, 1913; DAC, MUD, Upravno odjeljenje, 1913. fascikla 132, (novi) br. 130).

Opazeno je međutim, da su s nepokretnim dobrima, i pored naređenja, vršene špekulacije i na drugi način (davanje u zalog, navodno darivanje i sl.). Zato je ministar unutrašnjih djela, tokom iste, 1913. godine, izdao odnosnim oblasnim upravama još dva dopunska raspisa u kojima je, pored ostalog, rečeno "da se objavi da će svaki, koji kupi ma kakvu nepokretnu imovinu u našim novim krajevima, izgubiti i tu imovinu i za nju dati novac", te da ni sudovi ni bilo koje druge vlasti "nijesu mogli ni smjeli takve kupovnice potvrđivati niti ikakva privatno – imovinska prava osiguravati nepokretninama".

Opazeno je međutim, da su s nepokretnim dobrima, i pored naređenja, vršene špekulacije i na drugi način (davanje u zalog, navodno darivanje i sl.). Zato je ministar unutrašnjih djela, tokom iste, 1913. godine, izdao odnosnim oblasnim upravama još dva dopunska raspisa u kojima je, pored ostalog, rečeno "da se objavi da će svaki, koji kupi ma kakvu nepokretnu imovinu u našim novim krajevima, izgubiti i tu imovinu i za nju dati novac", te da ni sudovi ni bilo koje druge vlasti "nijesu mogli ni smjeli takve kupovnice potvrđivati niti ikakva privatno – imovinska prava osiguravati nepokretninama" (ta dva raspisa, br. 3965. od 4. VII i br. 8003 od 5. XI. 1913. godine – navode se u raspisu ministra unutrašnjih djela, br. 8301 od 5. VII. 1914. godine, svim upravnim vlastima u novooslobođenim predjelima Crne Gore, Glas Crnogorca, br. 35, 1914). Ministar pravde, je u septembru iste godine, depešom izdao naređenje Oblasnom sudu u Bijelom Polju da sudske vlasti do dalje naredbe ne potvrđuju nijednu vrstu ugovora o nepokretnostima, bilo da se nepokretnosti otuđuju bilo da se ma čime terete (Državni arhiv Crne Gore, upravno odjeljenje, 1913, fascikla 137, (novi) br. 2597).

Navedeni stavovi ministra pravde i ministra unutrašnjih djela u pogledu kupoprodaje, nepokretnih dobara i zabrane potvrđivanja odnosnih ugovora, proširujući to i na zaduženja - zastavisanja nepokretnosti od dana kada je Crna Gora objavila rat Turskoj potvrđeni su posebnom uredbom mjesec dana nakon donošenja pomenutog Uputstva (Uredba o upravnim sudskim i finansijskim vlastima u novooslobođenim oblastima od 10. XII 1993, Glas Crnogorca, br. 58, 1913).

I pored svih pomenutih naređenja i propisa, u području Beranske oblasti bilo je i drugih špekulativnih pokušaja trgovine nepokretnim dobrima, npr. uzimanje zajmova na račun nepokretnosti. Stoga je ministar unutrašnjih djela u cilju suzbijanja takvih pojava, sredinom februara 1914. godine izdao naređenje Oblasnoj upravi u Beranama u kome je naglašeno da "ne može imati nikakve važnosti zajam učinjen svrhu imovine" (DAC, Uprava beranske oblasti br. 15642 od 22. XII 1915. – Naređenje ministra unutrašnjih djela br. 1802 od 18. II 1914. godine Beranskoj oblasnoj upravi).

Zakon o naseljavanju novooslobođenih predjela Cr-

ne Gore (od 27. II 1914. godine), u odnosu na pomenuto uputstvo ministra unutrašnjih djela, ne samo što je pravilnije formulisao što se smatra državnim zemljištem (i šumom) u tim krajevima, već je i riješio pitanje kupoprodajnih ugovora na sva zemljišta **i prije i nakon donošenja toga zakona**. Po ovom zakonu, država zadržava pravo preče kupnje svih zemljišta, a svi lični i nelični imaonici obavezni su da pri prodaji svojih zemljišta o tome prethodno obavijeste Glavni odbor za naseljavanje, koji će u roku od 6 mjeseci odobriti prodaju ili zemljište otkupiti za račun države i propisano da se svi ugovori s kojima ne bude tako urađeno smatraju ništavnim, bez obzira da li su potvrđeni ili ne, s tim, da kupac ne može postati vlasnik odnosnog zemljišta, ni putem održaja (čl. 45. i

46. OIZ), - što važi i za sve ugovore zaključene od dana oslobođenja odnosnih krajeva (čl. 2. i 3.). (Napomena: Prilikom diskusije o predlogu ovog zakona narodni poslanik K. Jablan je ukazao na pomenute mjere ministra pravde i ministra unutrašnjih djela o zaštiti nepokretne imovine u novooslobođenim krajevima i objasnio razloge zbog kojih su te mjere bile preduzete, Stenografske bilješke o radu Crnogorske narodne skupštine, saziv 15. januar 1914, str. 482).

Krajem maja 1914. godine ministar unutrašnjih djela izdaje poseban raspis oblasnim upraviteljima u novooslobođenim krajevima (Raspis ministra unutrašnjih djela br. 6490 od 31. V. 1914, o kupovanju nepokretnih imanja u novooslobođenim krajevima Crne Gore, Glas Crnogorca, 1914, br. 29; DAC, MUD, upravno odjeljenje, 1914, fascikla 147, (noviji) broj 2390), u kome komentarišu pomenute odredbe navedenog zakona objašnjavajući, pored ostalog, zašto je država zadržala pravo preče kupnje – **da se onemogućiti bogatijim pojedincima da kupuju veće površine zemljišta u cilju trgovine i stvaranja spahiluka, odnosno, uspostavljanje čivčijskih odnosa** – a početkom jula iste godine izdaje novi raspis upravnim vlastima u tim krajevima (raspis br. 8301 od 5. VII 1914. – **O nedopuštenom kupovanju i drugojačem prisvajanju nepokretnih dobara**, Glas Crnogorca, 1914, br. 35; DAC, MUD, Raspisi, fascikla 1.). U tom se raspisu, pored ostalog, ukazuje na razne načine nezakonitog prisvajanja nepokretnih dobara i prije i poslije donošenja Zakona o naseljavanju, a da nadležne vlasti nijesu protiv toga ništa preduzimale (tu se navode slučajevi da su neki kupili i zauzeli imanja po oslobođenju tih krajeva, da su drugi to radili kasnije i da dalje rade protivno izdatim naređenjima i propisima navedenog zakona, da su neka imanja zauzeta i tobožnjim darivanjem od strane njihovih vlasnika, izgovaranjem da su imanja bila zadužena pa su uzeta za namiru duga ili kao podlog, te da ima dosta i zastavisanih imanja). Objasnjavajući da su svi takvi i slični postupci nedopušteni i nezakoniti, ministar naređuje da se pronađu sva takva imanja, da se o njima sačine pregledni spiskovi i da mu se, uz druga potrebna objašnjenja, odmah dostave, pa, na kraju upozorava da ubuduće, nijedna vlast ne smije dopustiti da se na osnovu bilo ka-

kve pogodbe zauzima neko nepokretno dobro protivno uslovima čl. 3. Zakona o naseljavanju i da se ugovor o kupoprodaji ne potvrdi.

Gotovo jednovremeno s prednjim raspisom ministra unutrašnjih djela, ministar pravde izdaje uputstva sudovima (Uputstva ministra pravde, br. 3583. od 7. VII 1914, Glas Crnogorca, 1914, br. 36.) u kojima naglašava da će sudovi potvrđivati samo one ugovore o kupoprodaji nepokretnosti kod kojih su prethodno ispunjeni uslovi iz čl. 3. pomenutog zakona podvlačeći na kraju da je ugovor o daru i nepokretnosti ništavan ako ga Sud nije potvrdio.

Međutim, sve navedeno nije svuda dalo očekivane rezultate, **uglavnom zbog toga što neke lokalne vlasti ne samo što nijesu suzbijale pojave raznih špekulacija s nepokretnostima, već su ih i pomagale.** Odlučnom i hitnom intervencijom ministra unutrašnjih djela **poništene su tri špekulativna i nezakonito zaključena ugovora o iskorišćavanju tri veća šumska kompleksa i obustavljena sječa jedne takve šume, početa na osnovu zaključenog ugovora, čime se stalo na put i nezakonitim postupcima nižih vlasti koje su to bile omogućile i odobrile.**

Prvi slučaj odnosi se na veliku četinarsku šumu u planini Baba (Babaloc) u opštini dečanskoj kapetanije đakovičke. Ugovor o iskorišćavanju ove šume poništen je rješenjem ministra unutrašnjih djela krajem decembra 1914. godine, (DAC, MUD, Upravno odjeljenje, 1914, fascikla 1555, br. 14270).

Nije poznato o kojoj se šumi radi u drugom slučaju. Prema raspisu ministra unutrašnjih djela, br. 71 od 21. I 1915, Glas Crnogorca, 1915, br. 5, u pitanju je postupak jedne kapetanske vlasti koja je nenadležno i bez znanja ijedne više vlasti potvrdila ugovor o ustupanju u eksploataciju jedne šume, mada oni koji su ustupili navedeno pravo nijesu imali valjanog dokaza o svojini te šume. U raspisu se ističe da su obije radnje poništene i da su odnosne vlasti uzete na odgovornost.

Treći slučaj je iz 1915. godine, a odnosi se na zaključenje dugoročnog ugovora između nekoliko Dacića iz sela Ibarca s Jocom Petrovićem o iskorišćavanju šume "Mali bac", površine 966 ha, u rožajskom kraju, koji je u avgustu iste godine potvrđen kod kapetanske vlasti u Rožajama. **Kapetanu sreza u Rožajama nije ništa smetalo da potvrdi ovaj ugovor (kao za privatnu šumu), iako je taj isti kapetan sreza prethodne godine podnio izvještaj Ministarstvu unutrašnjih djela da je ta šuma, zajedno sa susjednima, državna svojina (pod imenom Dračenovac)! Čim je saznao za pomenuti ugovor, ministar unutrašnjih djela, u septembru iste godine, donio je rješenje o poništenju ugovora i naredio Oblasnoj upravi u Beranama da protiv kapetana sreza u Rožajama, koji je potvrdio ugovor povede zakonski postupak. O poništenju ovog ugovora Ministarstvo unutrašnjih djela je izdalo čak i službeno saopštenje u "Glasu Crnogorca" 1915, br. 45, 46, i 47. Poništenjem ugovora bilo je onemogućeno iskorišćavanje ove šume.**

U slučaju dugoročnog ugovora iz decembra 1914. godine o iskorišćavanju tzv. Rožajske šume, zaključenog između Šećerage i br. Adžialijagića iz Rožaja i Miljana Radonjića iz Podgorice i istog mjeseca potvrđenog kod kapetanske vlasti u Rožajama postupak (istog) ministra unutrašnjih djela nije bio kao u navedenim slu-

čajevima. Ističe se da, je ministar u julu 1915. godine odobrio ovaj ugovor na osnovu netačnih podataka Oblasne uprave u Beranama, kapetanske vlasti u Rožajama i ugovornih stranaka da se ne radi o većem šumskom kompleksu, već da je riječ o okrajcima šume uz ziratnu zemlju. No, i ako je iz izvještaja komisije koja je u julu utvrdila granice ove šume u vezi sa ugovorom, saznao da se radi o velikom šumskom kompleksu (preko 2.000 ha površine), ministar nije ukinuo svoje rješenje o odobrenju ugovora, već je cio predmet tek krajem novembra 1915. godine dostavio Ministarskom savjetu da o njemu zauzme konačan stav, izražavajući bojazan da je njegovim rješenjem povrijeđen državni interes. Pošto Ministarski savjet do sloma Crne Gore (koji je ubrzo nastupio) nije razmatrao ovaj predmet, rješenje ministra ostalo je neizmijenjeno, ali iskorišćavanja šume nije bilo. Na osnovu toga rješenja, Radonjiću je u Kraljevini SHS, 1920. godine, Ministarstvo šuma i rudnika SHS odobrilo isti ugovor.

Odobrenje ugovora za ovu šumu i njeno ograničenje i premjer izazvalo je proteste, jer se smatralo da je odnosna šuma državna svojina, a da su tapije na nju – falsifikati. Tako, serdar Janko Vukotić, kao komandant Sandžačkog odreda crnogorske vojske, depešom iz Čajniča, polovinom jula 1915. godine, ministru vojnom (DAC, MS, 1915, br. 280 od 22. VII 1915), pored ostalog, protestuje "... ko je dao dozvolu M. Radonjiću da goru kupuje u turskom pridobitku. Unesite ovo g.dine ministre u Ministarski savjet i predočite da to ne može biti, ne pomagaju lažne tapije koje su oni kupovali u propalih turskih činovnika ... jer je sva gora pa i potonja grana, u novom pridobitku, državna svojina bez obzira na lažne tapije propalih turskih sudija". Zatim protestuje što je ministar unutrašnjih djela uputio oglas oblasnog upravitelja u doba rata u pomenutu komisiju "da dijeli goru po Hajli bez saglasja sa vojnijem vlastima, jer g. ministar dobro zna da je ovo ratno stanje i da oblasni upravitelj zastupa komandanta brigade i vrši važne vojničke poslove, pa traži da se Bakić odmah vrati na njegovu dužnost u Berane". U depeši se dalje pita "kakva je to bila hitnost ograničavati goru Miljanu Radonjiću...", a potom navodi da mu je Radonjić pokazivao u Kolašin ugovor o kupovici gore i izgledalo mi je da bi me rado i u društvo primio."

Kada je 1922. godine povodom prenošenja Radonjićevog ugovora na "Tresku" a.d. - o čemu dr Dušan Vučković govori u dijelu svoje knjige o ugovorima - u štampi došlo do protesta jer je u pitanju državna, a ne privatna šuma (Pljačka državne imovine od 500 miliona dinara, Narodna riječ, 1922, br. 72), Savo Vuletić je dao dvije izjave, u kojima je objasnio njegov ondašnji stav kao ministra. (Nakon čega je odmah podnio ostavku). U prvoj izjavi, (isti list, br. 73), između ostalog, i pored već navedenog, istakao je, da je njegovo rješenje, koliko se sjeća, "suspendovao od izvršenja" i onda uputio predmet Ministarskom savjetu. U drugoj izjavi, (isti list, br. 75), pored ostalog, objašnjava, da je pošto je dobio izvještaj pomenute komisije, "bio ubijeden da je učinjen pokušaj da se prisvoji jedno znatno državno dobro i ja sam to omeo". Dalje navodi, da je "i danas pri tome da je ne samo šuma o kojoj je riječ, državna imovina, no da su to uopšte svi šumski kompleksi u novim krajevima, te da crnogor-

ska vlada do našega sloma nije dopustila ni jednu eksploataciju šuma u novim krajevima. Svako je drvo tako reći, tamo bilo rezervisano za državu”.

Pošto se u javnosti saznalo da se Miljan Radonjić s družinom pojavljuje kao lice koje vrši iskorišćavanje ove šume, cetinjski list “Narodna riječ”, broj 72, 1922. godine, o tome objavljuje članak “Pljačka državne imovine od 500 miliona dinara”, u kome, pored ostalog, piše:

“Jedan od najvećih kompleksa šume u novim krajevima Crne Gore, veliki kompleks šume u Rožaju, površine 2.455 ha, oglašen je negdje prije jedne godine sa svojinu g. Miljana Radonjića, Mihaila Ivanovića, (formalno njegovog najmlađeg brata), Ananija Vujađinovića i Novice Vujoševića, svi iz Podgorice i okoline. **Na taj način, ova su gospoda, jedan bivši crnogorski ministar i tri bivša crnogorska službenika, golje prije godinu dana, postali milioneri...** Glavni su junaci, začetnici (ove afere), ministar unutrašnjih djela i narodni poslanik iz tog vremena g. Savo Vuletić i njegov kolega, takođe bivši ministar i narodni poslanik g. Mihailo Ivanović. G. Miljan Radonjić samo je lice preko kojega se pred svijetom provlačao cijeli posao... Radi takve svoje uloge g. Radonjić je po svojoj prilici i postao sudionik velikog šumskog preduzeća u Rožaju, za 22,5% cjelokupne njegove ogromne vrijednosti... G. Miljan Radonjić je bio nekoliko mjeseci u Beogradu da izdejstvuje kod nadležnih priznanje da je veliki i bogati kompleks šume u Rožaju svojina njegova i njegovog društva”.

Povodom ovog članka, u istom listu (br. 73 i 75) i iste godine, objavljena je ranije navedena izjava Vuletića o ugovoru za ovu šumu i o daljem toku njegovog rješavanja, pa je ubrzo potom u listu obećano da će se postaviti pitanje ministru šuma (SHS), da objasni “...**kako je i na osnovu čega ipak Rožajska šuma, po shvatanju bivših crnogorskih ministara i naroda ovoga kraja državna imovina, prošle godine ustupljena u posjed i eksploataciju Miljanu Radonjiću i družini...**” (Afera Rožajske šume, Narodna riječ, br. 77).

Od 1926. do 1931. godine vođen je spor između države i Adžialiagića oko svojine ove šume. Iz presude Beranskog prvostepenog suda iz oktobra 1928. godine, kojom je ova šuma dosuđena Adžialiagiću, a koju je potvrdio Apelacioni sud u Skoplju, **vidi se da je Adžialiagić u sporu sa državom bio Sudu priložio 19 tapija na poljoprivredna zemljišta**, zatim, presudu Šerijatskog suda po kojoj ukupna površina imanja iznosi 927,0678 ha, potom jedan dokument iz 1853. godine, koji u stvari predstavlja samo granicu između skadarskih Malisora i stanovnika Trgovišta (Rožaja) oko ispaša u planini Cmiljevici, jedan dokument koji se odnosi na isto zemljište, obuhvaćen pomenutom presudom Šerijatskog suda (koji predstavlja kupoprodajni ugovor kojim je to zemljište prešlo na pretke Adžialiagića (ne vidi se od koga – D.V.) i navedeno rješenje ministra unutrašnjih djela Crne Gore iz 1915. godine o odobrenju ugovora s Radonjićem sa zapisnikom Komisije koja je te godine ograničila i premjerila ovu šumu. Na osnovu tih dokumenata, Uputstva ministra unutrašnjih djela Crne Gore iz 1913. godine za ispitivanje i ograničenje državne imovine u novooslobođenim krajevima i dugogodišnje državnine; pomenuti sud je ovu šumu dosudio kao svojinu

Adžialiagića. Takva presuda je donesena i pored toga što je zastupnik države izjavio da rješenje ministra unutrašnjih djela Crne Gore predstavlja samo odobrenje za iskorišćavanje šume, a ne dokaz o svojini šume, **zanimljivo je da Turska nije nikome priznavala pravo svojine na šume u ovim krajevima i da nikome nije izdavala tapije na šume, dok je Ministarstvo šumarstva i rudarstva (SHS), izjavilo pored ostalog, da se tapije Adžialiagića odnose na livade i njive, a ne na šume i da se zemljišta navedena u tapijama nalaze u sasvim drugim krajevima, a ne na teritoriji opštine ibarske.** Ovome treba dodati da je navedenim Uputstvom iz 1913. godine – na koje se pozvao Sud u Beranama – propisano da se kao dokaz svojine na nepokretna dobra neće uzimati privremene tapije ili presude turskih sudova i šerijatskih komisija (čl. 13.), a uz to po navedenoj presudi Šerijatskog suda, koju je Adžialiagić Sudu predao, **površina cijelog imanja na koje se presuda odnosi čini svega 927 ha, dok je površina ove šume gotovo tri puta veća.**

U vezi sa ovom presudom, a u dopunu onoga što je u pogledu imovinsko-pravnih odnosa kod šuma u krajevima oslobođenim u Balkanskom ratu rečeno u obradi perioda crnogorske države, **navodi se da u turskom periodu država nije nikome priznavala pravo svojine na šume, niti je na njih izdavala tapije kao dokaz svojine, jer je i u onim slučajevima, u kojima je sultan davao pojedincima pojedine šume i suvate za učinjene vojničke usluge, u ispravama o tom dodjeljivanju uvijek stajalo da je zemlja mirijska, odnosno, državna, a da odnosno lice ima samo pravo uživanja; pravni osnov svojine na takvim dobrima nije se mogao promijeniti ni pravom odnosnog lica da može prodati svoja prava na uživanje tih dobara.** Ovo gledište je u skladu i sa čl. 4. Uredbe po struci šumarskoj u oslobođenim i prisajedinjenim oblastima Kraljevine Srbije od 15. oktobra 1913. godine, po kome se šume u tim krajevima dijele na državne, vakufske, manastirske, crkvene i opštinske. (“baltalik”) što znači da tamo **privatnih šuma uopšte nema. Krajevi na koje se ova Uredba odnosi oslobođeni su u Balkanskom ratu od Turaka, graniče se s krajevima koje je u istom ratu oslobodila crnogorska vojska, a i u jednim i u drugim važili su isti turski propisi.**

Postupak kapetanske vlasti u Rožaju, u pogledu dostavljanja, tadašnjem Ministarstvu unutrašnjih djela, netačnih podataka (o veličini šume i o posjedovnim odnosima u vezi sa njom) i potvrđivanje ugovora prije njegovog odobrenja i protivno propisima, kao i postupak Oblasne uprave u Beranama koja nije provjerila navode kapetanske vlasti, jasno potvrđuju nesavjestan i nezakonit rad pomenutih vlasti, o čemu je bilo riječi u navedenim raspisima ministra unutrašnjih djela. **Ako se ovome doda obrazovanje komisije od 10 članova odmah po odobrenju ugovora (komisija se sastala u Rožaju 14. VI 1915. godine, i dugo radila na terenu – DAC, MUD, Odjeljenje narodne privrede, 1915, br. 3068), i to za privatne poslove Radonjića, a sve to u vrijeme kada se Crna Gora nalazila u ratu još od prethodne godine, nije teško doći do zaključka, da se ovdje radilo o očiglednim špekulacijama, kako kupca i prodavca, tako i lokalnih vlasti koje su svjesno obmanjivale nadležne organe o svim bitnim elementima za ovu šumu.**

RAD NA PRIPREMI OGRANIČAVANJU DRŽAVNIH ŠUMA U CRNOJ GORI

Rješenjem ministra šuma i rudnika od 25. februara 1926. godine obrazovana je Informativna šumska komisija za Zetsku oblast, sa zadatkom da utvrdi graničnu liniju oko državnih šuma u Crnoj Gori "kako bi docnije nadležni sudovi za ograničavanje državnih šuma imali gotove i sređene podatke o tome i kako bi se njihov rad ubrzao". Komisija 10. jula iste godine podnosi Generalnoj direkciji šuma izvještaj o svom radu, u kome kaže da je obišla sve državne šume u okruzima Andrijevičkom, Kolašinskom, Nikšićkom, Cetinjskom i Barskom, a taj terenski rad trajao je od 18. aprila do 5. jula 1926. godine.

Izvještaj počinje konstatacijom da u Crnoj Gori ima dvojakih državnih šuma: "One koje su do rata 1876/78. i 1912/13. bile turska državna svojina, pa su ugovorima o miru postale svojina Crnogorske države, i one koje su ranije bile svojina dinastije Petrović - Njegoš, pa su odlukom Velike narodne skupštine u Podgorici od 1918. godine konfiskovane i proglašene za državnu svojinu". Sve ostale šume u Crnoj Gori do 1912/13. Komisija određuje kao plemensku, opštinsku, seosku, crkvenu, manastirsku i privatnu svojinu. Komisija nalazi da su u turskoj državnoj svojini do rata 1876/78. bile šume Brivska gora i Marjan, koje se nalaze na području ranijeg sreza a tada ispostave Ulcinjske. Do rata 1912/13. u turskoj državnoj svojini su bili veliki šumski masivi Plavogusinjske planine i Zelenin - Visitor, na prostoru ispostave Plavogusinjske i sreza Andrijevičkog. Slijedi obrazloženje zašto se te šume određuju kao državne, uz konstataciju da su "za tursko vrijeme smatrane po turskom zakonodavstvu za državnu - mirijsku svojinu". Koristeći se mišljenjem pravnog odseka Generalne direkcije šuma iz 1922. godine, kao i stručnom literaturom, koja se pominje, Komisija obrazlaže: "Odnosni turski zakoni, koji govo-

re da su šume i šumska zemljišta državna svojina, su sledeći: Opšti zakon o zemljišnom posjedu od 7. ramazana 1274 (1858) godine i Šumski zakon od 1869. godine. Na osnovu ovih turskih zakona primila je Crna Gora sve ove šume kao državnu svojinu po ugovorima o miru, pa je donijela po tome i naročite zakone i uputstva, i to: Zakon o podjeli, naseljenju i uživanju Brivske gore od 9. 2. 1910. godine, Zakon o naseljavanju novooslobođenih predjela Crne Gore od 27. 2. 1914. godine i Uputstvo za ispitivanje i ograničenje državne imovine u novooslobođene krajeve od 12. 11. 1913. godine". Slijedi napomena da je i ranija Kraljevina Srbija na osnovu pomenutih turskih zakona donijela Uredbu po struci šumarскоj u novooslobođenim krajevima, po kojoj se privatnim licima nije priznavalo pravo svojine na šume i šumska zemljišta, te da je Kraljevina SHS, po istom osnovu, donijela Zakon o uređenju agrarnih odnosa u novooslobođenim krajevima, po kome "privatna lica u Turskoj nisu mogla steći pravo svojine na zemljište koje ulazi u sastav neke planine". Komisija nalazi za potrebno da prethodne konstatacije učini jasnijim, pa se nastavkom izvještaja kaže sledeće: "Turska državna zemljišta davana su kao mi-

rijska zemljišta pojedincima na uživanje, a nikako u svojinu, te je njima Defter - Hakonija u Carigradu izdavala tapije kao dokumenta o uživanju dotičnih zemljišta. U tim turskim tapijama su između ostalih naročito važne ove rubrike, bez kojih iste nemaju važnosti: carski grb; broj zavoda u knjige tapija; naziv masiva i dotičnog mjesta u masivu; kakvo je zemljište po svojini; kakvo je zemljište po kulturi; površina dotičnog zemljišta; između kojih granica se nalazi dotično zemljište; graničari oko tog zemljišta; ko je uživatelj dotičnog zemljišta; vrijednost objekta; koliko se plaća danak na ovo zemljište; potvrda od Defter - Hakonije u Carigradu i potpisi njenih činovnika. Rubrika "kakvo je zemljište po svojini" je uvijek ispunjavana sa "erazi-mirija". Ovo je na srpski prevedeno kao "mirijsko zemljište", a u mnoge prevode je stavljeno "državno zemljište". Rubrika "kakvo je zemljište po kulturi" je ispunjavana pod nazivima njiva, livada ili pašnjak, dakle, kao zemljište koje nije pod šumom, jer turske vlasti nisu izdavale tapije na zemljište pod šumom". Slijedi konstatacija, istovremeno i upozorenje, da "mnoga lica, a naročito iz južne Srbije, i pored toga što im tapije glase na zemljišta koja nisu pod šumom, ipak polažu pravo svojine i na okolinu šuma koja se nalazi oko zirata opisanih u dotičnim tapijama, pa se čak često događa da ove šume oko dotičnih zirata iz tapija imaju ogromnu površinu". Kada se ovome doda i primijećena pojava velikog broja lažnih turskih tapija, logičan je predlog Komisije da bi svaku "tursku tapiju trebalo slati Ministarstvu inostranih dela da ocijeni da li je dotična tapija istinita ili la-

žna i da bi pravni odsek Generalne direkcije u svakom svom odgovoru na tužbe pojedinaca i opština protiv države SHS za priznavanje prava svojine na šumska zemljišta, koja su do ratova 1876/78. i 1912/13. godine bila turska državna svojina, imao tražiti da dotični podnese nadležnom prvostepenom sudu originalne tapija, a prvostepeni sud da ove originale dostavi Ministarstvu inostranih dela na ocjenu da li su isti punovažni ili lažni". Ponovo se pominje Mišljenje Ministarstva inostranih dela od 4. 2. 1922. godine, pa se "sve šume i šumska zemljišta u bivšoj Turskoj, a koja su pripala našoj kraljevini, smatraju za državnu svojinu".

Posebni dijelom Izvještaja, Komisija obrazlaže stanje koje je utvrđeno na području tadašnje ispostave

ve Tuzi, u okrugu Podgoričkom, pa konstatuje da na tom prostoru nema nijednog šumskog kompleksa koji bi trebao ograničiti kao državnu šumu. Zanimljiva je napomena Komisije da se "nije ni usudila da izađe na granicu Albanije i da ispita da li u dijelu Biočkog sreza ima šuma i kakvih", uz izraženu nadu da će se možda docnije prilike javne bezbjednosti u tom kraju izmijeniti i popraviti", kako bi se mogao obaviti posao.

Nakon obavljenog posla na terenu Komisija je Generalnoj direkciji dostavila izvještaje i predloge vezano za postupanje sa šumama koje je obišla. Na kraju ovog Izvještaja Komisija konstatuje da na području Inspektorata šuma na Cetinju "nije rasprostrtn ni jedan zakon Kraljevine Srbije, već na njoj važe is-

ključivo crnogorski zakoni i ostali propisi". Nalazeći da to predstavlja teškoću u postupku ograničavanja državnih šuma, Komisija izvještava da je od Direkcije šuma tražila odgovor na pitanje da li se srpski Zakon o ograničavanju državnih šuma može primijeniti i na područje ovog inspektorata, istovremeno dajući sama odgovor tvrdnjom da to nije moguće dok se zakonodavnim putem ne proširi njegova primjena. Izvještaj u prilogu sadrži i ranije predloge, dostavljene Generalnoj direkciji, kao i propise koji se primjenjuju na području na kome je obavljan rad. Izvještaj potpisuje predsjednik Komisije, šumarski nadsavjetnik S. Petroniević. Nisu nam poznate reakcije Ministarstva po ovom izvještaju.

ZAKONI O ŠUMAMA U CRNOJ GORI

● Sl. list Narodne republike Crne Gore broj 10 od 20. maja 1948. godine.

Na osnovu čl. 27 (u vezi čl. 12 i 13 pod 4) Zakona o petogodišnjem planu razvitka Narodne republike Crne Gore u godinama 1947 - 1951. Vlada N.R.C.G. na predlog ministra poljoprivrede i šumarstva izdaje

NAREDBU

I

U silju zaštite i unapređenja šuma koje su naročito duž puteva izložene pustošenju, zabranjuju se sve sječe duž puteva opštedržavnog i republikanskog značaja u pojasu od po 200 metara s jedne i druge strane puta, i to bez obzira čije su šume: državne, društvenih organizacija, zadrugne ili privatne.

II

Sječa šuma o ovom pojasu može se odobriti samo u opravdanim i izuzetnim slučajevima.

III

Dozvolu za sječu daje Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva i to: za šume društvenih organizacija, zadrugne i privatne, na predlog izvršnog odbora nadležnog sreskog narodnog odbora, a za šume državne na predlog organa upravljanja.

IV

Lica koja postupe protivno odredaba ove Naredbe kazniće se novčanom kaznom od 5.000 dinara ili kaznom popravnog rada do 30 dana, ukoliko njihova radnja ne predstavlja krivično djelo po Opštem zakonu o šumama.

V

Ova naredba stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu Narodne republike Crne Gore".

Broj 3032
11. maj 1948.
Cetinje

Potpredsjednik Vlade N.R.C.G.
Blažo Ljumović s.r.
Poljoprivrede i šumarstva
ministar
Komnen Cerović s.r.

● Sl. list Narodne republike Crne Gore broj 19 od 20. avgusta 1948. godine.

Registracija Državnog privrednog preduzeća Šumskog gazdinstva - Pljevlja

Ministarstvo finansija N.R.C.G., u smislu čl. 17 Osnovnog zakona o državnim privrednim preduzećima i čl. 18 Pravilnika o registraciji državnih privrednih preduzeća objavljuje:

Na osnovu Rešenja Ministarstva finansija N.R.C.G. br. 103/4 od 26 VI - 1948. godine upisano je u Registar državnih privrednih preduzeća republikanskog značaja pod rednim brojem 153 sveska I pod firmom:

Šumsko gazdinstvo sa sjedištem u Pljevljima

Preduzeće je osnovano rešenjem Vlade N.R.C.G. br. 35.04 od 8. juna 1948. godine.

Preduzeće se nalazi pod administrativno-operativnim rukovodstvom Ministarstva poljoprivrede i Šumarstva N.R.C.G. Titograd.

Predmet poslovanja preduzeća je: uprava i gazdovanje šumama, podizanje, gajenje i uređenje šuma, melioracija šuma i šumskog zemljišta.

Firmu preduzeća potpisuje direktor preduzeća Radimir Jakić i pomoćnik direktora Vaso Antonijević.

Broj 10314

Iz Ministarstva finansija N.R.C.G.
16. jula 1948. godine



ZAŠTITA SREDINE REGIJE TARE

Pljevlja, januar - februar, 1972.

Činjenice su onakve kakve iznosimo. Pritom nikog i ništa ne optužujemo, ali ih iznosimo sa osećajem bespomoćnosti. Govorimo o sebi, o vremenu, o prostoru, i o svemu što je stvorilo problem, koji se odnosi na rijeku i kanjon Tare. Od djedova i pradjedova smo naslijedili zdravu sredinu i neoštećene prirodne izvore u kojima čovjek živi, radi i postoji. U naše doba živimo i radimo u sredinama koje smo već oštetili i zagadili, a neke prirodne izvore (vodu) doveli do stepena potpune krize. Budućim generacijama, ostavljamo sredinu zagađenu i bolesnu, a prirodne izvore skoro ili potpuno uništene. Ilustracije radi napominjemo činjenicu da sadašnji volumen ambalaže čini samo 60% od one količine koja će se nalaziti u upotrebi kroz sljedećih dvadeset pet godina. Ili čovjek troši 120 l vazduha, a automobil pet puta više.

Zagađivači i pretjerani i nekontrolisani potrošači prirodnih izvora čovjekove sredine, u svojim postupcima nalaze opravdanje: da je to cijena razvoja jedne zemlje, da su tako svi drugi činili, da je skupa zaštita sredine u kojoj živi i radi čovjek. Drugi, koji se bore za zaštitu prostora kao čovjekovog ambijenta, alarmno upozoravaju na okolnost, da su prirodni izvori konstantni, da se moraju planski koristiti, da sa njima treba racionalno i kontrolisano upravljati, da su dio ambijenta čovjeka i da taj ambijent igra aktivnu ulogu u stvaralaštvu, radu, životu i postojanju čovjeka.

U svim ovim odnosima nauka i tehnologija igraju dvostruko nedefinisanu ulogu. Kod onih koji zagađuju čovjekovu sredinu, da bi je što bolje i najracionalnije zagadili, dok kod onih koji se bore za zaštitu te iste sredine, da bi što je moguće više spriječili zagađivanje njeno.

Međutim, za sada je između jednih i drugih neka faza interne gluhoće. Više je nego sigurno da će se kolizije između zagađivača i zaštitara prostora vremenom razvijati u pravcu traženja zajedničkih granica međusobnih odnosa. Nama se čini da smo upravo sada na granici vremena, kada čovjek mora da odluči hoće li nastaviti uništavanje svoje sredine i njenih prirodnih izvora i tako postati konzument svojih i industrijskih ekstremenata i svoj sopstveni masakrator ili će zaštititi svoju sredinu i samog sebe i svoju budućnost.

U čitavom razmatranju polazeći od činjenice da je prirodnih izvora u čovjekovoj okolini sve manje, a otpadnih materija i zagađivača tih izvora svakim danom sve više, akcija OUN i njenih organa za zaštitu prostora u kome živi čovjek ima nedvosmisleno opravdanje. Čini nam se da je ova akcija došla u pravo vrijeme, tj. u trenutku kada se još uvijek može nešto učiniti da se zaštite i očuvaju prirodni izvori u sredini čovjeka. Bez obzira što akcija OUN u ovom trenutku ima istraživački karakter i nacionalni kolorit sagledavanja zaštite sredine čovjeka, više je nego sigurno da će u najskorije vrijeme dobiti vrijednost svjetskih zbivanja u pogledu prava na zdravu sredinu čovjeka. Potpuniji uspjeh akcije UON biće tamo gdje je ona više postala svojina čovjeka.

Ukoliko u čitavom ovom odnosu razmotrimo buduće zagađivanje rijeke Tare, kanjona i okoline, onda je apsurdnost takvog akta još izrazitija. Zato nije nimalo iznenađujuće što se ovim putem obraćamo našoj javnosti za zaštitu područja Tare kao nenadmašnog dijela prostora u kome je čovjek našao svoj smisao i u kome će ga nalaziti sve više. Zagaditi jedan ovakav fenomen prirode i time uništiti još jedan prirodni izvor čovjekovog ambijenta, u doba nas savremenika znači, u najmanju ruku, pripremiti inkviziciju samom sebi, čovjeku.

● PROSTOR SR CRNE GORE I TARE

Bez obzira kako i na koji način sagledavali prostor Socijalističke Republike Crne Gore, čovjek mora osjetiti uzbuđenje. To potvrđuje i svakidašnjica, jer nema posjetioca, koji to ne izrazi usmeno ili pismeno da je neobično impresioniran prostorom Crne Gore i da taj prostor dugo i dugo preživljava. To nije ništa iznenađujuće ako se zna da će na tom prostoru sresti desetinu najvrednijih kanjona Evrope, najljepšu obalu Jadranskog mora, buket planina iznad 2.000 m od kojih je svaka za sebe specifična, najveću grupaciju planinskih jezera (očiju) u Jugoslaviji, blažene ljepote Skadarskog jezera, bogatstvo vodotoka (istina većim dijelom zagađenih osim rijeke Tare), mir raznovrsnih šuma, itd.

Apstrahujući činjenicu da je stepen istraženosti prostora Crne Gore nedovoljan i nepotpun, grubim zahvatom činilaca bitnih za sagledavanje prostora (prirodni uslovi, iskorišćenost područja, urbane zone, naseljenost, stanovništvo i njegova struktura, saobraćaj, bioekološki faktori, atraktivnost područja, veličina prostora, istorijski spomenici i kultura kao i niz drugih elemenata) nameće nam se sama od sebe činjenica da se radi o jednom izuzetnom prostoru kakvih više po svojoj raznovrsnosti nema u Evropi na tako relativno malom području. Praktično, svi ovi elementi specifičnosti kojim je priroda sebe zaodjenula na prostoru Crne Gore, naslanjaju se i pretapaju jedan u drugi, neosjetno u jednu cjelinu, koja ovaj prostor čini samo svojim i neobičnim i jedinstvenim u našoj zemlji i van njenih granica.

Baš zahvaljujući ovakvim odnosima prostora Crne Gore, nameće se kao osnovna funkcija žiteljima Crne Gore, potreba naučnog planiranja prostora, racionalnog korišćenja prirodnih izvora, potpuna zaštita mogućih oštećenja čovjekove sredine uz svestraniju valorizaciju onoga što jeste i kakvo je. U svemu ovome ne treba zaboraviti i bitan trenutak, da prostor Crne Gore pruža skoro idealne uslove za prostorna rješenja u cilju kompletnosti valorizacije ovoga prostora.

Multiplicirana valorizacija prostora Crne Gore bila bi najkompletnija, ako bi taj prostor bio internacionalni park Evrope, baš zahvaljujući svim navedenim elementima. Sasvim smo sigurni da ni jedno područje Evrope ne pruža takve uslove raznovrsnosti, atraktivnosti i specifičnosti kao što je to slučaj sa prostorom Crne Gore. Ovome idu u prilog i specifičnosti kojim je prostor Crne Gore obdaren, a koji znače samo pojačanu valorizaciju. I veličina prostora Crne Gore (5,4% od ukupne teritorije Jugoslavije) je prilog afirmaciji ovakvog razmatranja. Ako imamo u vidu i podatak da u Jugoslaviji manje od 1% od ukupne površine čine nacionalni parkovi, dok je u Švajcarskoj to 6% od ukupne površine, onda je osnova za jedno ozbiljnije razmatranje prostora Crne Gore stvorena u odnosu na oformljenje i realizovanje mogućnosti internacionalnog parka Evrope, na prostoru Crne Gore.

Više je nego sigurno da bi na taj način bila tek izražena prava vrijednost prostora skoncentrisanog na području SR Crne Gore. Razmatrajući ovu problematiku prostora, ne treba zaboraviti i okolnost da je prostor Crne Gore, do sada uvijek zadovoljio i najveće

estete pejzaža.

Sasvim je prirodno, da bi jednom ovakvom stanovištu prostora Crne Gore bio podređen dalji razvoj ove Republike, sa sigurnošću povećane valorizacije, i to od izgradnje do zakonodavstva, a naročito u pogledu oštećenja prirodnih izvora čovjekovog ambijenta.

Doživljavanje prostora Tare

Najljepši dio prostora Crne Gore, koji se odnosi na kanjone pripada kanjonu rijeke Tare sa okolinom. Rijeka Tara, kanjon sa okolinom, po svojoj ljepoti i veličanstvenosti nema premca među kanjonima Crne Gore, Jugoslavije i Evrope. Ovaj jedinstveni spomenik ljepote nalazi se u sjevernom dijelu Crne Gore. Tara i njen kanjon su poseban doprinos valorizaciji prostora Crne Gore.

Kanjon i rijeka Tara predstavljaju prirodni izvor čovjekovog ambijenta, neoštećen, naročito u dijelu od



Foto: M. Mitrović

Tara s lakoćom osvaja čovjeka, on je nosi u sebi i uvijek želi da joj se vrati

Durđevića Tare do Šćepan Polja.

Prostor kanjona Tare sa okolinom je praktično naseljen, saobraćajno neotvoren u većem dijelu, voda nezagađenih, klime specifične za kontinentalni dio Crne Gore, flore i faune nenarušene, atraktivnog izgleda koga je priroda "valjala" čudesnom ljepotom.

Tara čini vodenu magistralu jedinstvenih turističkih doživljaja u Evropi, između puteva Beograd - Bar i Beograd - Dubrovnik.

Cijelo područje regiona Tare pruža neslućenu i neočekivanu šansu i mogućnost prostornih rješenja i preostajanja u prirodni izvor i aktivni činilac čovjekove sredine.

Valorizacija prostora rijeke, kanjona i okoline Tare je recipročna budućem uočavanju njegove jedinstvenosti, osobenosti, procjeni vrijednosti kojima stvarno obiluje.

U procjeni stvarnih mogućnosti, koje pruža prostor Tare, treba imati u vidu, da je ovaj kraj nedovoljno poznat, osim za entuzijaste, pasionirane ljubitelje i da je još nedovoljno istražen.

● TRENUTAK SADAŠNOSTI TARE

Kanjon, rijeka i okolina Tare nijesu "Veliki kanjon", nijesu nadljudski, nijesu nadčovječanski. Rijeka, kanjon i okolina Tare imaju u sebi nešto ljudsko, toplo i čovječansko. Od kanjona Tare čovjek nema straha i zebnje. Taj kanjon čovjek prima kao nešto njegovo, kao prostor u kome se čovjek osjeća svojim i bliskim sebi i prirodi. Tara osvaja čovjeka i on je nosi u sebi i uvijek želi da joj se vrati.

Zahvaljujući svom izgledu i onim faktorima koji krasi rijeku, kanjon i okolinu Tare, ovaj dio prostora Crne Gore, predstavlja jedinstven prirodni izvor čovjekovog ambijenta. Sigurno je da će aktivna uloga ovog područja biti svakim danom sve izrazitija. Posebnu vrijednost kanjona, vode i okoline Tare predstavlja činjenica da je ova oaza prirode jedna od rijetkih, gdje prirodni izvori nijesu oštećeni i uništeni. Njen djevičanski izgled stvara posebnu draž ljepote i topline. Zahvaljujući baš toj okolnosti ovo je jedna od posljednjih tvorevina prirode ako ne i posljednja, gdje odnosi u prirodi nijesu poremećeni.

Kanjon Tare je najdublji u Evropi (1.300 m).

Kanjon Tare sa okolinom je najljepši kanjon Evrope i sa pravom ga nazivaju "kraljicom" kanjona. Kanjon Tare nazvan "Jugoslovenski Kolorado", je i "Kolorado Evrope".

Rijeka Tara sa bojama koje se svakog časa i iz drugog ugla osmatranja mijenjaju je posljednja nezagađena voda Evrope, tih kvaliteta.

Biovrednost u kanjonu Tare je izražena kao na šemama udžbenika, a biljne vrste mijenjaju se pod skoro ostrim granicama.

Bez obzira na kompletnu neistraženost regiona Tare, od poznatih biljnih vrsta ima pored ostalih i poznatih tisovine i munike. Od divljači: divokoza, srneće divljači, medvjed, jarebica (obje vrste), kuna (obje vrste), lisica, vuk, itd. Od ljekobilja srećemo skoro sve ekonomski interesantne vrste. Vode rijeke Tare bogate su salonikulturama, lipljen, pastrmka, mladica. Posebna je vrijednost kanjona i u tome što je migraciono područje tokom zimskih mjeseci, divljači visokog lova sa

susjednih planina.

Rijeka Tara izvire ispod planine Komova (oko 2.000 m) i sa rijekom Pivom čini Drinu kod Šćepan Polja (433 m). Dužina slivnog područja Tare iznosi oko 180 km, a površina sliva oko 2.000 km². Najniži proticaj vode na vodomjernoj stanici Mojkovac iznosi 22 m³/sek (to nije ekstremno najniži vodostaj), dok je prosječan proticaj voda Tare na mjestu gdje nastaje Drina 803 m³/sek.

Kanjon Tare je najdublji između planina Durmitor (2.528 m) i Ljubišnje (2.228 m) dok je između ove dvije planine najniža tačka rijeke Tare 522 m. Sa Velikog štuoca (detalj Durmitora) koji čini obronke kanjona Tare, do rijeke Tare je razlika oko 1.650 m. Prosječna dubina kanjona Tare je oko 900 m.

Poslasticu ljepota čine vode koje se ulijevaju u Taru, izvori, slapovi, okamenjeni grad čije stijene podsjećaju na oblakodere, neistražene pećine, pećinski ukrasi i dr. Među svim izvorima naročito ljepotom zrači onaj preko puta okamenjenog grada. Njegove vode potiču od voda sa Durmitora, prelaze ispod nivoa rijeke Tare, prelaze na suprotnu stranu i iz bezbroj tokova stropoštavaju se u vode Tare.

Istorija kanjona Tare bila je uvijek nemirna, od kraljice Teute do današnjih dana. Pod okriljem kanjona utočište su nalazili svi kojima je to bilo potrebno. Kanjon je uvijek i danas bio inspiracija za umjetnike, putopisce, državnike, vojskovođe, političare, jednom riječi za sve one koji su mu dolazili u pohode. Rijeka, kanjon i okolina Tare je za sve njih bila inspiracija i svetište osim za privrednike (koji je nijesu "našli i otkrili"!).

Rijeka Tara protiče jugoistočnim i sjeverozapadnim dijelom Crne Gore. Kao zlatna nit rijeka Tara spaja prave planinske gigante ljepote: šarolike Komove, lepršavu Biogradsku goru, cvjetnu Sinjajevinu, bijelu Bjelasicu, impresivni Durmitor, zelenu Ljubišnju, pašnjačke Pivske planine, privlačni Maglić i drugo.

Okolinu kanjona Tare čine dva nacionalna parka: Biogradska gora sa Biogradskim jezerom, Durmitor sa osamnaest durmitorskih jezera, posljednja i jedina prašuma Evrope Perućica. U čitav pomenuti prostor utkala se rijeka i kanjon Tare, postali sastavni i nerazdvojni dio tog prostora i narušavanjem ili oštećenjem jednog od dijelova cjeline prostora narušava se kompletnost ambijenta.

Korisnik najvećeg dijela regiona i resursa prostora Tare je Preduzeće "Ljubišnja" iz Pljevalja.

● INKVIZICIJA NAD TAROM

Jole Ostojić iz Tare, travar i vidar, živio je početkom XVIII vijeka, između ostalog kao vidovit čovjek proricao je i budućnost, tako je proricao Tari:

- Na Tari će biti sagrađen most iz brda u brdo, predviđanje se ispunilo 1940. godine;

- Tarom će ljudi ići kao konji potkovani - predviđanje se ispunilo upotrebom cipela;

- Uz Taru će rzati ćorave kobile - proročanstvo se ispunilo upotrebom automobila i gradnjom puta;

- Tara će teći kao čađ prljava - predviđanje se nije ispunilo, ali postoje svi izgledi da i ovo proročanstvo uskoro bude stvarnost.

(Nastaviće se)

Dejan Kandić

VIŠE ŠUMA VIŠE I VODE

Nestašica vode mogla bi biti najveći globalni problem. - Šumski ekosistemi su najveći proizvođači kvalitetne vode. - Transpiracijom, jedno stablo u atmosferu ispusti nekoliko desetina, pa i stotina litara vode

Uprkos tome što voda zauzima oko 71 odsto površine Zemlje, njena nestašica bi, dugoročno gledano, mogla biti jedan od najvećih globalnih problema.

Svjetski savjet za vodu je sredinom prošle godine, pozvavši vlade svih zemalja svijeta da očuvanje izvora čiste vode stave na listu svojih prioriteta objavio studiju u kojoj je upozorio da gotovo polovina svjetskog stanovništva neće imati dovoljno vode do 2025. godine.

Prema procjeni koju su lani objavile Ujedinjene nacije trenutno oko dvije milijarde ljudi nemaju pristup pitkoj vodi, te se stoga kao imperativ nameće pitanje kako povećati zalihe pitke vode, a pri tom ne naškoditi čovjekovoj okolini.

Voda je prirodni resurs koji se obnavlja kako prirodnim putem, tako i procesima kojima upravlja čovjek čiji je osnovni zadatak da pomaže i pospješuje te prirodne procese koji dovode do obogaćenja životne sredine većim količinama kvalitetne vode.

Na osnovu toga jedan od pravača za povećanje i očuvanje vode bi trebao biti u prečišćavanju otpadnih voda, pogotovo ako se zna da se tokom jednog dana u cijelom svijetu u rijeke, jezera i druge vodene tokove baci oko šest miliona tona različitog otpada. Te, prečišćene vode, mogle bi se koristiti za navodnjavanje i proizvodnju hrane, na šta se danas, pogotovo u nerazvijenim zemljama, i koriste najveće količine vode.

Drugi pravac kojim bi se vode mogle zaštititi, a istovremeno i povećati njihove količine, proističe iz "Evropske povelje o vodi" koju je još prije gotovo četiri decenije, 1968. godine, prihvatio Evropski

savjet. U tom dokumentu se u jednoj od postavki kaže da "u očuvanju priliva vode, vegetacija, a posebno šuma igra značajnu ulogu".

Bitna uloga šuma kao svojevrsnog "proizvođača" i "čuvara" vode poznata je od davnina, a mnoge studije urađene u to i u novije vrijeme ukazuju na zavisnost obešumljavanja i problema u vodosnadbijevanju i vodoprivredi, a

Potrošnja vode se u odnosu na 1950. godinu udvostručila, a u posljednjih 100 godina potrošnja vode je porasla za čak šest puta.

Količina zagađene vode u svijetu je veća nego u basenima deset najvećih rijeka, a najkvalitetniju vodu ima Finska. Među deset zemalja svijeta sa najkvalitetnijom vodom su i Kanada, Novi Zeland, Velika Britanija, Japan, Norveška, Rusija, Južna Koreja, Švedska i Francuska.

Kvalitet vode u Srbiji i Crnoj Gori nije mjereno.

takođe i o vrlo složenim odnosima šumskog ekosistema i vode.

Rađena ispitivanja pokazuju da, u prvom redu smrča i jela, a potom i ostali četinari intercepcijom zadržavaju i do 30 odsto padavina. Kod lišćara je taj procenat manji i kreće se od 10 do 30 odsto. Dalje, zemljišta pod šumom svojim fizičkim karakteristikama "čuvaju", odnosno zadržavaju određene količine vode, a to značajno utiče na ravnomjerniji dotok vode u ljetnjim mjesecima u izvorišta i druge vodene tokove.

Značajnu ulogu u kvalitetnijoj infiltraciji, odnosno oslobađanju površinskih voda od čvrstih čestica i drugih primjesa ima i šumski pokrivač. On sprečava mehanička oštećenja zemljišta uzrokovana udarima kišnih kapi i time istovremeno štiti strukturu tla, ne dozvoljavajući u određenoj mjeri zbijanje zemljišta, što bi za posledicu moglo imati slabiju infiltraciju.

Stoga su te "šumske vode" znatno kvalitetnije, a njihovo oticanje daleko povoljnije u odnosu na vo-

AKO NISTE ZNALI...

PO KOLIČINI VODNIH RESURSA SRBIJA I CRNA GORE NA 47. MJESTU U SVIJETU

Od ukupnih svjetskih zaliha vode samo tri odsto su slatke vode dok su ostalo mora i okeani. Najveći dio slatkih voda se nalazi na polarnim djelovima Zemlje pa je u opticaju svega oko 27 odsto voda. Najveću ulogu na organski život ima atmosferska voda koja je sa 0,001 odsto po zastupljenosti na posljednjem mjestu.

Smatra se da je jedna trećina svijeta dobro snabdjevena vodom dok su preostale dvije trećine područja u svijetu nedovoljno snabdjeveni.

Po količini vodnih resursa Srbija i Crna Gora se nalaze na 47. mjestu od 180 rangiranih zemalja.

de koje otiču sa poljoprivrednih površina i sa površina koje su stalno ili povremeno bez biljnog pokrivača ili su tek djelimično obrasle. Istovremeno, veći dio atmosferskih padavina i drugih voda se nakon infiltriranja zadrži u zemljištu. Voda iz makro pora tla kasnije površinskim ili podzemnim vodotocima napušta šumsko zemljište i pojavljuje se na nižoj koti u obliku izvora ili tekućih površinskih voda. Dio voda takođe dopijeva i u svojevrsne podzemne rezervoare, sabirajući se u njima.

Osim na količini šume imaju bitnu ulogu i u kvalitetu voda. Istraživanjima u razvijenim zemljama utvrđeno je da su bakteriološke karakteristike vode koja je prošla kroz šumske zasade daleko bolje u poređenju sa karakteristikama vode koje u vodotokove dopijeva neposredno ili površinskom akumulacijom na bez šumnim prostorima.

U novije vrijeme se javljaju i teze da šume mogu u određenoj mjeri nadomjestiti i deficit padavina



Šuma, prirodni filter za vodu

Foto: M. Mitrović

odnosno vlage.

Podsticanje padavina prema mišljenju meteorologa dr Milivoja Gavrilova obavljalo bi se podsticanjem evapotranspiracije, isparavanja sa biljaka i tla usled dodatnog zahvatanja rezervi podzemnih voda pomoću dubokog i razgranatog korijenja šumskog drveća. Na taj način bi se podzemna voda isparavanjem prebacila u atmosferu, obogatila vazduh vode-

nom parom što bi uzrokovalo i dodatne padavine, a samo tokom jednog dana razgranato drveće, transpiracijom ispusti u atmosferu nekoliko desetina pa i stotina litara vode.

Šume, dakle, "proizvode i čuvaju" vodu, zato ih čuvajmo da bismo imali dovoljno pitke i kvalitetne vode.

Samo tri odsto svjetskih zaliha vode su slatke vode.

Isparavanje vode iz biljaka odvija se kroz metabolički proces evapotranspiracije. Tokom ciklusa kruženja voda dopijeva u zemljište, provodi se kroz biljku i isparava kroz lišće. Procjenjuje se da na taj način, tokom jednog ljetnjeg dana, oko 0,4 hektara pod travnjakom izgubi više od 9.000 litara vode. Procesom transpiracije biljke pomažu regulisanju vlažnosti vazduha i temperature. Jedno drvo može dnevno transpirirati oko 400 litara vode.

Vještačkom klimatizacijom zatvorenog prostora toplota se samo prebacuje u spoljašnju sredinu. Mehanički ekvivalent drvetu koje transpiriše oko 400 litara vode dnevno predstavlja pet prosječnih sobnih klima uređaja, kapaciteta 2.500 kcal i neprekidnog rada od 19 sati dnevno. Efikasnije je drvo koje zasjenjuje kuću. Ono ne stvara neželjene otpadne produkte procesa rashlađivanja, ne koristi električnu energiju i kako godine prolaze "radi" sve bolje. Istraživanja su pokazala da se tamo, gdje je bar dva odsto gradskog prostora na srednjim geografskim širinama pokriveno biljkama, više prispjelog sunčevog zračenja troši na isparavanje vode nego na zagrijavanje vazduha.

Nesumnjivo će zagađenost u nekom obliku još mnogo godina predstavljati realnost za gradsku klimu. Za prečišćavanje zagađenog vazduha biljke imaju nemjerljivu ulogu. Istraživanja su pokazala i dokazala tu funkciju biljnog pokrivača. Drveće ima deset puta veću površinu od površine zemljišta koje zauzima. Stogodišnja bukva, na primjer, ima, procjenjuje se, oko 800.000 listova, a površinu lišća od 16.000 m² prema 160 m² koje zauzima osnova biljke. Grube procjene kazuju da međucelijski prostori lisnog tkiva uvećavaju ukupnu lisnu površinu za deset puta. Prema drugoj procjeni duglazija može da ukloni oko 19,5 kilograma sumpor dioksida, bez oštećenja stabla, kada je koncentracija gasa u atmosferi 0,25 p.p.m. Vjetrozaštitni pojasevi mogu umanjiti brzinu vjetra za 50 procenata, a to se ostvaruje na udaljenosti jednako zbiru 10 - 15 visina stabala koja sačinjavaju pojas, sa zavjetrene strane. Vjetar znači i povećanju potrebu zagrijavanja stambenih prostora, a jedna studija, koja se bavila oblikovanjem tih prostora i štednjom energije, pokazala je da se adekvatnim ozelenjavanjem može uštedjeti više od 5 procenata energije.

PREDSTAVLJAMO VAM KNJIGU “TRULEŽI DRVETA”

Prof. dr Dragan Karadžić i dr Milosav Andelić:
“Najčešće gljive prouzrokovajući truleži drveta u šumama i šumskim stovarištima”. Izdavač: Centar za zaštitu i unapređenje šuma Crne Gore, Podgorica, 2002.

● Pojam truleži

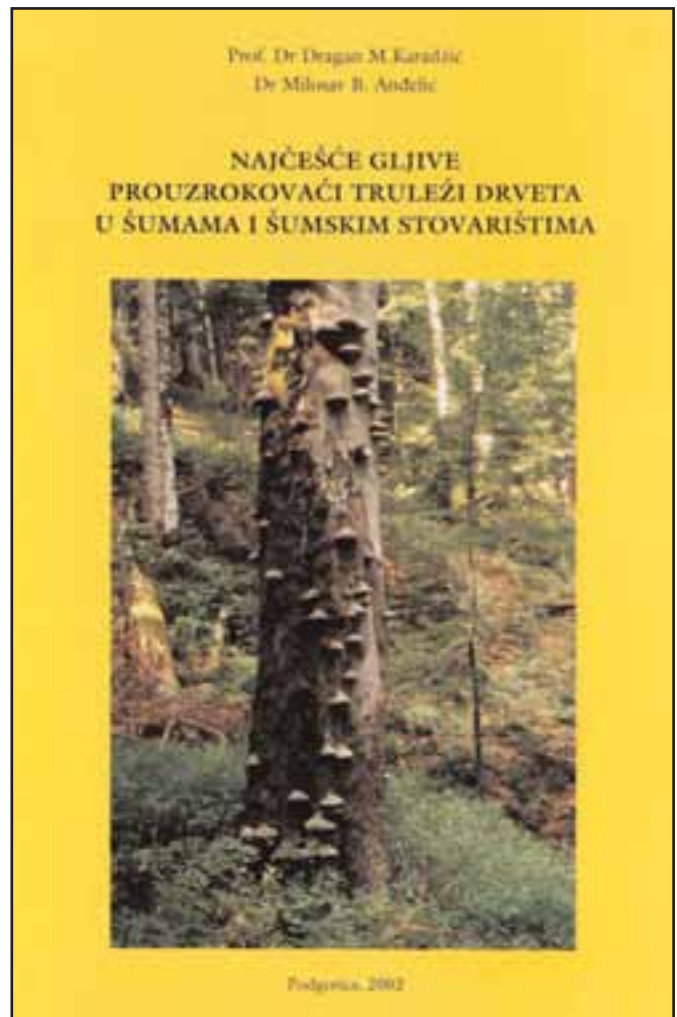
Trulež je proces koji počinje od momenta infekcije (sporama ili micelijom) drveta sa gljivama prouzrokovajući truleži i završava se njegovom potpunom razgradnjom (destrukcijom). Ovaj termin obuhvata sve stupnjeve destrukcije, od početne do završne.

Do sredine 19. veka, hife gljiva koje su nalažene u drvetu su posmatrane kao posledica raspadanja tkiva, a ne kao njihov uzročnik. Smatralo se da je trulež normalna posledica starenja drveća, tj. drvo usled starosti truli i razlaže se. Neki su smatrali da je trulež čisto hemijski proces koji nastaje u ćelijskim membranama pod uticajem spoljnih nepovoljnih faktora. Prvi je na značaj gljiva kao mogućih uzročnika truleži ukazao Teodor Hartig (1827). Međutim to je prihvaćeno tek 50 godina kasnije posle radova Roberat Hariga (1874), kada je definitivno usvojeno gledište da su gljive stvarni uzročnici destrukcije drvnih tkiva, a ne posledica raspadanja tih tkiva.

Kao rezultat truleži dolazi do promena boje, zapremine, težine, anatomske strukture i hemijskog sastava. Glavni uzročnici truleži su lignikolne gljive, mada trulež ponekad mogu da uzrokuju i bakterije.

Najčešće trulež živih stabala direktno na ugrožava njihov život (sa izuzetkom gljiva koje uzrokuju trulež korena) jer se trulež razvija u njegovim mrtvim delovima (npr. srčici). Međutim kao posledica truleži dolazi do vetro i snego lomova, vetro i snego izvala, jer je mehanička snaga stabla (odnosno korena) u takvim slučajevima znatno umanjena i ne mogu da izdrže udare olujnih vetrova. Trulež se iz srčike postepeno širi u beljiku, usled čega stabla fiziološki slabe i suše se. Neke gljive, međutim prvo napadaju beljiku (npr. *Heterobasidion annosum* na belom boru) i vrlo brzo dovede do sušenja stabala.

Trulež nanosi šumskoj privredi velike štete, jer uništava najvredniji deo stabla (srčiku) i najčešće počinje od pridanka i širi se u prvom najvrednijem trupcu. Brojni su primeri velikih šteta od truležnica. Tako



npr. Vanin (1931) navodi da je u nekim četinarskim šumama u Rusiji drvena masa bila umanjena za 75%. Prema detaljnim istraživanjima koje je Boyce (1932) sproveo u mnogim šumama širom Amerike gubici tehničkog drveta usled truleži kreću se oko 14%. Prema istraživanjima Krstića (1950) u šumama Istočne Baranje u V debljinskom stepenu bukovih sastojina procenat zaraženih stabala od truležnica se kretao od 50 do 86%, a gubitak u drvanoj masi je iznad 20%. Prema nekim najblažim procenama danas se smatra da su gubici od truleži u drvanoj masi, u našim šumama i šumskim stovarištima iznad 30% drvene mase (na neodržanim stovarištima čak i veći).

Među gljivama destruktorima najveći broj pripada *Basidiomycotama*, a jedan manji broj *Ascomycotama*. Neke gljive iz odeljka *Deutromycotina* izazivaju pre obojenosti drveta nego pravu trulež.

Gljive prouzrokovajući truleži živih stabala prodiru u unutrašnjost stabla preko površinskih ozleđa na kori, zatim suvih grana, uraslih čvorova i dr. Najveći broj ovih gljiva širi se zatim sržnim zracima, preko kojih prodiru do srčike gde započinju glavni proces razlaganja drvene mase. Kada je srčika potpuno razorena hife gljiva postepeno se šire i u beljiku.

Gljive na ćelije drvenastih tkiva deluju svojim fermentima, i pod njihovim dejstvom dolazi do razlaganja materija sadržanih u ćelijama koje hife koriste za svoju ishranu. Zatim hife prenose aktivnost na ćelijske membrane, koje bivaju postupno hemijski izmenjene. Tada se pojavljuju prvi vidljivi simptomi truleži: promena boje (boja u početku postaje nešto tamnija od normalne boje drveta), smanjenje tvrdoće i težine drveta, smanjenje mehaničke otpornosti drveta (na udar, pritisak, savijanje i dr.) i gubitak svih drugih osobina koje ima zdravo drvo.

Razlikuje se trulež u užem i širem smislu.

Pod pojmom truleži u širem smislu podrazumevamo sve promene do kojih dolazi u drvetu pod uticajem mikroorganizama (najčešće gljiva, a ređe i nekih bakterija). Tu su obuhvaćene i one promene do kojih dolazi u samom ćelijskom sadržaju, dok ćelijska membrana nije ni fizički ni hemijski bitno izmenjena. Ovaj tip truleži prouzrokuju sve one gljive koje dovode do promene boje drveta (obojenost drveta, "plavetnilo"), a takođe neke niže gljive koje su poznate pod nazivom plesni. Napadnuto drvo uglavnom zadržava svoja mehanička svojstva i više je izgubilo u estetskom nego u tehničkom smislu.

Pod pojmom truleži u užem smislu podrazumevaju se samo one promene u drvetu kada dolazi do dubokih fizičkih i hemijskih promena u ćelijskoj membrani, pri čemu su i mehanička svojstva drveta jako izmenjena. To je trulež u pravom smislu reči i obuhvata hidrolizu glavnih konstituanata drvene membrane, tj. celuloze, hemiceluloze i lignina. U praksi se, kada se govori o truleži, uvek podrazumeva trulež u užem smislu.

● Vrste truleži

S obzirom na posledice koje nastaju pod uticajem epiksilnih gljiva u drvetu, trulež se može podeliti na sledeći način:

- prema boji drveta;
- prema izmenjenoj vlažnosti drveta;
- prema pravcu razlaganja drvene mase;
- prema mestu gde se trulež javlja, odnosno prema delu stabla koje je zahvaćeno destrukcijom.

Trulež prema boji drveta

Prema boji drveta razlikujemo dva tipa truleži, i to: bela i mrka trulež.

Pod **belom truleži** podrazumeva se trulež kod koje drvo u odmakloj fazi razgradnje, odnosno dekompozicije dobija svetliju boju od normalne boje drveta. Ovaj tip truleži se najčešće javlja kod lišćarskih vrsta drveća. Kod ovog tipa truleži drvo u početku, usled oksidacionih procesa, prvo delimično potamni, ali u daljem toku razvoja truleži dobija svetliju boju (Tab. II-1). Ova

trulež nastaje kao rezultat razlaganja, pre svega lignina. Danas se međutim, smatra da se pored lignina delimično razlažu celuloza i hemiceluloza. Lignin se razlaže pomoću specifičnih fermenta, kao što su oksidaze, ligninaze, celulaze, pektinaze i sl. Za gljive prouzrokovavši bele truleži je karakteristično da na podlogama sa dodatkom galne i taninske kiseline pokazuju pozitivnu oksidaznu reakciju. Prema Davidsonu et al. (1938), čak 95% gljiva prouzrokovavši bele truleži je pokazalo reakciju na galnoj i taninskoj kiselini.

Bela trulež nije nikada potpuno bela, već postoji više različitih tipova, kao npr. belo-žuta, blede-oker, bela slojevita, bela prstenasta, bela pegava, bela mozaična i dr. Tipični prouzrokovavši bele truleži su gljive: *Armillariella mellea*, *Bjerkandera adusta*, *Chondrostereum purpureum*, *Daldinia concentrica*, *Fomes fomentarius*, *Ganoderma applanatum*, *Hypoxyylon deusium*, *Inonotus spp.*, *Phellinus spp.*, *Sterum hirsutum*, *Trametes spp.*, *Schizophyllum commune* i dr.

Gljive *Fomes fomentarius*, *Armillariella mellea*, *Hypoxyylon deusium*, *Oudemansiella nutcida*, *Grifola frondosa* i *Ganoderma applanatum* izazivaju belu trulež u okviru koje se javljaju tamne (crne) linije koje razdvajaju zone drveta različitog stepena oštećenja. (Tab. XIX-4). Do pojave ovih crnih linijskih zona u truleži dolazi kao rezultat uticaja više faktora: interakcija između dve različite vrste gljiva prisutne u truleži; "reakcione zone" na granici sa živom beljikom; proizvodnja sklerotiziranih tkiva između sveže izloženih i suvih površina drveta, deponavanje na tim mestima gumoznih materija i tila; deponovanje sklerotičkih ploča na obodu micelije ("pseudosklerocije"). Ove pseudo-sklerocije su, zbog njihove boje i strukture, od posebne dijagnostičke vrednosti pri dijagnozi truleži. Tako je obrazovanje svetlo-narandžastih pseudo-sklerocija karakteristično za gljive *Oudemansiella mucida* (izaziva belu trulež drveta bukve) i *Grifola frondosa* (izaziva belu trulež kod hrastova).

Mozaična trulež je tip bele truleži kada je dekompozicija drveta nejednaka ili kada dve ili više gljiva dejstvuje neravnomerno.

U okviru bele truleži spada i takozvana korozivna ili rupičava trulež, kada dolazi do potpunog razlaganja drveta na pojedinim mestima.

Pod **mrkom truleži** se podrazumeva trulež kod koje je drvo u završnoj fazi tamnije boje od normalne boje drveta. Gljive prouzrokovavši ove truleži prvo razlažu celulozu i hemicelulozu, dok je lignin pošteđen. Drugim rečima dolazi do razgradnje karbohidratnih komponenata a ostaje lignin. Mrka trulež se češće javlja kod četinarskog drveta. Trulo drvo zbog zaostalog lignina posmeđi, odakle i potiče ovaj naziv "mrka trulež". Kod ovog tipa truleži drvo brzo puca, postaje lomljivo i brzo gubi mehanička svojstva (Tab. II-2). Tipični prouzrokovavši ovog tipa truleži su: *Coniophora puteana*, *Fomitopsis pinicola*, *Glocophyllum sepiarium*, *Phaeolus schweinitzii*, *Serpula lacrymans*, *Sparassis crispa*, *Fistulina hepatica*, *Laetiporus sulphureus*, *Lenzites quercina* i *Piptoporus beulinus*.

U odmakloj fazi ove truleži zbog kontrakcije samih ćelijskih elemenata dolazi do povećanja pukotina u membranama, a sve to vodi do poremećaja u čitavoj strukturi drveta. Pukotine mogu nastati u jednom, dva ili u sva tri prostorna pravca, tako da se drvo raspada

u obliku listića, pločica ili u veće ili manje prizmatične komadiće (Tab. II-2; XX-3). Ovo je prava destruktivna trulež. Struktura drveta je uništena i u završnoj fazi, kod nekih vrsta, cela srčika je raspadnuta tako da se javljaju šupljine (vidljive posle obaranja stabala).

Trulež prema vlažnosti drveta

Pri izmenjenoj vlažnosti drveta pod uticajem mikroorganizama prouzrokovala truleži razlikujemo dva tipa, i to vlažnu i suhu trulež.

Vlažnu trulež uglavnom izazivaju neke bakterije i gljive iz *Ascomycota* i *Deuteromycotina*. Ova trulež se karakteriše u početku površinskim ili dubinskim omekšavanjem drveta izloženog vodi, pa je od nekih autora nazvana "meka trulež". Ova trulež se u završnoj fazi karakteriše obrazovanjem, u sekundarnim ćelijskim zidovima elemenata ksilema, šupljina koje su često vretenastog oblika i obrazovane u spiralnim lancima koji prate pravac pružanja celuloznih mikrofibrila. Meka trulež je de fakt glavni uzrok truleži u drvetu gde su uslovi takvi (kao kolebanje ili visoka vlažnost, zaštitni tretman) da inhibiraju aktivnost pravih prouzrokovala bele ili mrke truleži drveta. Mnoge gljive, koje su normalno smatrane kao uzročnici obojavanja ili promene boje drveta, i koje malo utiču na smanjenje mehaničkih svojstava drveta, mogu pod odgovarajućim okolnostima da izazovu vlažnu (odnosno meku) trulež.

Suva trulež se uglavnom vezuje za gljivu *Serpula lacrymans*. Drvo usled razvoja ove gljive i razlaganja drvnih vlakana postepeno gubi vodu, tako da je u završnoj fazi destrukcije jako suvo.

Trulež prema pravcu razlaganja drvene mase

Razlikujemo sledeće tipove ove truleži: vlaknasta ili fibrozna, listasta ili lamelarna, prizmatična i rupičava ili alveolarna.

Vlaknasta ili fibrozna trulež javlja se kada je dejstvo gljive usmereno u jednom pravcu, tako da se na kraju drvo razlaže po tipu paralelnih vlakana. Ovaj tip truleži je karakterističan za prouzrokovala bele truleži (npr. *Fomes fomentarius*, *Stereum hirsutum*, *Schizophyllum commune*, *Trametes gibosa*, *Trametes versicolor* i dr.).

Listasta ili lamelarna trulež se javlja kada se drvo razlaže u dva pravca. Ovaj tip se javlja češće kod četinarskih vrsta drveća (uzrokuju ga neke *Porta* vrste).

Prizmatična trulež se karakteriše tako što se drvo razlaže u tri pravca. Ovaj tip truleži se uglavnom javlja kod prouzrokovala mrke truleži (ređe i kod nekih prouzrokovala bele truleži). Drvo se raspada u obliku pravilnih pravougaonih komada. Tipični prouzrokovali ove truleži su *Coniophora puteana*, *Fomitopsis pinicola*, *Gloeophyllum abietinum*, *G. sepiarium*, *Serpula lacrymans*, *Sparassis crispa*, *S. nemecii*, *Fistulina hepatica*, *Laetiporus sulphureus*, *Lenzites quercina*, *Piptoporus betulinus* i *Polyporus squamosus* (ova poslednja gljiva prouzrokuje belu prizmatičnu trulež).

Rupičava ili alveolarna trulež se karakteriše time što dolazi do potpunog razaranja drveta (kako lignina, tako i celuloze) u malim oazama, koje su ograničene okolnim nerazorenim drvetom. U završnoj fazi truleži, ove oaze se spajaju tako da se stvaraju velike šupljine (Tab. II-4). Ovaj tip truleži je tipičan za gljivu *Xylobolus frustulatus* koja izaziva alveolarnu trulež hrastovog drveta (Tab. XXX-2). Jedan vid rupičave

truleži na borovima izaziva gljiva *Phellinus pini* ("crvena prstenasta trulež").

Trulež prema mestu gde se javlja na stablu

Prema delu stabla koje je zahvaćeno destrukcijom, razlikujemo trulež korena, pridanka, debela i grana.

Neke gljive prouzrokuju trulež beljike, a druge se javljaju u srčici. U načelu na živim, dubecim stablima u početku prvo dolazi do truleži srčike (mrtvi deo stabla), a kod trupaca i ležavina (osobito kod taninofilnih vrsta) prvo strada beljika. Postoje gljive koje prouzrokuju trulež i beljike i srčike.

Prema načinu širenja u drvetu, razlikujemo prstenastu trulež, zrakastu, perifernu, centralnu, nepravilnu i sl.

● Faze truleži

Prema Hubert-u (1925) razlikuju se 2 tipa truleži: početna trulež i tipična trulež. Većina drugih autora izdvajaju 4 faze truleži: prikrivena, početna, odmakla i završna.

Prikrivena faza

Prikrivena faza je prvi stupanj u razvoju truleži. Ona počinje onog momenta kada micelija gljive kolonizira nova tkiva pripremajući ih za kompletniji napad ćelija. Za vreme ovog stadijuma hife se granaju u svim pravcima. Na napadnutom drvetu ne uočavaju se promene, tako da na prvi pogled izgleda kao potpuno zdravo. Nevidljiva ili prikrivena faza truleži se obično širi 30-60 cm ispred vidljivih simptoma truleži. Prilikom korišćenja drveta za specijalne namene, uvek ispred vidljivih promena u drvetu (npr. promena boje, prozuktlost) mora se ukloniti još pola metra drveta bez znakova zaraze pa tek onda ovo drvo koristiti za konstrukcije (npr. za pravljenje drvenih kuća, rogova za krovove i sl.). Ova trulež se može dokazati mikrohemijskim reakcijama ili izolacijom gljive iz drveta na veštačkim hranljivim podlogama (metod čistih kultura).

Početna trulež

Ova faza nastaje posle prikrivene faze. Karakteriše se promenom boje drveta. Često se za drvo u ovoj fazi truleži kaže da je zagušeno, prozuktlo i sl. Ovo drvo ne sme se koristiti za građevinske konstrukcije, ali se može koristiti u druge svrhe. Tako npr. gljiva *Fistulina hepatica* u početnom stadijumu razvoja u drvetu hrasta (izuzetno pitomog kestena) dovodi do pojave mrke boje srčike koja je izbrazdana crnim linijama. U tom slučaju drvo ne gubi znatnije na svojoj čvrstini i u literaturi je označeno kao "mrka hrastovina" ili "crvena hrastovina". Ovo drvo je zbog svoje boje jako cenjeno i koristi se za izradu furnira.

Pri kraju ove faze počinje i prava razgradnja drveta.

Odmakla faza

U ovoj fazi nastaju jake promene u boji, teksturi, fizičkim i mehaničkim svojstvima. To je prava trulež. U ovoj fazi već se jasno vidi dali je bela ili mrka trulež. Ponekad se u ovoj fazi pojavljuju karpofore, tj. plodonosna tela prouzrokovala truleži drveta. Ovo drvo se može koristiti uglavnom samo kao ogrev.

Završna faza

U ovoj fazi drvo je potpuno razoreno. Jasno su izraženi tipovi truleži i prema boji i prema pravcu razlaganja tkiva. Obično se ovo drvo pod prstima mrvlji i pretvara u prah. Ovo drvo je potpuno izgubilo upotrebnu vrednost.

Golubarstvo

TAKMIČARSKI DUH UZ LJUBAV I ENTUZIJAZAM

Godišnja skupština Sportskog saveza odgajivača golubova srpskih visokoletača Crne Gore

Dana 25.4.2004. godine, u prelijepom ambijentu motela "Vodice", po prvi put u Pljevljima je održana 8. redovna Godišnja skupština Sportskog saveza odgajivača golubova srpskih visokoletača Crne Gore.

Inicijator i organizator ove Skupštine je Opštinski savez Pljevlja koga čine dva društva i to SCG - 535 "Pljevlja" i SCG - 705 "Breznik".

Povod za druženje je velika ljubav i entuzijazam prema ovom golubu, koji plijeni svojim izgledom, naročito na plavom nebu.

Kao i svake godine u posljednjih osam, koliko postoji Savez Crne Gore, održan je radni dio na kome su sumirani rezultati rada ovog Saveza u proteklom periodu.

Inače, Savez Crne Gore čini devet društava, koji su podijeljeni na dva regiona - južni i sjeverni.

Društva koja čine Savez Crne Gore su iz Kolašina, Bijelog Polja, Podgorice, Tivta, Nikšića, Bara (dva) i Pljevalja (dva).

Nakon radnog dijela, podijeljene su i nagrade za najbolje takmičare u 2003. godini.

Seniorsko takmičenje Crne Gore:

Prvo mjesto - Milić Zdravko - član društva SCG 390, Bar, sa rezultatom 12,2 sati.

Drugo mjesto Popović Novak - član društva SCG 719, Bar, rezultat 7,06 časova.

Treće mjesto Mrgudović Ana - član društva SCG 719, Bar, rezultat 6,44 sati.

Juniorsko takmičenje Crne Gore:

Prvo mjesto Milić Zdravko - član društva SCG 390 - Bar, rezultat 7,29 sati.

Seniorsko takmičenje južnog regiona:

Pepdonović Josip - član društva SCG 390, Bar, rezultat 7,57 sati;

Juniorsko takmičenje južnog regiona:

Prvo mjesto Mrgudović Ana - član društva SCG 719, Bar, rezultat 8,54 sati;

Drugo mjesto Četković Milovan - član društva SCG 390, Bar, rezultat 8,17 sati.

Seniorsko takmičenje sjevernog regiona:

Prvo mjesto Radojević Boban - član društva SCG 589, Kolašin, sa rezultatom 6,25 sati.

Kup opštine Pljevlja:

Zečević Alen - član društva SCG 535, Pljevlja, rezultat 5,29 sati.

Ovom prilikom treba zahvaliti svim ljudima dobre volje, koji su sa dosta razumijevanja pomogli održavanje ove skupštine.

Z.K.

Učesnici Godišnje skupštine Sportskog saveza odgajivača golubova srpskih visokoletača Crne Gore

NAJVEĆI PROIZVOĐAČ DRVNIH SORTIMENATA U REPUBLICI

ŠUMARSKO PREDUZEĆE

AD "PLJEVLJA" - PLJEVLJA

Kontakt telefon (089) 23 022



Iz svog proizvodnog asortimana nudi:

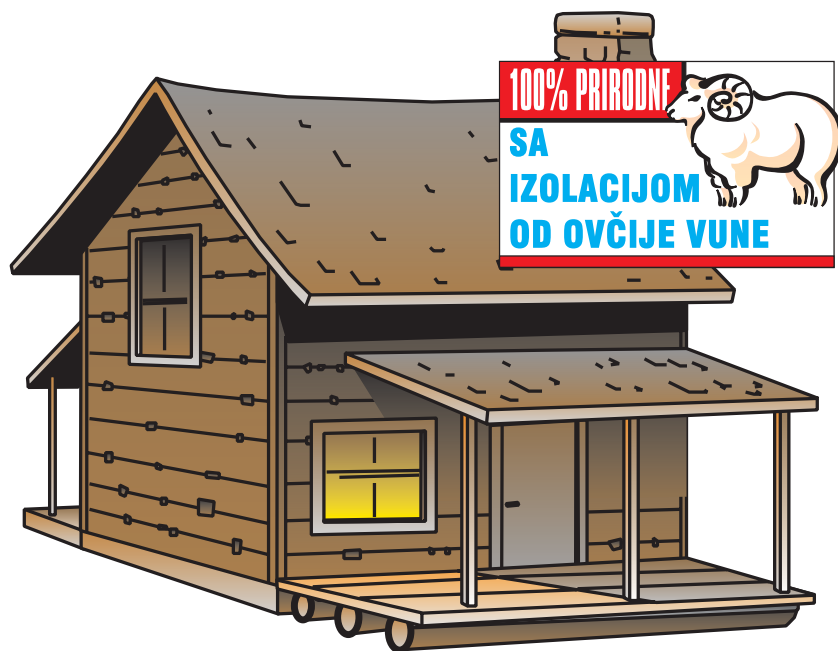
- Trupce j/s
- Trupce crnog i bijelog bora
- Trupce bukove
- PTT stubove
- Jamsko drvo
- Celulozno drvo četinara
- Celulozno drvo liščara
- Ogravno drvo

**Najveći izbor, ekstra kvalitet,
prihvatljive cijene!**



**Kontakt telefoni: 089 23 341
069 044 281 069 679 743**

**Proizvodnja i prodaja
montažnih objekata i
parkovske galanterije
od drveta**





Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Crne Gore

DIREKCIJA ŠUMA CRNE GORE

**ZELENA OAZA VAŠEG DOMA
I HRANA VAŠIM OČIMA**

**TOPLOTA VAŠEG OGNJIŠTA I
HLAD PO LJETNJEM SUNCU**

**BOGATSTVO ZA SVA VREMENA I
BUDUĆNOST NOVIH NARAŠTAJA**